

ΥΠΟΘΕΣΗ ΑΛΦΑΒΗΤΟΥ: Νέα στοιχεία

ΟΙ ΛΟΓΙΚΕΣ
ΑΝΤΙΝΟΜΙΕΣ
ΚΑΙ ΟΙ
ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ
ΣΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ
ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

«Η σκακίερα»: Έργο του V. Vasarely

Ἀναλύσεις καὶ προσεγγίσεις στὸ φαινόμενο
τῆς καταστροφῆς τῆς Γλώσσας καὶ τῆς Παιδείας

ΔΑΥΛΟΣ

Μηνιαίο Περιοδικό

Κυδαθηναίων 29, Πλάκα,
105 58 Αθήνα
Τηλέφωνα: 32.23.957 ή 98.23.655

Τα γραφεία του Περιοδικού
λειτουργούν πρωινές ώρες
9.30-13.30, καθημερινά.

Ίδιοκτήτης — Έκδότης — Διευθυντής:

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ

Αχιλλέως-Μουσών 51, Π. Φάληρο

Φωτοστοιχειοθεσία — Εκτύπωση

Softgraf

Σόλωνος 20-Καλλιθέα-τηλ.: 9 427 427

Τιμή τεύχ. δρχ. 180

Έτήσια συνδρομή δρχ. 2.000 —

— Όργανισμών δρχ. 3.000 —

— Φοιτητών δρχ. 1.000

— Έξωτερικού δολ. 50

Διαφημίσεις δεν δημοσιεύονται.

Τα χειρόγραφα δεν επιστρέφονται

Επιτρέπεται η αναδημοσίευση
άρθρων του ΔΑΥΛΟΥ

υπό τόν όρον ότι θα αναφέρεται
ρητά ή πηγή τους

Όλες οι συνεργασίες, τὰ βιβλία
και τὰ ταχυδρομικά έμβάσματα
στη διεύθυνση:

Δημήτρη Λάμπρου, Μουσών 51 —
17562 Παλαιό Φάληρο, Αθήνα

Παρακαλούνται οι συνδρομητές
που αλλάζουν διεύθυνση,
νά τὸ γνωστοποιούν στο περιοδικό.

ΣΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΑΥΤΟ:

ΣΕΛΙΣ 3346:

Όραμα χειμερινής νυκτός

Δ.Ι.Α.

ΣΕΛΙΣ 3347:

Έπιστήμη και Γλώσσα

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΥΡΟΣ

ΣΕΛΙΣ 3355:

Μάτα ή Γλώσσα - πάντα...

ΔΕΙΝΙΑΣ ΔΙΚΑΙΟΣ

ΣΕΛΙΣ 3362

Η Φυσικοχημεία πύλη πρὸς κατανόησιν τῆς Ζωῆς

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ

ΣΕΛΙΣ 3368:

*Οί λογικές αντίνομίες και οί προεκτάσεις τους στην κοι-
νωνία*

ΛΑΜΠΡΟΣ ΝΤΟΚΑΣ

ΣΕΛΙΣ 3375:

Ζεύς - Εὐρυνόμη

ΗΛΙΑΣ Α. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

ΣΕΛΙΣ 3382:

*Κορυφαίοι Έλληνες προϊστοριολόγοι μιλοῦν γιὰ τὸ
Αλφάβητο*

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΛΕΥΡΗΣ

ΣΕΛΙΣ 3389:

Τυπική Λογική και Διαλεκτική

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΟΥΖΕΑΣ

ΣΕΛΙΣ 3398:

Η πνευματική κατάσταση του καιρού μας

KARL JASPERS

ΠΟΙΗΣΗ:

Μαρία Γραμματικού, Ν. Κεχαγιάς-Ναίθωνας,

Κ. Γαρίδης, Θ. Παπαδοπούλου

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ:

ΜΕΤΕΩΡΙΣΜΟΙ: σ. 3360 • ΑΚΡΟΒΟΛΙΣΜΟΙ: σ. 3387

ΔΙΗΓΗΜΑ: σ. 3395 • Η ΚΙΝΗΣΙΣ ΙΔΕΩΝ: σ. 3405

“Οραμα χειμερινής νυκτός

Οί τελευταίες ξεθυμασμένες λάμπεις αulάκωναν τὸν ἐρεβώδη οὐρανὸ πάνω στὴν ἀχανῆ πεδιάδα καὶ οἱ βρόντοι συντάραζαν συθέμελα ἀκόμη γῆ καὶ ὕδατα, ἀλλά, ναί! Μύριζε στὴν ἡμερὴ πιά ἀτμόσφαιρα ἡ δριμυιὰ μυρωδιὰ τῶν φρέσκων ἀκόμη ἐκρήξεων καὶ οἱ τρομακτικοὶ ἀπόηχοι τοῦ χαλασμοῦ τραβοῦσαν κι ἔσβηναν γλυκὰ πέρα, μέσα στὸ Χάος.

Καθὼς ἀρχισε νὰ σελαγίζῃ στὶς ἀκρότατες κορυφογραμμὲς κάποια φωτοσκίαση,μποροῦσες νὰ πάρῃς μιὰ πρώτη ἰδέα γιὰ τὴν ἔκταση τῶν συνεπειῶν τῆς κοσμογονικῆς νύχτας. “Ὅλα τὰ μνημειὰ ἀκά μέγα, τὰ μελετημένα ἐπὶ χιλιάδες χρόνια, μὲ τὰ δεκαεξῆς αἰῶνες συστήματα ἠλεκτρονικῆς στατικῆς ἀσφάλειας, μέχρι χθὲς κυρίαρχα ὀπτικά στοιχεῖα στὴν λαμπερὴ εἰκόνα τοῦ σφαιρικοῦ τοπίου, εἶχαν «ξυρισθῇ» ἀπὸ προσώπου γῆς: Τὸ δίκτυο ἐπικοινωνίας πὺλ τὰ συνέδεε, ἀπλωμένο ὑπογείως καὶ ἐναερίως σὰν στραγγαλιστικὸς ἴστος ἀράχνης, εἶχε στὸ σύνολο τοῦ αὐτοεκραγῆ ἀπὸ ἐντελῶς ἀνεξήγητο ἐπιστημονικὰ βραχυκύκλωμα. Ὁλόκληρο τὸ κατασκευασμένο μὲ τόση δξυδέρκεια, ἐφευρετικότητά, τεχνικὴ τελειότητα Σύστημα, ὅπου εἶχαν βρῆ ἔφαρμογὴ οἱ πῖο ἀγχίνους ἐπινοήσεις τῶν Σοφῶν τῆς Πόλης, εἶχε ἀπὸ τὴ μιὰ στιγμή στὴν ἄλλῃ μετατραπῇ σὲ ἀκαριαίας καύσεως πυραγωγὸν σχοινίον, πὺλ ἐκμηδένισε καὶ διέλυσε στὰ ἐξ ὧν συνετέθη τὸν προαιώνιο πολεοδομικὸ σχηματισμό. Μὲλῃ γιγαντιαίων μαριονετῶν, μαυρισμένα κι ἀκρωτηριασμένα φρικτά, κείτονταν ἀναμίζ μὲ σιδερικά, συντριμμένα κομμάτια μηχανῶν, ξεχαρβαλωμένα ἐξαρτήματα ἠλεκτρονικῶν ἐγκεφάλων, μικροφίλμς, ἀργυρὰ καὶ χρυσὰ νομίσματα, κώδικες, ὀργανογράμματα καὶ «προγράμματα», χιλιάδες, ἑκατομμύρια «προγράμματα», προσωρισμένα νὰ τροφοδοτήσουν τὸ Δίκτυο τῶν κομπιούτερς, πὺλ ὅμως ἔγιναν θλιβερὴ βορὰ τοῦ πυρὸς μέσα στὸ Κέντρο Μελέτης, Προγραμματισμοῦ καὶ Ἐφαρμογῶν Εἰρήνης (Κ.Μ.Π.Ε.Ε), ὅ-

που, φαίνεται, ἐκδηλώθηκε ἡ πρώτη σπίθα τοῦ ἀπροσδόκητου Τρομακτικοῦ Βραχυκυκλώματος.

Ἡ χρυσὴ αὐγὴ σ’ ὅλῃ τῇ τῇ δόξα χάιδευε πιά μὲ τὰ ρόδινα δάκτυλά τῇ τὴν στρογγυλὴ πεδιάδα, ὅταν... “ὦ, τοῦ ὑπερφυοῦς θαύματος! Ποῦ ἦταν, ἔως τότε, ἀπὸ ποῦ ξεχύθηκε ξαφνικὰ αὐτὴ ἡ ἀγνωστὴ ἐξαίσια ἀκουστικὴ καὶ ὀπτικὴ Ἀρμονία; Ποῦ φώλιαζαν οἱ μυριάδες τῶν ἔως τότε ἀόρατων πουλιῶν, πῶς σώθηκαν ἀπὸ τὴν φοβερὴ αὐτοεκρήξη τοῦ Συστήματος, ποῦ βρῆκαν ἐμπνευση καὶ διάθεση, ὕστερα ἀπὸ ἓνα τέτοιο βάρβαρο πανδαιμόνιο, γιὰ νὰ συνταιριάσουν καὶ νὰ διαχύσουν στὸ Ἀπειρο αὐτὴ τὴν τέλεια Ὡδὴ, αὐτὸν τὸν Μελίρρυτο Αἶνον; Ποιὸς ἀνεύρετος ἔως τότε Κοσμογονικὸς Νόμος ἴσχυσε αὐτόματα, γιὰ νὰ φυῇ μὲ ἀστραπιαία μεγαλοπρέπεια στὴ θέση καθενὸς τῶν ἔως χθὲς σαπροφύτων ἀπὸ ἓνα ὀλάνθιστο δένδρο, γιὰ νὰ εἰσχωρήσουν στὸ ἔως χθὲς ἐγκατεσπαρμένο μὲ καλώδια ἔδαφος ἀπομυζητικὲς τῶν Φυσικῶν Χυμῶν ρίζες, γιὰ νὰ ξεπεταχτοῦν μέσα ἀπὸ τίς κουβαριασμένες σπεῖρες τοῦ Δικτύου ἀφάνταστης ἁρμονικότητος ταξιδιανθίς, γιὰ νὰ ὕψωθοῦν πάνω ἀπὸ τὰ φρικαλέα πτώματα τῶν δαιμονοπληκτῶν Τιτάνων αὐτοὶ οἱ ἄφατοι κάλλους στεφανωμένοι μὲ κοτίνους κοῦροι, αὐτὲς οἱ ἀπίστευτης χάριτος ἀνθοστολισμένες κόρες; “ὦ, τῆς εὐτυχίας αὐτῶν πὺλ εἶδαν κι ἔζησαν τὸ παναρμόνιο ἐκεῖνο πανόραμα!

Καὶ τότε, καθὼς οἱ εὐσταλεῖς κοῦροι σὰν ἓνα σῶμα καὶ μιὰ ψυχὴ κουβάλησαν τὰ θρυμματισμένα σίδερα καὶ τίς μισοκαμμένες συνθετικὲς ὕλες στὸ ΚΜΠΕΕ, πὺλ θὰ μετατρεπόταν πιά σὲ Μουσεῖο Ἀπατηλῶν Ὁμοιωμάτων, καθὼς ἀρμόνιζαν τὸ χῶρο καὶ τὸν χρόνο μὲ τοὺς ἤχους τοῦ Συμπαντικοῦ Ρυθμοῦ, καθὼς οἱ κοῦροι, λέω, μαζὶ μὲ τίς κόρες πιάνονταν χερί μὲ χερί ἀρχίζοντας τὴν δέναη ὀρχησὴ στὰ βήματά Του, τότε...

Τότε, φίλε, ἀναγνώστη, ξύπνησα. Εὐτυχισμένο τὸ 1987...

Δ.Ι.Α.

Κ. Η. ΣΥΡΟΣ

Ἑπιστήμη καὶ Γλῶσσα

[Τὸ κείμενο αὐτὸ ἀπετέλεσε θέμα ὁμιλίας τοῦ καθηγητοῦ τῆς Πυρηνικῆς Τεχνολογίας καὶ τ. Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν κ. Κωνσταντίνου Σύρου στὸ Γ' Πανελλήνιο Συνέδριο Καθηγητῶν Ἀνωτάτων Ἑκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων, ποὺ πραγματοποιήθηκε στὶς 14 Ἀπριλίου 1984 σὲ ξενοδοχεῖο τῶν Ἀθηνῶν. Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο, ὅτι γνωστὸς καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας μετὰ τὸ πέρας τῆς ὁμιλίας εἶπε, ὅτι «διαφωνεῖ ριζικὰ» μετὰ τὴν θέσιν τοῦ ὁμιλητοῦ, γεγονὸς ποὺ ἐπιβεβαιώνει γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά, ὅτι οἱ ἀρμόδιοι «ταγοὶ» γιὰ τὴν γλῶσσα μας στὴν πραγματικότητα ὄχι μόνον δὲν μεριμνοῦν γι' αὐτήν, ἀλλὰ ἀντιτάσσονται καὶ στὶς προσπάθειες ἄλλων, μὴ ἐιδικῶν, νὰ περισωθῇ ὅ,τι εἶναι δυνατόν ἀπὸ τὸν κινδυνεύοντα νὰ ἐξαφανισθῇ ἑλληνικὸ λόγος].

Περὶληψις: Ἡ Παιδεία τῆς Χώρας μας χωλαίνει. Ἡ Γλῶσσα τοῦ Ἑθνους φθίνει. Ἡ γλῶσσα καὶ ἡ διανόησις ἀλληλεπιδροῦν ἰσχυρὰ κατὰ τὶς ἀντιλήψεις τῆς συγχρόνου Ἑπιστήμης. Ἡ διανόησις καὶ ἡ γλῶσσα εἶναι τὰ δύο κύρια μέσα ἐργασίας τῶν καθηγητῶν Πανεπιστημίου, χωρὶς αὐτοὶ μέχρι σήμερον νὰ ἔχουν λάβει ἐπισήμως θέσιν. Μερικοὶ ἐκ τῶν ὑποστάντων ἰσχυρὸν ἔθισμὸν χαρακτηρίζουν τὸ γλωσσικὸν χάος ὡς «ξεπερασμένο». Ἀλλὰ ἡ Ποίησις δὲν ἀνθίζει μόνον μετὰ τὴν γλῶσσαν τῆς Ἑπιστήμης καὶ ἡ Ἑπιστήμη δὲν εὐδοκμεῖ μόνον μετὰ τὴν γλῶσσαν τῆς λαϊκῆς Ποιήσεως. Ἡ ἀναγνώρισις ἑνὸς τραγικοῦ λάθους τοῦ παρελθόντος θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν ἀπόκρουσιν κάθε συζητήσεως ἐπὶ τοῦ τεχνητοῦ διλήμματος «Δημοτική» ἢ «Καθαρεύουσα». Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ «Καθαρεύουσα» καὶ ἡ «Δημοτική», ὡς αὐτὲς διεμορφώθησαν διὰ μέσου τῶν πολυταράχων αἰῶνων τῆς ἱστορίας μας, εἶναι ἀποτελέσματα βιαίων ἱστορικῶν ἐξελίξεων, ἐπιβάλλει τὸν ἐκ μέρους μας σεβασμὸν πρὸς τὶς δύο αὐτὲς ἀτελεῖς μορφὲς τῆς Ἑλληνικῆς ἐκφράσεως. Ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ ἀλήθεια δὲν μπορεῖ νὰ ἀλλάξει δι' οἰωνδήποτε μεταγενεστέρων ἀποφάσεών μας. Οὐδεμία ἐκ τῶν δύο αὐτῶν μορφῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἐκφράσεως μόνη, ἢ ἀκόμη καὶ ὁ ἀποκλειστικὸς συνδυασμὸς αὐτῶν τῶν δύο ἐπαρκεῖ, πρὸς δημιουργίαν Τεχνῶν, Ἑπιστημῶν καὶ ἐν γένει Πολιτισμοῦ, ἐὰν ἀποκοποῦμε τεχνητὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν μας καὶ τὴν παράδοσίν μας. Ἡ ἀναγνώρισις αὐτοῦ τοῦ ἱστορικοῦ δεδομένου ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸν σεβασμὸν ἑνὸς θεμελιώδους ἀνθρωπίνου δικαιώματος: τοῦ δικαιώματος σκέψεως καὶ ἐκφράσεως.

* * *

Εἰς τὴν σωρείαν τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἰσχυρὰ πακτωμένα εἰς τὴν καθημερινὴν πραγματικότητα τῆς σημερινῆς Παιδείας εἰς τὴν Ἑλλάδα, καταλαμβάνει ἐξέχουσαν θέσιν τὸ πρόβλημα τῆς ἐκφράσεως. Ἡ γλωσσικὴ κατάστασις εἰς τὴν πλειονότητα τῆς Ἑλληνικῆς Νεολαίας εἶναι τραγικὴ. Ἐπιβάλλεται πλέον ἡ ὕψωσις τῆς φωνῆς δλων, ὅσων ἀγωνιοῦν διὰ τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑθνους.

Τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον πραγματεύομαι εἶναι «Ἑπιστήμη καὶ Γλῶσσα» καὶ δὲν ἐμπίπτει ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ πεδίου τῆς ἐιδικότητός μου. Διὰ δύο λόγους ἡσθάνθην ἤδη ἀπὸ ἐτῶν τὴν ἀνάγκην νὰ λαμβάνω κατὰ καιροὺς τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ. Ἀφ' ἑνὸς μὲν, ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ μέσον πραγματοποιήσεως καὶ ἀνακοινώσεως τῆς ἐργασίας μου, ἀφ' ἑτέρου δέ, ἡ ἀνάγκη μου ἐπεβλήθη ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ γλῶσσα ἐπηρεάζει, ρυθμίζει, ἀφορᾷ καὶ καθορίζει ὄχι μόνον τὴν πνευματικὴν ἀλλὰ καὶ τὴν πρακτικὴν ζωὴν παντός

μέλους της κοινωνίας μας. Είναι ανάγκη να δοθῇ ὁ ὀρισμός της γλώσσας;

Ἀκολουθῶν τὴν καθιερωμένην μεθοδολογίαν, ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ὀρίσω τὴν γλῶσσαν. Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλους λόγους ἐπιβάλλεται νὰ δοθῇ ὁ ὀρισμός: εἰς τὴν Χώραν μας ἐμφανίζονται ἀντιλήψεις τελευταίως, οἱ ὅποιοι ὀρίζουν τὴν γλῶσσαν ὡς «συναρμολογημένες λέξεις». Δὲν δύναμαι νὰ χρησιμοποιήσω τὸν ὀρισμὸν αὐτόν. Ἀντ' αὐτοῦ λειτουργικότερος μοῦ φαίνεται ὁ ἐξής: Γλῶσσα εἶναι σύστημα συνεννοήσεως συνιστάμενον ἐκ συνόλου κατὰ συνθήκην ὀριζομένων σημείων (ἤχων, κινηματικῆς τῶν χειρῶν κ.τ.λ., ὀπτικῶν συνθημάτων, γραφῆς κ.ἄ.).

Ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς βασίζεται κυρίως ἐπὶ τῶν δομικῶν στοιχείων τῆς γλώσσας. Δὲν περιέχει στοιχεῖα χαρακτηρίζοντα τὴν δυναμικὴν τῆς ἀλληλεπιδράσεως τοῦ ὁμιλεῖν καὶ τοῦ σκέπτεσθαι. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ κατωτέρω.

Ποῖα γεγονότα καθιστοῦν τὸ θέμα ἐπικαίρον; Εἰς οὐδεμίαν χώραν τοῦ Κόσμου ἐπῆλθεν τόσον μεγάλη μεταβολὴ γλώσσας εἰς τόσον βραχὺ χρονικὸν διάστημα ὡς ἐκεῖνο, ἐντὸς τοῦ ὁποίου μετεβλήθη ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς οὐδεμίαν χώραν τοῦ Κόσμου ἡ κρίσις εἰς τὴν Παιδείαν συνωδεύετο ὑπὸ συγκρισίμως ριζικῆς μεταβολῆς τῆς γλώσσας.

Ἄν καὶ τὸ σκέπτεσθαι καὶ τὸ ὁμιλεῖν εἶναι τὰ κύρια μέσα ἐργασίας τῶν Καθηγητῶν Πανεπιστημίου, ἂν καὶ εἶναι βεβαία ἡ ἰσχυρὰ ἀλληλεπίδρασις αὐτῶν, οἱ καθηγητὲς πανεπιστημίου δὲν ἔλαβον μέχρι σήμερον θέσιν ἐπισήμως ἐπὶ τοῦ ζωτικοῦ δι' αὐτοὺς θέματος τῆς γλώσσας. Ἀπεδέχθησαν σιωπηρῶς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ θέματος ὡς καθαρῶς πολιτικοῦ, ἐνῶ τοῦτο εἶναι εἰς ὕψιστον βαθμὸν ἐπιστημονικὸν καὶ ὑπαρξιακὸν πρόβλημα.

Ὁ διαφωτισμὸς τῆς σχέσεως αἰτιότητος γλώσσας — διανοήσεως ὡς καὶ ἡ παρουσίασις ὀρισμένων γεγονότων εἰς τὸν τόπον μας εἶναι ὁ σκοπὸς τῶν ἐπομένων σκέψεων.

Μία πολὺ χρήσιμος ἔννοια εἰς τὰ σύγχρονα μαθηματικά εἶναι ἐκείνη τῆς ἀπεικονίσεως. Ἡ ἀπεικόνισις ἐκφράζει τὴν δυνατότητα καὶ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον τὰ στοιχεῖα συνόλου φέρονται εἰς ἀντιστοιχίαν ἓνα πρὸς ἓνα (ἢ ἓνα πρὸς δύο ἢ περισσότερα) πρὸς τὰ στοιχεῖα ἄλλου συνόλου. Τὰ δύο αὐτὰ σύνολα μποροῦν νὰ ταυτίζονται. Κατὰ κανόνα ὅμως μποροῦν νὰ εἶναι τελείως διαφορετικά. Ὡς ἓνα σύνολον ὡς ἐκεῖνα τῶν Μαθηματικῶν θεωρεῖται κατὰ τὸν Βρεττανὸν Γλωσσολόγον Noham Chomsky ἡ γλῶσσα· ἕτερον σύνολον εἶναι οἱ σκέψεις. Τὰ δύο αὐτὰ σύνολα χρησιμοποιοῦν τὰ μέλη μιᾶς κοινωνίας, διὰ νὰ συνεννοοῦνται. Ἡ ἀνταλλαγὴ σκέψεων μεταξὺ ἀνθρώπων κατ' ἀνάγκην βασίζεται ἐπὶ τῆς δυνατότητος τῆς ἀπεικονίσεως. Ἡ ἐκφρασις μιᾶς σκέψεως προϋποθέτει τὴν ἀντιστοιχίαν πρὸς τὴν κατάλληλον λέξιν, ἡ ὁποία ἐπιλέγεται ἐκ τοῦ συνόλου τῶν λέξεων τῆς γλώσσας. Ταῦτα, παρὰ τὴν παραδεκτὴν ἐνυπάρχουσαν φυσικὴν ἀπροσδιοριστίαν τῆς καθημερινῆς γλώσσας. Ἀπὸ τὸ παράδειγμα αὐτὸ γίνεται φανερόν, ὅτι μία γλῶσσα δὲν εἶναι ἀπλῶς «συναρμολογημένες λέξεις». Ἡ γλῶσσα εἶναι κάτι πολὺ περισσότερον. Περιέχει μεταξὺ ἄλλων τὴν δυναμικὴν τῆς παραγωγῆς τῶν σκέψεων.

Εἶναι ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένον, ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν πολιτιστικῆς ἐξάρσεως ἐνὸς λαοῦ τὸ σύνολον τῶν σκέψεων καὶ τὸ ἀντιστοιχόν σύνολον τῶν λέξεων τῆς γλώσσας του παρουσιάζουν μέγα πλοῦτον. Ἀντιθέτως, κατὰ τὴν διάρκειαν καταπτώσεως ἀμφοτέρω τὰ σύνολα πτωχεύουν. Ἡ ἀντιστοιχία δὲν εἶναι μονοσήμαντος εἰς ποικίλλοντα βαθμοί.

Ὁ Βέλγος συγγραφεὺς Jean Amery, ὁ ὁποῖος ἐξῆσε ἐπὶ δύο ἔτη εἰς διάφορα στρατόπεδα συγκεντρώσεως, ἔγραφεν: «Εἰς τὸν διανοούμενον κρατούμενον τοῦ *Auschwitz* ἦτο μόνον μὲ μεγάλον κόπον δυνατόν νὰ ἐκφρασθῇ κατὰ διαφοροποιημένον καὶ καλλιπεπὴ τρόπον».

Ἡ: «Θυμῶμαι τὴν συνάντησίν μου μὲ ἓνα διάσημον φιλόσοφον ἀπὸ τὸ Παρίσι· εὗρίσκετο ἐπίσης εἰς τὸ *Auschwitz*. Ἐμαθα περὶ τῆς παρουσίας του καὶ τὸν ἐπεσκέφθην ὄχι χωρὶς κόπους καὶ κινδύνους εἰς τὴν «παράγκαν» του. Περιπατοῦσαμε εἰς τοὺς δρόμους τοῦ στρατοπέδου μὲ τὰ λευκοσιδηρὰ δοχεῖα φαγητοῦ ὑπὸ μάλης· ματαίως προσπαθοῦσα νὰ ἀρχίσω συζήτησιν

διανοουμένων. Ὁ φιλόσοφος τῆς Σορβόνης ἀπαντοῦσε μηχανικά, μονολεκτικά καὶ τέλος σιωποῦσε ἐντελῶς. Ὁ κόσμος τῶν σκέψεων τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ Jean Amary ἀσφαλῶς δὲν εἶχαν πτωχεύσει ἀκόμη, ἂν καὶ ἡ γλῶσσα ἤρνεϊτο νὰ δεχθῇ τὴν ἀντιστοιχίαν πρὸς τὶς σκέψεις, τὴν ἔκφρασιν.

Ἀλλὰ μπορεῖ νὰ φαντασθῇ κανεὶς, ποῖος θὰ ἦτο ὁ κόσμος τῶν σκέψεων μιᾶς ἐπομένης γενεᾶς ἀπογόνων τῶν πρώτων κρατουμένων εἰς τὸ Auschwitz; Ποία ἦτο ἡ κατάστασις εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὸ 1453; Πελοπόννησος, Φθιώτις, Μακεδονία, Θράκη, Ἡπειρος, Βυζάντιον; Δώδεκα γενεές! Ποῖος ἦτο ὁ κόσμος τῶν σκέψεων τοῦ Ἑλληνος μετὰ δώδεκα γενεές; Εἰς ποῖες λέξεις ἀντιστοιχοῦσαν οἱ σκέψεις τῶν; Εἰς ποῖες σκέψεις οἱ λέξεις; Ποίαν γλῶσσαν ἐκληρονόμησαν οἱ Νεοέλληνες ἀπὸ τοὺς δουλωμένους ἀγωνιστές, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκει ἡ εὐγνωμοσύνη καὶ ὁ ἀπόλυτος σεβασμὸς μας διὰ τὸ ἀγαθὸν τῆς ἐλευθερίας μας; Ποῖος πνευματικὸς πολιτισμὸς εἶχεν ἀναπτυχθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅταν ἀνθοῦσε ἡ Ἀναγέννησις καὶ ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάστασις εἰς τὴν Εὐρώπην; Ὁ ἀρχαῖος καὶ ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἦσαν ἐνταφιασμένοι ἀπὸ 20 καὶ ἀπὸ 4 αἰώνων ἀντιστοιχῶς.

Σήμερον, π.χ., διαπιστοῦμεν τὴν ἐξῆς κατάστασιν: Ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶχεν 126 ἀντωνυμίες καὶ 68 συνδέσμους. Ἡ διὰ νόμου ἰσχύουσα Γραμματικὴ περιέχει ἀντιστοιχῶς 61 ἀντωνυμίες καὶ 53 συνδέσμους, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἐν ἀχρηστίᾳ. Πλήθος μονοσυλλαβῶν λέξεων, οἱ ὁποῖες καθιστοῦσαν δυνατὴν τὴν λεπτεπίλεπτον διαφοροποίησιν τῶν νοημάτων, ἐξέλιπον παντελῶς. Σημειωτέον, ὅτι κατὰ τὸν Γλωσσολόγον Noham Chomsky ἡ Γραμματικὴ καθορίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν δυνατῶν προτάσεων εἰς τὸ παίσιον τῆς γλώσσης. Μήπως καὶ τῶν δυνατῶν σκέψεων; Εἰς ὥρισμένον βαθμὸν, ἀσφαλῶς. Ἐξ ἄλλου κατὰ τὸν Ἀμερικανὸν γλωσσολόγον Benjamin Lee Whorf: «ὁ περιορισμὸς τοῦ σκέπτεσθαι ἰδιαιτέρως εἰς ἐκεῖνα τὰ δομικὰ σχήματα τῆς γλώσσης, τὰ ὁποῖα φέρουν τὸ στέμμα τῆς ἀπλότητος, σημαίνει τὴν ἐγκατάλειψιν δεδομένων συλλογιστικῶν δυνατοτήτων, οἱ ὁποῖες ἀπαξ ἀπωλεσθεῖσαι οὐδέποτε πλεον ἐπαναποκτῶνται. Ἰδίως οἱ ἀπλῆς γλώσσες περιέχουν σωρεῖαν ὑποσυνειδητῶν παραδοχῶν περὶ τῆς φύσεως». Ἀκριβῶς αὐτὲς οἱ παραδοχῆς τυποιοῦν τὸ συλλογίζεσθαι καὶ ἐξοστρακίζουν τὴν ἐλευθερίαν σκέψεως.

Ποῖος θὰ ἐνόμιζεν, ὅτι αὐτὲς οἱ ἀνακαλύψεις τοῦ Whorf δὲν ἔχουν ἄμεσον ἐφαρμογὴν καὶ εἰς τὴν ἀπλουστευμένην γλῶσσαν μας;

Ποῖος νομίζει, ὅτι δύναται, π.χ., νὰ συλλάβει κατὰ τὸ ἀκέραιον τὴν σημασίαν τοῦ δυϊκοῦ ἀριθμοῦ εἰς τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος τοῦ Κόσμου τῶν διανοημάτων καὶ τῶν συναισθημάτων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων; Ποῖος δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν πραγματικῶς ἐπελθοῦσαν διανοητικὴν καὶ συναισθηματικὴν πτώχευσίν μας ἕνεκα τῆς ἀπωλείας τοῦ δυϊκοῦ ἀριθμοῦ;

Καὶ εἰς ἄλλην περίπτωσιν συνεχίζει ὁ Whorf: «Εἶναι φανερόν, πόσο ἀνυποψίαστα πολὺπλοκος εἶναι διὰ πολλοὺς ἀνθρώπους ἡ δομὴ τῶν μονοσυλλαβῶν λέξεων ἀπὸ τὴν ἀποψιν βαθυτέρας γλωσσολογικῆς θεωρήσεως».

Ἀκριβῶς αὐτὲς οἱ μονοσύλλαβες λέξεις, τῶν ὁποίων βρῖθουν τὰ ἀρχαῖα κείμενα καὶ ἰδίως τὰ ἔργα τοῦ Ὀμήρου καὶ τὰ ὁποῖα διαφοροποιοῦν λεπτότατα τὶς ἔννοιες καὶ χρωματίζουν εὐαισθητότατα τὶς ψυχικὰ καταστάσεις, ἐξέλιπον παντελῶς εἰς τὴν σημερινὴν Γραμματικὴν μας.

Κυρίες καὶ Κύριοι, συνήλθομεν, διὰ νὰ μελετήσωμε τὰ προβλήματα τῆς παιδείας. Εἶναι δυνατόν νὰ βοηθῇ παιδεῖα χωρὶς γλῶσσαν; Ὁ γλωσσικὸς πλοῦτος ἀπεικονίζει τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν σκέψεων. Μὲ 2 ἕως 3 χιλιάδες λέξεις εἶναι δυνατόν νὰ ἀνταποκριθῇ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὶς ἀνάγκας τῆς ἀπλῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἐὰν ἐπιθυμῇ, ὁμῶς, νὰ ἐμπλουτίσῃ τὴν ζωὴν του μὲ καλλιτεχνικὰ βιώματα, τότε πρέπει εἰς τὸ λεξιλόγιόν του ἄλλες τέσσερες ἕως πέντε χιλιάδες λέξεις τουλάχιστον. Θέλει νὰ εἶναι μέτοχος ἀκόμη μιᾶς συγκεκριμένης τέχνης, π.χ. τῆς ναυτικῆς τέχνης; Τότε θὰ χρειασθῇ νὰ προσθέσῃ ἄλλες

τρεις έως εξ χιλιάδες λέξεις. Θέλει να γίνη κοινωνός μιᾶς ἐπιστήμης, π.χ. τῆς Ἱατρικῆς; Τότε πρέπει να προσθέσῃ ἄλλες πέντε έως δέκα χιλιάδες λέξεις. Τέλος, ἐὰν θέλῃ να συμμετέχῃ ἐνεργῶς εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ πνευματικὴν ζωὴν, τότε πρέπει να γνωρίζῃ ὄχι μόνον τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, εἰς τὸν ὅποιον ἀνήκει καὶ ζῇ, ἀλλὰ να εἶναι καὶ κάτοχος μίας ἕως τεσσάρων ξένων γλωσσῶν.

Ἡ χρησιμοποίησις μεγάλου γλωσσικοῦ πλούτου δραστηριοποιεῖ μέγα μέρος τοῦ ἐγκεφάλου τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντιθέτως, ὁ περιορισμὸς τῆς ἐκφράσεως τῶν διανοητικῶν παραστάσεων εἰς πενιχρὸν λεξιλόγιον ἀναγκάζει εἰς ἀργίαν πολλὰς δραστηριότητες τοῦ ἐγκεφάλου. Ὅταν ἡ ἐκφραστικὴ ἰσχὺς τῆς γλώσσης ἐξασθενίζει, τότε τὸ πνεῦμα ἀτροφεῖ καὶ πίπτει εἰς νάρκην.

Διάφορες χώρες ἔχουν ἀντιληφθῇ τὴν σημασίαν τῆς γλώσσης ὡς μέσου πνευματικῆς δραστηριοποιήσεως τοῦ λαοῦ. Ἡ γείτων Βουλγαρία εἰσήγαγέ πρὸ ἐτῶν εἰς τὸ πρόγραμμα διδασκαλίας τῶν Γυμνασίων τῆς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν. Ἀποτελεῖ αὕτη ἡ ἐνέργεια πρόοδος; Ἀποτελεῖ σημεῖον πνευματικῆς καταπτώσεως; Εἰς τὴν χώραν τῶν Νεοελλήνων ὑπάρχουν ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι ἀμφιταλαντεύονται, προκειμένου να ἀπαντήσουν εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτά. Εἰς τὴν χώραν μας παρατηρεῖται τὸ ἐξῆς φαινόμενον: θεωρεῖται ὡς ἐκσυγχρονισμὸς καὶ ἐξέλιξις τῆς γλώσσης ἡ μείωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀντωνυμιῶν, ἡ μείωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πτώσεων, ἡ μείωσις τῶν συνδέσμων, ἡ κατάργησις διαφοροποιῶν καταλήξεων, οἱ ὁποῖες δίδουν τὴν δυνατότητα διακρίσεως μορφῶν. Π.χ., τοῦ «ν» τῆς καταλήξεως, διὰ τοῦ ὁποίου διεκρίνετο ἡ αἰτιατικὴ τοῦ ἀρσενικοῦ ἀπὸ ἐκείνην τοῦ οὐδετέρου γένους τῆς δευτέρας κλίσεως, ἢ τοῦ «ς» τελικοῦ. Ἡ μετατροπὴ τοῦ «ι» εἰς «η» ἢ ἡ ἀφαίρεσις συλλαβῆς ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ ρήματος (αὕξῃς) καὶ ἡ προσθήκη ἄλλης συλλαβῆς εἰς τὸ τέλος τοῦ ρήματος, ὅπως: ἐφάνη - φάνη(κε), ἐτρώγοντο - τρωγόντουσαν κ.ο.κ.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς συγχύσεως ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπικαλύψεως ἄλλοτε διαφερουσῶν μορφῶν ἐκδηλοῦνται καθημερινὰ εἰς τὰ Μέσα Μαζικῆς Ἑνημερώσεως. Π.χ., σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα ὀλίγοι γνωρίζουν τὴν διαφορὰν μεταξύ κατακορύφου καὶ καθέτου, ἐξ οὗ καὶ «κάθετη πτώση» κ.τ.τ.

Ἀπαιτεῖται ὑψίστη δημιουργικότης, διὰ να ἀποφύγῃ τὴν μετάπτωσιν εἰς τὴν τετριμμένην ἐκείνην, ὁ ὁποῖος τολμᾷ τὴν πνευματικὴν ἀπομόνωσίν του. Τὸ δημιουργικὸν ὕψος ἐνὸς πολιτισμοῦ δύνανται να ἀποτιμηθῇ μόνον ἐπὶ τῆς πλάστιγγος τῆς συγκρίσεως πρὸς βεβαιωμένους ἀξίους ἄλλων λαῶν. Ὅμοίως, κατὰ πόσον ἡ ἰσχύουσα Γραμματικὴ καὶ ἡ γλώσσα, τὴν ὁποίαν αὕτη ἐπιτρέπει, δύνανται να προσφέρει εἰς τοὺς σημερινούς — ἀλλὰ κυρίως εἰς τοὺς αὐριανούς — Ἕλληνας τὴν πνευματικὴν βάσιν πρὸς πρωτοπόρον ἐπιστημονικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν, ἐφάμιλλον ἐκείνης προηγμένων λαῶν, δύνανται να διαφανῇ μόνον ἐκ τῆς ἀμερολήπτου συγκρίσεως.

Ἐνα ἐξόχως σοβαρὸν κριτήριον τοῦ τύπου αὐτοῦ μᾶς δίδει ὁ μέγας θαυμαστής καὶ ἄριστος γνώστης τῶν κειμένων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὁ διὰ τοῦ βραβείου Νόμπελ τιμηθεὶς Γερμανὸς Φυσικὸς Werner Heisenberg. Αὐτὸς εἶπε: «Πρέπει ὅμως κατὰ βάσιν να εἶναι δυνατόν, να προσαρμόζωμε τελείως τὴν καθομιλουμένην πρὸς τὴν τεχνικὴν μαθηματικὴν γλῶσσαν καὶ μπορούμε να διερωτηθοῦμε, διὰ ποῖον λόγον δὲν συνέβη τοῦτο εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Κβαντικῆς Θεωρίας, ἐνῶ εἰς τὴν Θεωρίαν τῆς Σχετικότητος ἡ προσαρμογὴ τῆς καθομιλουμένης πρὸς τὴν μαθηματικῶς διατυπωμένην γλῶσσαν ἐπραγματοποιήθη ἀφ' ἑαυτῆς». Μόνον ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἐπιπέδου συζητήσεως καὶ μὲ παρόμοια κριτήρια διερευνήσεως ὀφείλομε να κρίνομε ἑαυτούς, ὅταν ἐξετάζωμε τὴν δημιουργικὴν ἐπάρκειαν ἢ ἀνεπάρκειαν τῆς σημερινῆς γλώσσης μας.

Μόνον διὰ παρομοίων μεθόδων δυνάμεθα να προσεγγίσωμε τὴν ἐπίλυσιν τοῦ προβλήματος ἀνορθώσεως τῆς Παιδείας εἰς τὴν Χώραν μας.

Δὲν ἐξετάζεται ἐν προκειμένῳ ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ θέματος, οὔτε μᾶς ἐνδιαφέρει αὐτὴν τὴν στιγμήν. Ἐνδιαφέρει μόνον ἡ ἐπιστημονικὴ προβληματικότης ἐνὸς ὑπαρξιακοῦ θέματος.

Ἐκ τῶν ἀναφερθέντων παραδειγμάτων ὑποκαταστάσεως καὶ συρρικνώσεως τῶν γλωσσικῶν μορφῶν προκύπτει ἀναμφισβητήτως ἡ ἐλάττωσις τῶν μέσων ἐκφράσεως, τῶν εἰς διάθεσιν τῆς νεολαίας τῆς χώρας μας. Μία σοβαρὰ συνέπεια συνίσταται εἰς τὴν μερικὴν ἐπικάλυψιν γλωσσικῶν μορφῶν προοριζομένων νὰ ἐκφράσουν διαφορετικὰς ἑννοιες. Τὰ ἀποτελέσματα μακροπροθέσμως θὰ εἶναι ὀλέθρια διὰ τὴν πνευματικὴν διαμόρφωσιν τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀπόδειξις εὐρίσκεται εἰς τὰ ἀρχεῖα τῶν καθηγητῶν, εἰς τὰ ὁποῖα φυλάσσονται τὰ βαθμολογημένα γραπτὰ τῶν φοιτητῶν ἐκ τῶν τμηματικῶν ἐξετάσεων. Ἐκεῖ ἡ «ἀνασφάλεια σκέψεως» συμβαδίζει μὲ τὴν πτωχείαν λόγου. Αὐτὸ εἶναι ἀπολύτως ἀκριβές, ἀκόμη ἐὰν ἀμφισβητεῖται ὑπὸ ὀρισμένων εὐρισκομένων ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ ἐθισμοῦ. Διὰ νὰ γίνῃ εὐκόλως ἀντιληπτὴ ἡ διαφορὰ, πρέπει νὰ (ἔχῃ ἀπουσιάσει ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ δέκα ἕως εἴκοσι τελευταῖα ἔτη καὶ νὰ) μὴν ἔχῃ ὑποστῇ τὴν βαθμιαίαν ἐπίδρασιν τῆς γλωσσικῆς ἀλλαγῆς.

Συχνὰ ἀκούεται τὸ ἐπιχείρημα: τόσοι Νεοῦ Ἕλληνες διανοοῦμενοι γράφουν καὶ ὁμιλοῦν μίαν θαυμασίαν γλῶσσαν, καὶ αὐτὸ εἶναι ἀληθές. Ἀλλά... μίαν γλῶσσαν, ὅχι τὴν γλῶσσαν. Ἐκεῖνοι οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ὁμιλοῦν θαυμασίαν γλῶσσαν, εἶναι ἱκανοὶ πρὸς τοῦτο, διότι διαθέτουν ἰσχυρότατον καὶ πλουσιώτατον γλωσσικὸν ὑπόβαθρον. Ἡ γλῶσσα ἐκείνων τῶν λογίων εἶναι ἀσφαλῶς θαυμασία διὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους λόγους, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀνεξάρτητοι τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν ὁμιλοῦν καὶ γράφουν. Ἐκεῖνοι οἱ λόγοι δὲν γνωρίζουν μόνον ὅλες τῆς φάσεις καὶ μορφὰς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τοῦ Ἀρριανοῦ, ἀλλὰ εἶναι ἐπὶ πλέον εἰς ποικίλλοντα βαθμοὶν γνωστες ὁλοκλήρου τῆς Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας. Πέραν τούτου κατὰ κανόνα γνωρίζουν τουλάχιστον δύο μὴ ἑλληνικὰς γλώσσας καὶ ἀσφαλῶς Λατινικά. Ἐπὶ πλέον δὲν ἔχουν ὑποστῇ τὸν ἐθισμόν τῆς γλώσσης αὐτῆς, διότι ἔχουν ἀνατραφῇ δι' ἄλλου συστήματος καὶ περιβάλλοντος. Διακρίνομε, λοιπόν, ποῖες εἶναι οἱ γλωσσικὲς συντεταγμένες τοῦ σημερινοῦ λογίου; Ποῖες, ὅμως θὰ εἶναι ἐκεῖνες τοῦ αὐριανοῦ; Ὁ δεύτερος δὲν θὰ ἔχῃ ἀνατραφῇ παρὰ μόνον μὲ μίαν ἀπλουστευμένην γλῶσσαν, διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ὁποίας καταβάλλονται σήμερα προσπάθειες. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ κατ' ἐθισμόν σκέπτεσθαι καὶ τὴν ἀντίστοιχον δρᾶσιν τῶν ἀνθρώπων ὁ Ἀμερικανὸς Γλωσσολόγος Edward Sapir διευτύπωσε τῆς ἀπόψεως του ὡς ἑξῆς:

«Τὰ ἀνθρώπινα ὄντα ζοῦν οὔτε μόνον εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν Κόσμον, οὔτε μόνον εἰς ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον συνήθως ὀνομάζουσι Κοινωνίαν. Ζοῦν ἐπίσης ἐκτεταμένως εἰς τὸν κόσμον τῆς ἰδιαιτέρας γλώσσης των, ἡ ὁποία διὰ τὴν Κοινωνίαν των ἔχει καταστῇ τὸ μέσον τῆς ἐκφράσεως. Εἶναι τελεία αὐταπάτη ἡ ἀποψις, ὅτι προσαρμοζόμεθα εἰς τὴν πραγματικότητα κυρίως χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς γλώσσης καὶ ὅτι ἡ γλῶσσα μας εἶναι ἀπλῶς τὸ τυχαῖον μέσον τῆς ἀνακοινώσεως καὶ τοῦ αἰσθηματοῦ. Εἰς τὴν πραγματικότητα οἰκοδομεῖται ὑποσυνειδήτως ἀλλ' ἐκτεταμένως ὁ «πραγματικὸς Κόσμος» ἐπὶ τῶν γλωσσικῶν συνηθειῶν τῆς ὁμάδος μας. Ὅλοι μας βλέπομε, ἀκούμε καὶ γενικῶς πραγματοποιοῦμε τῆς ἐμπειρίας μας ἐν ἐξαρτήσει ἐκ τῶν γλωσσικῶν συνηθειῶν τῆς Κοινωνίας μας, ἡ ὁποία μᾶς προϋποβάλλει συγκεκριμένους ἐρμηνείας». Ἐκ τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν τοῦ Sapir καθίσταται σαφές ὁ μηχανισμός, μέσω τοῦ ὁποίου ἡ ἀπλῆς δομῆς καὶ πτωχῆς πολλαπλότητος γλῶσσα μας προσδιορίζει, ἢ ὀρθώτερον περιορίζει, τὴν δημιουργικότητα ὑψηλῆς στάθμης εἰς τῆς Τέχνης, εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ εἰς τὴν ἔρευναν. Καθίσταται, ὁθεν, φανερόν, ὅτι οἱ ἀπλοποιημέναι «γλῶσσες», οἱ προκύπτουσες ὡς ὑποσύνολα μεγάλων γλωσσῶν (ὡς ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ) ἀποτελοῦν μᾶλλον νοοτροπίαν περιοριστικοῦ χαρακτῆρος ἀλλ' ὅχι γλῶσσαν καθ' ἑαυτήν.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ παράδοσις ἀποτελεῖ τὸν φύλακα πολιτισμοῦ καὶ τὴν βάσιν πρὸς ἐξέλιξιν του. Οἱ Νεοῦ Ἕλληνες μποροῦν νὰ εἶναι — καὶ ὅσοι ἔχουν ἐπίγνωσιν

είναι πολύ εύτυχεις — διότι έχουν την πλουσιωτάτην εις τὸν Κόσμον παράδοσιν πολιτισμοῦ: Ἔχουν τὰ μνημεῖα τῶν ἀρχαίων προγόνων, ἔχουν τὴν μεγαλειώδη παράδοσιν τοῦ Λόγου καὶ τῆς Τέχνης. Ποία θὰ ἦτο ἡ θέσις τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος μεταξὺ τῶν λαῶν τοῦ κόσμου, ἐὰν ἔσπερείτο τῆς συγγενείας τῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα; Οἱ Νεοέλληνες δὲν μποροῦν νὰ διακόπτουν γλωσσικὰς (καὶ συνεπῶς πολιτιστικὰς) σχέσεις μὲ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἐὰν θέλουν νὰ ἐπιβιώσουν πνευματικῶς. Θὰ ἦτο ἀφελὴς ἀλαζονεία, ἐὰν ἐπίστευον οἱ Νεοέλληνες, ὅτι δύνανται νὰ δημιουργήσουν ἐπιστήμην καὶ πολιτισμὸν ἀποποιοῦμενοι τὸ γλωσσικὸν κληροδότημα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ διακόπτοντες τεχνητῶς τὴν φυσικὴν συνέχειάν του. Εἰς καταστάσεις ἀνάγκης δὲν ὑποβιβάζεται ὁ Πολιτισμὸς, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἐπίπεδον ἐνὸς λαοῦ στερηθέντος Παιδείας ἐπὶ 368 ἔτη. Ἀντιθέτως, ἀνυψώνεται τὸ ἐπίπεδον τῆς Παιδείας τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, διὰ νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν ἡ δυνατότης νὰ ἐπικοινωνῇ μὲ τοὺς προγόνους του.

Ἴσως εἰς τὸ μέλλον, μετὰ τὴν ἡρέμεισιν τῶν πνευμάτων, οἱ Νεοέλληνες θὰ βλέπουν διαυγέστερον. Θὰ βλέπουν πόσον ὠφέλησε καὶ πόσον ἐζημίωσεν ἡ προσπάθεια κατασκευῆς μιᾶς γλώσσης. Καὶ λέγω προσπάθεια κατασκευῆς, διότι ἐγράφη ὑπὸ ἀτόμου ὀφείλοντος νὰ γνωρίζῃ, ὅτι τὸ γλωσσικὸν πρόβλημα τῆς χώρας μας ὀφείλεται εἰς τὴν μὴ ὀρθὴν διδασκαλίαν τῆς δημοτικῆς! Ἐὰν ἡ δημοτικὴ χρειάζεται διδασκαλίαν, διὰ νὰ καταστῇ γνωστὴ εἰς τὸν λαόν, τότε αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἐὰν εἶναι ἀνάγκη νὰ διδαχθῇ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς μίαν ἄγνωστον εἰς αὐτὸν γλῶσσαν, τότε διατὶ ὄχι τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν μὲ ὅλες τὰς μορφὰς ἐξελιξέως τῆς;

Μετὰ τὴν ἡρέμεισιν θὰ ἔλθῃ ἡ στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Νεοέλληνες θὰ ἀναγκασθοῦν νὰ σκέπτονται τί ἔχασαν καὶ τί πρέπει νὰ ἐπαναποκτήσουν διὰ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν εἰς τὴν παράδοσιν. Ἴσως τότε, ὀριμώτεροι καὶ σοφώτεροι πλέον, ἀναγνωρίσουν τὸ μέγα ὄφελος διὰ τὸ ἔθνος ἐκ τῆς διατηρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Τότε μὲ τὴν ὀριμότητα αὐτὴν τὰ ἀρχαῖα κείμενα θὰ διδάσκωνται καὶ θὰ μανθάνωνται τελειότερα καὶ ἐκ μέρους τῶν διδασκάλων καὶ ἐκ μέρους τῶν μαθητῶν.

Ἡ πραγματοποιήσις αὐτῆς τῆς ἐπιστροφῆς δὲν μπορεῖ νὰ περιγραφῇ εἰς τὸ παρόν. Ἴσως ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία διαθέτει καὶ ἐμπείρους καὶ σοφοὺς ἐπιστήμονες, εὑρὴ τὴν ἀρμόζουσαν μέθοδον. Τότε ὁ Ἑλληνισμὸς μετὰ τὴν περιπετειώδη περιπλάνησιν του ἐπὶ ἑξ. περίπου αἰῶνες θὰ ἐπιστρέφῃ εἰς τὴν πηγὴν τῆς σοφίας τῶν προγόνων του.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ὑπάρχει πολιτιστικὸν κίνημα πρὸς ἐπιστροφήν καὶ καλλιέργειαν τῆς κλασσικῆς παραδόσεως. Ἄς ἀκολουθήσουν οἱ Ἕλληνες.

*
* *

Ἡ ἄνω διάλεξις ἐδόθη εἰς τὸ Γ' Πανελλήνιον Συνέδριον Καθηγητῶν Α.Ε.Ι., εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον Caravelle, τὴν 14.4.1984 καὶ πλῆθος καθηγητῶν ὑπέγραψαν τὴν κάτωθι διακήρυξιν:

Πανελλήνια Ὁμοσπονδία Καθηγητῶν Α.Ε.Ι.

Πρότασις Διακηρύξεως

Ἡ Πανελλήνια Ὁμοσπονδία Καθηγητῶν Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων:

1. Ἀντιλαμβανομένη, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης, ὅτι μεταξὺ τῶν δύο σημαντικωτέρων μέσων ἐργασίας τῶν μελῶν τῆς, τῆς διανοήσεως καὶ τῆς γλώσσης, ὑπάρχει ἀλληλεπίδρασις.
2. Διαπιστοῦσα, ὅτι μεταξὺ τῆς κρατοῦσης εἰς τὴν Παιδείαν ὄλων τῶν βαθμίδων τῆς Χώρας μας καταστάσεως καὶ τῆς γλώσσης ὑπάρχει σχέσις αἰτιότητος.
3. Δεχομένη, ὅτι τὸν δημοκρατικὸν πλουραλισμὸν τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἐλευθερίαν σκέψεως ἀντιστρατεύονται οἱ περιορισμοὶ εἰς τὸ ὄργανον τῆς ἐκφράσεως, τὴν γλῶσσαν.
4. Προβληματιζομένη, ὑπὸ τῆς γλωσσικῆς καταστάσεως εἰς τὴν Χώραν μας.

5. Σεβομένη τὴν ἐλευθερίαν τῶν τοπικῶν ἰδιωμάτων διαφόρων τμημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀλλὰ καὶ τὴν συνέχειαν τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως τοῦ ἔθνους ἐπὶ τέσσαρες χιλιάδες ἔτη.
6. Ἀναγνωρίζουσα, ὅτι ἡ πολιτικοποίησις ἐνὸς ἐπιστημονικοῦ θέματος, ὡς τοῦ θέματος τῆς γλώσσης καὶ ἡ θέσπισις τῶν ἐννοιῶν τῆς «Δημοτικῆς» καὶ τῆς «Καθαρευούσης» ὡς ἀντιμαχομένων γλωσσικῶν ὀντοτήτων ἐβλάψε τὴν πρόοδον τοῦ ἔθνους ἐπὶ ἕναν αἰῶνα, ἐπειδὴ οὔτε ἡ Ποίησις δύναται νὰ ζήσῃ μόνον μὲ τὴν γλῶσσαν τῆς Ἐπιστήμης, οὔτε ἡ Ἐπιστήμη προκόπτει μόνον μὲ τὴν γλῶσσαν τῆς Ποιήσεως· ὅτι ἀντικατοπτρίζουν ἀπλῶς δύο ἀντιθέτους προσπαθείας ἐπιβολῆς περιορισμῶν εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἐκφράσεως καὶ συνεπῶς σκέψεως.
7. Διακηρύσσει, ὅτι ἡ ἐπιβίωσις τοῦ ἔθνους εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν συνέχειαν τῆς γλώσσης καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἀποφασίζει τὴν συγκρότησιν ἐπιτροπῆς μελέτης τοῦ θέματος μὲ κριτήρια δῶν τῶν Τεχνῶν καὶ τῶν Ἐπιστημῶν, τὰ ὁποῖα θὰ σέβωνται ὁλόκληρον τὴν ἐθνικὴν παράδοσιν.

ΜΑΡΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΥ

Ἑαρινὴ ἀντιφωνία σὲ φῶς ἐλάσσονα

*Ἕνας μεγάλος ἄνεμος παιδεύει τὰ δέντρα,
μιά διαμαρτυρία παύει τὰ πουλιά·
ἡ Περσεφόνη σὰν μιὰ παπαροῦνα κόκκινη
διάστημα τοῦ φωτός –
τὸ ἔρεβος
περικλείοντας μιὰ κόκκινη παπαροῦνα.*

*Ἡ παπαροῦνα
καὶ στὴν καρδιά της
τὸ ἔρεβος.*

*Καὶ πάλι μιὰ κυανὴ ἀπόχρωση ἀνemiζοντας
δέντρα ραδιενεργά
καὶ ἡ ἀνοιξή κόκκινη
μ' ἕνα πρόσφατο φῶς στὰ μαλλιά της.*

*Φέγγοντας σὰ λαμπάδα μὲς στὴ νύχτα
ἀθάνατη ἡ ἀρχαία πηγὴ
νικώντας τὸ ἔρεβος.*

*Ἡ Περσεφόνη, ὀρθή
σὰν μιὰ κόκκινη παπαροῦνα.*

Ἐπανόρθωση παροράματος: Στὴν «Ἐτήσια Ἀνθολογία τῶν Ἑκατό» τοῦ «Δαυλοῦ», ποὺ κυκλοφόρησε τὸν παρελθόντα μῆνα, ὅπου ἡ κ. Μαρία Γραμματικοῦ ἀνθολογεῖται μὲ τρία ποιήματά της, στὴ σελίδα 28 οἱ τρεῖς τελευταῖοι στίχοι: «Ἡ ἀνάγνωση τῆς Βίβλου ἔκανε τελικά/περισσότερο κακὸ ἀπ' ὅ,τι νομίζουμε./Ἐκτὸς ἀν' ὅλα βρίσκονται μέσα στὴ φαντασία./» ἀνήκουν σὲ ἄλλο ποίημα ἀνθολογηθέντος ἐπίσης ποιητοῦ, παρεμβληθέντες ἀπὸ τυπογραφικὴ ἀβλεψία — καὶ συνεπῶς εἶναι ἐξοβελιστέοι.

ΔΥΟ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΩΝ

‘Από τὸν κ. Νίκο Κεχαγιᾶ - Ναϊθωνα πήραμε καὶ δημοσιεύουμε τὴν ἀκόλουθη ἐπιστολή:

‘Ἡ δική μας « Ἑλλάδα» δὲν εἶναι ἡ « Ἑλλάδα» τοῦ Χθὲς οὔτε ἡ « Ἑλλάδα» τοῦ Σήμερα οὔτε ἡ « Ἑλλάδα» τοῦ Ἀὔριο. Εἶναι ἀτέρμονη ὁδὸσσεια τοῦ Νοῦ, ταξίδι μ’ ὁλάνοιχτα πανιά... (Δ. Ι. Λάμπρου, «Δαυλὸς», 59).

Τὸ Ἑλληνικὸ καὶ τὴν ἑλληνικότητα, κ. Λάμπρου, μὲ τὰ «ὁλάνοιχτα πανιά» καὶ τὰ ἀνοιχτὰ παράθυρα καὶ τοὺς ἥρεμα ἀνυψωμένους λόφους τοῦ Λόγου καὶ τὰ κατάσκια δρῆ τῆς ἐλευθέρης καὶ υπεύθυνης Σκέψης, Βούλησης, Ἀπόφασης καὶ Πράξης, μᾶς ἔμαθαν οἱ πυρίφλογοι δασκάλοι μας στὸ τελευταῖο «Κρυφὸ Σχολεῖο» τῆς ὑπόδουλῆς Δωδεκανήσου καὶ μᾶς ἄφησαν μιὰ καὶ μόνον παρακαταθήκη καὶ ἔναν ἔρρυθμο στόνο εὐχῆς, νὰ ὑπηρετοῦμε τὸ « Ἑλληνικὸ» καὶ τὴν « Ἑλληνικότητα», χωρὶς νὰ περιμένουμε μεθύτερες τιμὲς καὶ θέσεις καὶ ἀξιώματα. Ὑστερα σὰν ἦρε ἡ Λευτεριά, εἶδαμε, καὶ πὶο ὕστερα καταλάβαμε, πὼς οἱ δασκάλοι μας μᾶς εἶπαν ψέματα. Μᾶς ἔκαμαν δούλους ἥς ἡθικῆς, ὑπηρετῆς τῆς ἐντιμότητος, ἐργάτες σὲ ναοὺς μὲ ἀνοιχτὰ παράθυρα, «ἀνένταχτους», ἑρῆτες καὶ πολέμιους τῆς δολορραφίας, ἐχθροὺς τῶν ἐχθρῶν τοῦ « Ἑλληνικοῦ» καὶ τῆς « Ἑλληνικότητος», ἀμάντρωτους σὲ πολιτικὲς ὀρχήσεις καὶ ἀμαθεῖς τῶν ὀρχηθμῶν τῶν λογιῆς παράταιρων ταμπουρλαρέων τῆς Ρωμιοσύνης καὶ τῶν ἄρρυθμων Κορυβάντων τῆς ἐκτροπικῆς Ἑξουσίας. Καὶ τί πετύχαμε; Παιδάρια τῶν κλειστῶν παραθύρων, τῶν κλειστῶν ὀρχηθμῶν αὐτῆς ἡ ἐκείνης τῆς πολιτικῆς φάλαγγας, μᾶς πήραν τίς θέσεις μας καὶ ἀλαζονικά μᾶς εἶπαν: « Ἀρκετὸν σὲ σὰς ἡ Ἑλληνικότητα...». Ὅταν, λοιπόν, κ. Λάμπρου, ἡ Ἑξουσία, ἡ κυρίαρχη ἰδεολογία, ἀλλὰ καὶ ἡ δευτερεύουσα καὶ τριτεύουσα, διδάσκει, πὼς μόνον ἂν εἰσὶν πολιτικὰ «μαζάνθρωποι» καὶ «φίλος τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν φίλων τῶν ὑπουργῶν», μπορεῖς νὰ καταλάβεις τὸν ὅποιο ναὸ καὶ νὰ τοῦ ἀνοίγεις τὰ παράθυρα ποὺ σὲ βολεύουν πολιτικὰ, πὼς εἶναι δυνατόν νὰ ἀνοίξουν ὅλα τὰ παράθυρα τῆς Ἑλληνικότητος καὶ ὁ νέος σήμερα νὰ γίνῃ ἱκανὸς νὰ σκέπτεται ἐλευθέρως καὶ υπεύθυνα, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ κινήσῃ τὸ χορὸ τῆς Ἑλληνικότητος, ξεφεύγοντας ἀπὸ τὸ θεασμὸ τοῦ μανδύα ποὺ τῆς φόρεσαν, «ἡμίποδες, χαρτινόποδες, ποιητάρηδες τῆς μιᾶς «Πολισώστου»—τρομάρα τους —κομματικῆς ἰδεολογίας» καὶ νὰ ἀνακαλύψουν τί κρύβει αὐτὴ ἡ Ἑλληνικότητα «ὕπὸ τὸν μανδύαν της»; Ὑπάρχει, τάχα, κάποια ἐλπίδα νὰ διαλύσουμε τίς θολὰς Ρωμιοσύνες καὶ ὅλοι μαζὶ νὰ ὀρθωθοῦμε ὡς μιὰ ἐνότητα Ἑλληνικὴ καὶ νὰ ἀνοίξουμε ὅλα τὰ παράθυρά της; Ἴσως, ἂν ὁ πολίτης δὲν συστοιχεῖ τὴ μοῖρα του ἀπὸ τὴν ἀξιοκρατικὴ ἐκτροπικὴ Ἑξουσία.

Ν. Κεχαγιᾶς - Ναϊθωνας

Γυμνασιάρχης, ὑποδιευθυντὴς 9ου Λυκείου Ἀθῆνας

Ἱστορία καὶ Μυθολογία

‘Απὸ τὸν διηγητὴ κ. Ἑμμ. Γ. Καραμανώλη πήραμε καὶ δημοσιεύουμε τὴν ἀκόλουθη ἐπιστολή:

Ἡ « Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν» ἀρχισε τὴν κυκλοφορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Μυθολογίας ἀπὸ τὸν 5ον τόμο, ποὺ ἀναφέρειται εἰς τὸν Τρωϊκὸ Πόλεμο. Ἀπὸ τότε ὁ Τρωϊκὸς Πόλεμος περιῆλθε εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Μυθολογίας καὶ ὄχι τῆς Ἱστορίας; Οἱ ἀνασκαφῆς τῆς Τροίας καὶ τῶν Μυκηνῶν ἀπέδειξαν ὅτι εἶναι ἱστορικῶς βεβαιωμένα τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου. Οἱ πινακίδες τῆς Πύλου μὲ τὴν Μυκηναϊκὴν Γραφὴν Β’ ὁμιλοῦν δι’ αὐτὸν τὸν πολιτισμὸν, ποὺ εἶχε ἐπεκταθεῖ μέχρι τῆς Μακεδονίας. Εἶχαν μήπως γραφῇ οἱ μυθικοὶ ἥρωες; Μυθικὰ πρότυπα εἶναι οἱ Τιτᾶνες, οἱ Κένταυροι, ὁ Ἡρακλῆς, οἱ Ἀμαζόνες κ.λ.π., ὅχι ὅμως καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς, ὁ Πρωτεσίλαος, ὁ Ὀδυσσεὺς ἢ ὁ Ἀγαμέμνων. Δὲν εἶμαι βέβαια φιλόλογος, ἀλλὰ εἰς τὰ σχολεῖα καὶ εἰς τὰ ἱστορικὰ βιβλία ἡ περίοδος τοῦ Τρωικοῦ Πολέμου ἀνάγεται εἰς τὴν Πρωτοῖστορία (ἢ τὸ πολὺ τὴν Προῖστορία) ὄχι ὅμως καὶ εἰς τὴν Μυθολογίαν. Ὁ ἴδιος ἐκδοτικὸς οἶκος εἰς τὴν « Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους» τὸν Τρωϊκὸ Πόλεμον τὸν ἔχει εἰς τὸν τόμον τῆς Πρωτοῖστορίας. Ὁ περίφημος «κατάλογος τῶν νηδῶν» τῆς Ἰλιάδος ἀναφέρεται εἰς σύγκεκριμένα πρόσωπα καὶ πόλεις (Ἰστ. Ἑλλ. ἔθν. σελ. 280). Διατί νὰ συρρικνώνουμε τὸν Ἑλληνικὸ Ἱστορικὸ χῶρον καὶ χρόνον, στὰν ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη τὸν εἶχε ἀποδεδειγμένως διευρύνει; Μυθικὰ στοιχεῖα συνυπάρχουν εἰς τὸν Τρωϊκὸν Πόλεμον ὅπως καὶ εἰς ἄλλας μεταγενεστέρους ἐποχάς, αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Τρωϊκὸς Πόλεμος εἶναι Μυθολογία.

Ἑμμανουήλ Γ. Καραμανώλης

Λάρισα, 28/11/86

ΔΕΙΝΙΑΣ ΔΙΚΑΙΟΣ

Μάτα ή γλώσσα — πάντα...

Ἐὰν ἐπιλάβωμαι σου Ἱερουσαλήμ, κολληθεῖ ἡ γλώσσα μου

Αὐτονόητο: τὸ μείζον πρόβλημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι ἡ φυλετική του κάμψις — ὄχι τὸ «γλωσσικό», «ἐκπαιδευτικό» ἢ δὲν ξέρω τί ἄλλο... Ἄλλ' αὐτὸ θ' ἀποδεικνύεται ἄλυτο, ὅσο ἕνας ἕκαστος Ἑλληνας δὲν τὸ παίρνει στὰ χέρια του — ὅσο ἀρνεῖται νὰ τὸ λύσει ὁ ἴδιος, σ' ὅ,τι ἀποκλειστικὰ στὸ ἄτομό του ἀφορᾷ...

Δὲν νομίζω, ὅτι ὁ κ. Β. Δ. Φόρης ἐπεδίωξε τὸ ἴδιο θρίαμβον: Θαρρῶ, ἅθελά του «θριάμβευσε» μὲ τὸ παράθεμα ἀπ' τὸν Ἐξαρχόπουλο: Τουλὰχιστον δυὸ ζηλωτὲς ἐπιδοκίμασαν τὴν ἐπιφυλλίδα του στὸ *Βῆμα*, αὐτὴν ποὺ κι ἐμεῖς σχολιάσαμε τὸν περασμένο μῆνα (*Δαυλός*, /60). Πρῶτος ὁ κ. Φ. Ι. Κακριδῆς, Καθηγητὴς τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας στὸ Ἀθῆνῃσι (*Βῆμα* 23-11), συγκρατημένος, πρέπει νὰ ὁμολογηθεῖ, κι ἀξιοπρόσεκτα ὑποψιασμένος πὼς ἡ φούλ λαϊκιά-δημοκρατικὰ «δημοτική» [τῶν «ἀφουγκράζων τὸν πόθο τοῦ λαοῦ» (ὅπως τό... ἀφούγκρασα ἀπὸ ἐκφωνητὴν τῆς ἐνδοξῆς τιβῆς μας!) καὶ λοιπὼν σπαζοφραγματικῶν ἐπιταχύνσεων τῆς γλωσσικῆς μας ἰλιγγιώδους πτώσης] ἀποδεικνύεται πιά τελείως κοντόμερη, ἐπιθανάτια πῆς¹.

Δεύτερος ὁ ἐπίτιμος σύμβουλος Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου Α. Βουγιούκας — μὴ ἀναφέρων ὁ ἴδιος κυρίως ὄσους ὀνοματίζει δὲν θὰ αἰσθανόταν ἄνετα ὡς «κύριος...». Αὐτὸς λοιπόν, μὰ ὄχι, δεῖτε μόνοι σας τὴν ἀντιληπτικότητα καὶ φρασεολογία του (*Ἐλευθεροτυπία*, 27 Νοεμβρίου λ.ξ.): «... Τέτοιες θεωρήσεις, ἀλίμονο, μᾶς πᾶνε κατ' εὐθείαν στὸ Νικόλαο Ἐξαρχόπουλο, ποὺ ὁ Β. Φόρης σὲ πρόσφατῃ ἐπιφυλλίδα του εἶχε τὴν *εὐστοχὴ ἰδέα* νὰ τὸν φέρει ἀνώνυμα στὸ προσκήνιο² καὶ τελικὰ νὰ τὸν *ξεσκεπάσει* γιὰ νὰ φανεῖ ἡ ταυτότητα τῶν ἀπόψεών του μὲ τίς ἀπόψεις τῶν *σημερινῶν κινδυνολόγων*. Ὁ *ἀντιδραστικότητος*³, λοιπόν, ὅπως εἶναι γνωστὸ, στὰ γλωσσικὰ θέματα — κι ὄχι μόνο σ' αὐτὰ — Ἐξαρχόπουλος, ἔμπασε τὴν καθαρεύουσα στὸ σχολεῖο ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας Δημοτικῇ ἀπὸ τὴν πίσω πόρτα, *ἀσχημονώντας* σὲ βάρος τῆς μητρικῆς γλώσσας...» — οἱ ὑπογραμμίσεις τοῦ Δεινία Δικαίου.

Αὐτὰ καὶ ὄσες ἄλλες ἐφηβικὲς ἀνακαλύψεις τοῦ Βουγιούκα δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν βεβαίως. Ἔτσι κι ἄλλῃως, ἂν διαβάζουν τέτοιες σελίδες περισσότεροι ἀπὸ δέκα ἀναγνώστες τῆς *Ἐλευθεροτυπίας*, μοῦ βγάξετε τὸ ἀριστερὸ μάτι — τὸ δεξιὸ μοῦ τὸ 'βγαλε τό... ξεσκεπάσμα τοῦ ἀντιδραστικότητος, ποὺ ἀσχημόνησε σὲ βάρος τῆς «γλώσσας τῆς μάνας» τοῦ Βουγιούκα.

— Καί... γιατί «δὲν θὰ σᾶς ἀπασχολήσουν βεβαίως»;

— Ἐπειδὴ μὲ, ἡ χωρὶς τὴν διδασκαλία τῶν ἀρχαίων, ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα κι ἐκπαίδευσις ἔχουν καταποντισθεῖ γιὰ πάντα πλέον: οἱ Ἕλληνες θὰ γεννοῦν καὶ θὰ πεθαίνουν (ὅσο ἀκόμα θὰ εἶναι Ἕλληνες...) ἀνύποπτοι γιὰ τὴν αἰτία καὶ τὸ μέτρο τοῦ πόνου τους... Μόνο τους πρόβλημα ὁ — μέσω καφετζοῦς, ἀστρολόγου (κι ἀπ' τὴν Τιβὴ ἀκόμα!!!) καὶ... μέντιουμ — ἐξορκισμὸς τῆς «ἄτιμης τύχης», τὸ νὰ πιασθεῖ τό .. μῆμένο δεκατριάρη τῶν πενήντα πέντε ἑκατομμυρίων — «ἡ καλή»! Μιὰ «καλή», ποὺ θὰ τοὺς ἐπιτρέψει τὴν δυνατότητα νὰ ἐξασφαλίζουν τὰ ἀνάπηρα ἀπὸ τροχαῖα καὶ ναρκωτικὰ τέκνα τους (ὅσα γλυτώσουν τὸ κάλεσμα τῆς σκανδάλης — δταν τραγικὰ ἀνερμάτιστα, ἀνιδέαστα, ἀνειδοποίητα ἀντιμετωπίσουν τὴν ὑπαρξιακὴ τους ἔνδεια, ἀνεπάρκεια, ἀνετοιμότητα)...

Σημειώνοντας πὼς ἐδῶ δὲν θ' ἀναλύσουμε τὸ γιατί «ἔχει καταποντισθεῖ γιὰ πάντα γλώσσα κι ἐκπαίδευσις», περιοριζόμεθα στὴν ἀπορία: πὼς εἶναι δυνατόν, τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ παιδεία βουλιάζει ἀδιαφύρως τοῦ ἂν διδάσκονται ἢ ὄχι τὰ ἀρχαῖα στὰ Γυμνάσια, νὰ μὴν τὸ ἔχουν συνειδητοποιήσει τόσοι καὶ τόσοι «ἀρμόδιοι» — ἀκόμα καὶ πανεπιστημιακοὶ ἐπιτέδου; Πὼς εἶναι δυνατόν ν' ἀγκιστρώνονται σὲ σαλιαρίσματα γιὰ τὴν

ἐπαναφορὰ-χρησιμότητα, ἢ μὴ, τῶν ἀρχαίων; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ μὴν τοὺς καίει τὸ λυωμένο μαντέμι πού, φυλετική κάμψις, καναλίζει στὸ στέρνο κάθε σκεπτόμενου Ἑλληνα (δσων ἀπέμειναν);

Τὸ ὑπογραμμίζω ξανά: Ἡ γλῶσσα (ἡ ἐκπαίδευσις, τὸ πᾶν) σὲ τοῦτο τὸν τόπο βουλιάζει ἀδιαφόρως γραμματικῆς καὶ συντακτικοῦ — δὲν εἶναι πού μὲ Τζάρτζανον ἢ δίχως ἐκφυλίζεται, ἀπομειώνεται, ἐξαχρειώνεται, ἐκχυδαίζεται ἡ γλῶσσα! Εἶναι τὸ σαπισμένο αἶμα τῆς ράτσας, πού φέρει τὸν Ἑλληνα δοτῆρα ἢ λήπτην: τῆς «Οἰκογένειας Βλαμμένου», τῶν καφενείων ἐμιγκρέκ, τῶν Κυριακάτικων, τῶν... Ἀνταλλαγῶν, τοῦ Πυρετοῦ τῆς δόξας, τῶν Λαϊκῶν... δρώμενων, τῶν Βόρειων καὶ Νότιων, τῶν ἀτέλειωτων «παιγνιδιῶν-τζόγων», τῶν τρεῖς κι ὁ κοῦκος, τῶν συνταρακτικῶν... συνεντεύξεων μὲ ἀλάνια [ἐρώτησις ἀθλητικοῦ συντάκτου (Χριστέ μου τί πληγές, τί ΕΜΥ, τί «συστήματα», τί πληροφόρησις γιὰ τὸν καιρὸ τῶν προσεχῶν ἑκατὸν ὀγδόντα ἡμερῶν, τί πρόσθεσις — χθὲς μαθαίναμε τὴ θερμοκρασία τῆς Κωλοπετεινίτσας, σήμερα μαθαίνουμε... μέγιστη, ἐλάχιστη, μέση, καὶ κανεὶς νὰ μὴ ντρέπεται! — τί ἀντί ν' ἀκούω τὴ μουσικὴ τοῦ Τσαϊκόφσκι, νὰ πληροφοροῦμαι ποῖο χαρτί τουαλέττας χρησιμοποιοῦσε — γιὰ λόγους εἰδικῆς μεταχείρισθς τοῦ τελοσπάντων του! ἂ στὸ διάολο): «Τί λές, Μίστο, τὸ γκόλ πού ἐβαλες βοήθησε τὴν ὁμάδα σου;» — ὁπότε κι ἀποδεικνύεται περιτράνως πῶς βασικά τὴν βοήθησε — ἔλεος, κύριε τοῦ Μπέρκλεϋ, τί σοῦ χρωστούσαμε νᾶ μᾶς φορτώσεις τόση συμφορὰ, πού οὔτε ὁ Καρατέτοιος δὲν τὰ κατάφερε;] Πού φέρει, λέγω, τὸν Ἑλληνα στοὺς Βασιλικούς, στοὺς Κωνσταντίνου-Νινέτες, στοὺς Λειβαδίτηδες, στοὺς Ρηγόπουλους (τόση εὐτέλεια, Κάκια;), σ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς κυρίους πού μᾶς πουλᾶνε σοβαριλίκι καὶ ὕψηλὴ τέχνη, μὰ τὰ τασκάνουν γράφοντας κι ἐρμηνεύοντας (ἡ «ἐρμηνεία» μᾶς ἔλειψε!) ἀναξιότιτες καὶ βρωμιές, ὅχι βέβαια πῶς εἶναι οἱ ἴδιοι ἀνάξιοι καὶ βρώμικοι, μὰ ἐπειδὴ «ἓνας κοῦκος δὲν φέρνει τὴν ἀνοιξί» — ἐπειδὴ δὲν μποροῦν νὰ σώσουνε τὴν Ἑλλάδα μόνοι τους!.. [Παρεμπιπτόντως, γιὰ ὅσους τυχόν θὰ ἐνδιαφεροῦν: τὸ φάρμακο (γιὰ νὰ φέρει τὴν ἀνοιξί κι ὁ ἓνας κοῦκος...) βρέθηκε, χαρὰς εὐαγγέλια, τὸ πουλάει ὁ Μπακάκος. Κομμάτι μεγάλο βέβαια, μὰ ἀποτελεσματικὸ κι εὐκόλο στὴ χρῆσι — ὑπόθετο...].

Ὅ,τι κι ἂν εἰποῦμε, ὅσο κι ἂν διαμαρτυρηθοῦμε, ὅσο κι ἂν ἐλπίσουμε, τὸ σίγουρο εἶναι πῶς ὁ σημερινὸς «μορφωμένος» Ἑλλήν (ἐπιστήμων ἢ ὅχι — μὰ εἶναι ἐπιστήμονες οἱ Ἑλληνες πού διαθέτουν πτυχίο ΑΕΙ;) εἶναι ἀστοιχείωτος, ἄκριτος, ἀδυνατεῖ νὰ ἐνδιαφερθεῖ γιὰ μάθησι καὶ κρίσιν — ἐχθρεύεται τὶς διαδικασίες κρίσης καὶ μάθησης! Τὸ κακὸ γίνεται χειρότερο (ἂν εἶναι δυνατόν!..) ἀπ' τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ τέτοιες συνθήκες εἶναι φυσικὸ ν' ἀπομονώνονται, ἀπομακρύνονται ἀπ' τὴν κοινωνία, νὰ «περιθωριακοποιοῦνται» αὐτοβούλως οἱ ἀπομεινάντες στοχαστικοὶ ἄνθρωποι. Τί ἄλλο νὰ κάνουν, ὅταν βλέπουν ὄρμιους, γέρους, νὰ μὴν ἔχουν ὑποψιασθεῖ - εἰδοποιηθεῖ - καταλάβει τίποτε ἀπ' τὴ Ζωή, τὴ Φύσι, τὴ Νόση! Τί ἄλλο, παρὰ νὰ ντρέπονται γιὰ τὴν ἀνθρωπιά τους, τὸ Εἶδος τους, τὴ γειννιάσι τους, τὴ γεωγραφία τους — νὰ ἔχουν ἴδιον ἀριθμὸν ἄκρων, ὀργάνων, ἴδιαν ποσότητα ἐγκεφαλικῆς οὐσίας, αἵματος, αἱμοσφαιρίων... Τί ἄλλο, παρὰ νὰ ντρέπονται βλέποντες αὐτὸ τὸ θαῦμα τῆς Δημιουργίας ν' αὐτοπεριορίζεται ἐπιλεκτικὰ σὲ κοπροποιητικὴ μονάδα, σὲ σύμπλεγμα κυττάρων, πού δαπανᾷ τὴ λογίκευσί του στὸ νὰ θαυμάζει τὰ... ἐκκρίματά του... Τί ἄλλο, ὅταν... ταγοὶ χωρίζουν τὸν κόσμον σ' ἐπαναστάτες κι ἀντιδραστικούς, κι ἡσυχάζουν, σάμπως νὰ ἔλυσαν τὰ προβλήματα ὑπαρξῆς καὶ συνείδησης — σάμπως νὰ πράνυναν γιὰ πάντα τὶς ἀνησυχίες τους καὶ τώρα (ἀφοῦ ἔδωσαν στὴν ἀνθρωπότητα τὴ συνταγὴ σωτηρίας της — «σαπνοποίησι ἀντιδραστικῶν») ἀπέρχονται στὴν μακαριότητα λαμβάνοντες καὶ τὴν δικαίαν μισθοδοσίαν, μετὰ «δώρων», Μετοχικῶν, Ἀρωγῆς, Ἐφ' Ἄπαξ, ἴσως καὶ λογοτεχνικῆς... σύνταξης!..

Μποροῦμε εὐκόλα νὰ κοροϊδεύουμε τὰ ἴα καὶ τὰ ὠὰ πού παλιότερα μὸρφωναν τοὺς ὀλίγους. Μὰ ὅσοι ἔχουνε μάτια βλέπουν πῶς μέ... αὐγά, μενεξέδες, πανσέδες δὲν μορφώνον-

ται οί πολλοί...

— 'Αντιδραστικός: Θέλεις τή μόρφωσι γιά τούς λίγους, γιά τούς άριστοκράτες, γιά τούς πλούσιους!

— "Οχι, καλέ μου. 'Εγώ δέν πυροβόλησα τή μόρφωσι, τό ποιοι τήν σκότωσαν εύκολο νά τό μάθεις, άν μετακαλέσεις τόν 'Ηρ. Πουαρό. "Οτι, άν εξετάσουμε επισταμένως τά πράγματα, θά ιδείς πώς λέγων «μόρφωσι» έννοείς (παρά τήν άσίγαστη δημοκρατικότητά σου) τήν έτέρα δυνατότητα (ή μιá είναι τó χρημα) γιά «κοινωνική άνοδον», δηλαδή Ισχύν, όρίζοντα επιβολής, έξουσιασμόν (πτυχίο, διορισμό, επαγγελματισμόν) εις Ικανοποίησιν όχι βιοτικών, άλλ' έκ διαστροφής αναγκών: και πέραν τής κατά φύσι βιολογικής Ικανότητας άφομοίωσης, και έμμέσως αύξητικών τής Ισχύος [συναναστροφή με τόν «καλό κόσμο» και διάσημη γκόμενα (χορεύτρια, θεατρίνα, σκυλαδικού...) οί συνηθέστατες μορφές τους — αναγκών.].

— Καλά, κι όταν λές, ή έκλαμπρότη σου, «μόρφωσι», έννοείς άλλα;

— Ναί. Τήν δξυνσι τών κριτικών δυνατοτήτων του πνεύματος, σε τρόπον που ό φορέας του, προσερχόμενος στην παραγωγή (μόνος δι' έαυτόν, δηλαδή, εξασφαλίζοντας τά προς τó ζήν — έξαιρετικά εύκολο σήμερα με τήν κοινωνική πολιτική), νά μήν άμελει ούδ' επί στιγμήν τή σύμπτωσί του με τó πνεύμα και τις διαστάσεις. Αυτά σημαίνουν πώς στη μέν δική σου έκδοχή γιά τή «μόρφωσι» οί κοινωνίες υποβιβάζονται σε άγέλες άνδραπόδων (επί τó ελληνικότερον: άνέργων-άέργων με πτυχίο!...), στη δέ δική μου πώς ό άνθρωπος-άτομο προάγεται σε... κοινωνίαν (sic). Που θά είπει πώς ταυτίζεται μαζί της, δηλαδή σκέπτεται - προγραμματίζει - ενεργεί ως ή σύνολη κοινωνία — δέν ξέρω άν μου 'μεινε κανένα μάτι, μα άν ναί, μου τó βγάξετε, στην περίπτωση που ανακαλύψετε κόκκον αντιδημοκρατικότητας σε τέτοια πολιτείαν... Ούφ.

*
* *

Γιά νά έρευνηθεί-άναλυθεί τί φταίει έδω, ή πολύ περισσότερο άν δικαιολογείται έλπίδα σωτηρίας, θά χρειάζονταν τόμοι, έκτασις, χρόνος, επάρκεια. Τουτέστιν πάρα πολλά πράγματα — στην άναδίφηση τών όποιών θ' άμβλύνονταν ή σημασία του γλωσσικού κι εκπαιδευτικού προβλήματος. "Οτι θά 'ρχονταν σε πρώτη μοίρα ή φυλετική κάμψις, τó χαλασμένο αίμα τής ράτσας⁴ — και τί θά σήμαινε τότε ή διεκυστίνδα «με άρχαία — δίχως άρχαία»; "Εξω άπ' τά δόντια: ή άναφερθείσα έρευνα - άνάλυσις υπάρχει άκρως εύχερης γιά όποιον τήν θέλει — ό καθένας μπορεί νά τήν κάνει μόνος του. Τό ότι δέν τήν κάνει, όφείλεται ή στη διαβλητή του έπιλογή ή στην ιδιωτεία του. "Οτι ή, συνειδώς, δέν επιλέγει τήν άκεραιώσί του (σύμπτωσί του με τó πνεύμα και τις διαστάσεις), ή απορρίπτει (με τόν κρετινισμό του — «λογική» γνώσιν) ό,τι ή διá του ύποσυνειδήτου γνώσιν του υποβάλλει: τήν επάρκεια και έμορφιά τής εξιδανίκευσης τó μέν του ύποκειμένου, τó δέ τών στόχών (στόχος είναι και ή διαδικασία έπιλογής, και ή εφαρμοσμένη σκόπευσις). Χωριάτικα, πρωτόγονα, αίμοβόρικα: Ξέρετε τί σημαίνουν αυτά; Σημαίνουν πώς Βρεττάκοι, Ρίτσοι και λοιποί προστάτες, υπερασπισταί, οδηγηταί μας, όλως άνιδιοτελώς... σχεδόν (μόνον έναντι εκατομμυρίου έτησιώς...), άλτρουιστικά άμελούντες τή δική τους άκεραιώσι, γιά ν' άκεραιώσουν έμάς τούς άχάριστους, δέν κάνουν παρά έξουσιασμόν. Πώς μ' άλλα λόγια δουλώνουν, ψάχνουν γιά ύποτελείς, ύπεξούσιους, σκλάβους, πότε με τις άγαποαγάπες, τόν Χριστούλη και τά χρωματιστά παιδάκια, πότε με τις έξορίες, άδερφωσύνες και κομμουνισμούς [δέν έχουμε τίποτε με τούς τελευταίους: τούς ύποληπτόμεθα ακριβώς όσον ύποληπτό-μεθα όλους τούς ...ισμούς]...

"Οσον άφορā στο πώς γίνεται οί άνακεραιώτοι νά... τσακίζονται ν' άκεραιώνουν όχι έαυτούς, μα τούς... άλλους, όσον άφορā, λέγω, στο άν μπορεί ν' άκεραιώνει τρίτους αυτός που δέν μπορεί ν' άκεραιώσει έαυτόν, θά μάς τó είπει ό κ. Βρεττάκος άμέσως, μόλις πάρει τó

πρώτο μηνιάτικο... άθανάτου! Ξόν κι άν φιλήσει σταυρό πώς όλοι οί εκ Πλούμιστας ποιητάι έχουν άκεραιωθεϊ — πώς δ,τι τούς λείπει, γιά νά 'ναι τέλειοι άνθρωποι, δέν είναι παρά ή άκεραιώσις... τών άλλων! "Αφεριμ, Πενταδάχτυλε (άνοιχτά ώς τήν εξάρθρωσι μέρα-νύχτα!), πάρε με, κύριε Διάολε, κάπου θά βρεθεϊ Ένα καζάνι πίσσα και γιά μένα, Έλλάδα τό λένε τούτο τό μέρος...

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. «Μέσα σ' αυτό τόν *όργυσμαδό* άκούγονται *άσθενικές*, πνίγονται και τελικά *δυσσφημίζονται* φωνές, όπως τού *Β. Φόρη* (*Βήμα*, 9-11-86)...»(;)
 2. 'Ο Βουγιούκας θέλει να εϊπεί ότι ο κ. Φόρης, χωρίς να δηλώνει εκ των προτέρων τόν συντάκτη, παραθέτει τό κείμενον τού Έξαρχόπουλου «μεταγλωττισμένο», και στη σημερινή όρολογία, έτσι πού να μοιάζει σύγχρονο, επίκαιρο. 'Ο άναγνώστης πληροφορείται πολύ άργά περί τίνος πρόκειται: «Δήτε παιγνίδι πού σάς έπαιξα», καμαρώνει ο κ. Φόρης, «δέν σάς σπασοχόλιασα άδικα, μά γιά να καταδείξω τούς μέν, πού φωνάζουν γιά τη γλώσσα, "κινδυνολόγους", τά δέ λόγια τούς "κινδυνολογίες" άστήρικτες, άνεδαφικές, ύποπτες: Μάρτυς μου τό εύγλωττο κείμενον τού άείμνηστου Έξαρχόπουλου (ο κ. Φόρης είναι εύπρεπής κατά κανόνα), πού, ένώ άπ' τό... χίλια έννιακόσια σαράντα τρία μάς καλεϊ σέ μοιρολόγι κι όλοφυρμούς στο φέρετρο της Χώρας, ή χώρα ζή — χτυπάει τό κύπελον... Ούέφα-Πρίτς».

Φυσικά, όπως είπαμε (*Δαυλός*/60), ο κ. Φόρης δέν πρόσεξε πώς ο Έξαρχόπουλος άναφερόταν σέ κάτι πέραν της γλώσσας, στο χαρακτήρα και τό ήθος τών Έλληνόπουλων, στην «*πνευματική και ήθική κακοδαιμονία πού άρχισε να μαστίζει τη χώρα μας*» — άπόδειξις της άπροσεξίας τού κ. Φόρη (της κάποιας «μέθης» του γιά τό εύρημα...) είναι ο τίτλος πού έδωσε στο άρθρο του («*Μαρτυρία γιά τό γλωσσικό*»), ένώ διόλου δέν ήταν τό γλωσσικό πού έκαιγε τόν Έξαρχόπουλο. [Πρός επιβεβαίωσιν: «...Και ή τέτοια γλωσσική άκαταστασία της σημερινής γενεάς συνεπάγεται και άλλα *σοβαρότερα δεινά*...» «*Πρώτα πρώτα ή άμάθεια πού έχει κατακλύσει αυτόν τόν τόπο, ή έλλειψη και στοιχειωδέστατων ακόμα γνώσεων πού παρατηρείται και στους ίδιους τούς άποφοίτους τών λυκείων όφείλονται βέβαια και σέ άλλους λόγους, ένα όμως άπ' τά κυριότατα αίτια έχουν τη *συστηματική διαστρέβλωση τού γλωσσικού αϊσθήματος* πού *διενεργείται στο σχολείο*...» (Είς έπίρρωσιν άντιγράφουμε άπ' τό *Βήμα* της 16-11-86 — Ξ. Ζολώτας: «*Τό επίπεδο της εκπαίδευσης ύποβαθμίζεται, μερικοί δέ μιλούν πλέον περί *άγγραμματωσης* (...), τά ελληνικά *άκαδημαϊκά πτυχία δέν άναγνωρίζονται* πλέον στο έξωτερικό...»». «Έτσι λοιπόν οί μαθητές», συνεχίζει ο Έξαρχόπουλος, «*καταντούν *άνίκανοι ν' άποκτήσουν* γνώσεις σαφείς και σταθερές, έπειδή στερούνται τό *όργανο πού θα τούς επέτρεπε (...)* 'Η γλωσσική άναρχία πού με τό *σχολείο άπλώνεται στην κοινωνία* και ή άμάθεια και ή ήμμάθεια πού συνδέονται με αυτήν άσκούν *όλέθρια επίδραση* και στον *όλο ψυχικό θίο* και γίνονται άνυπέρβλητο κώλυμα στο να καλλιεργηθούν και να *ένισχυθούν οί *ψυχικές δεξιότητες** τών παιδιών. Έτσι, ή γλωσσική άναρχία *επιδρά όλέθρια* και στη *διανοητική εξέλιξη*...».]. Φανερό λοιπόν, πώς ο Έξαρχόπουλος έβλεπε πέρα άπ' τό «γλωσσικό», παναπεί τη μοίρα αυτού τού λαού, αυτής της πατρίδας... Εύτυχώς πού τόν ξεσκέπασε ο Βουγιούκας — άλλιώς μπορούσε και να... σωθούμε!..***
 3. Διερωτώμενοι άν με τό «*άντιδραστικότατος*» έννοείται άφιλοπρόοδος ή άντενεργός, παραθέτουμε τά «*μνημονευτά συγγράμματα*» τού Έξαρχόπουλου (στον «ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗ» βρήκαμε την κ. Άλίκη ΒΟΥΓΙΟΥΚλάκη, κανέναν όμως Α. Βουγιούκα — θα παράπεσε τό λήμμα):
 - α. «*Das Atenische und das Spartanische Erziehungssystem im V. Undvi. Jahrhundert*» (Langensalza 1909).
 - β. «*Le procédé développant-expositif. Forme didactique*» (1911).
 - γ. «*Ποιός τις πρέπει να είναι ο διδάσκαλος*» (1907).
 - δ. «*Παιδαγωγικά ζητήματα*» (1909).
 - ε. «*Περί της εκπαιδευτικής και θρησκευτικής δράσεως τού *Καποδιστρίου**» (1917).
- στ. «*Οί τύποι τών παραστάσεων και ή παιδαγωγική αυτών σημασία*» (1918).

- ζ. «Αί μέθοδοι τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς ἐρεῦνης» (1923).
 η. «Ἡ ἐπίδρασις ἣν ἀσκεῖ ἐπὶ τὴν σωματικὴν ἐξέλιξιν τοῦ παιδὸς ἡ εἰς τὸ σχολεῖον φοίτησις αὐτοῦ» (1923).
 θ. «Ἡ ὑποβολὴ ὡς μέσον παιδαγωγικόν» (1925).
 ι. «Ὁ βίος καὶ τὸ ἔργον τοῦ Πεσταλότσι» (1927).
 ια. «Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν» (ἔκδ. β', 1927).
 ιβ. «Σωματολογία τοῦ παιδὸς» (ἔκδ. β', 1928).
 ιγ. «Ἡ ψυχογραφία ἐν τῷ σχολείῳ καὶ τὸ δελτίον ἀτομικότητος» (1928).
 ιδ. «Ψυχικαὶ διαφοραὶ τῶν παίδων καὶ ἡ διάγνωσις αὐτῶν» (τόμ. Α', 1932).
 ιε. «Ἡ ψυχολογία τοῦ παιδός» (τόμ. 2, 1955-56).
4. Θὰ ἀντέλεγε κανεῖς, πὼς πρόκειται ὄχι γιὰ φυλετικὴ, μὰ γιὰ εἰδολογικὴ κάμψιν, παναπεῖ τοῦ ἀνθρώπου γενικά, τοῦ Εἴδους, καὶ θὰ ἦταν μιὰ ἀκριβὴς παρατήρησις. Ὅμως, γιατί νὰ 'χουμε τὰ πρωτεῖα;
- Πράγματι, λοιπόν, ὁ ἄνθρωπος χάνεται ἀπ' τὴν ἀεργία (ὄχι ἀνεργία), στὴν ὁποῖαν ὀδηγοῦν (δὲν φεύγουμε τὴν εὐθύνῃ...) ἐπιμηθεῖσμός (ἐδῶ ὑπερπληθυσμός-ἀποψίλωσις — σὲ τελευταίαν ἀνάλυσι, ἐκβίασις τῆς γῆς, μηδενισμός τῆς Γῆς - σμίκρυνσις τῶν ἀποστάσεων καὶ ἀμεσότης ἐπικοινωνίας), στὸ μέτρο ποῦ ἐπέτρεψαν στὸν «προηγμένον» (ἐπιστημονικὰ-τεχνολογικά, μὰ καὶ πάντα ἐπιμηθεῖκό ἢ ἰδιώτην) ἄνθρωπον νὰ παράγει περισσότερα ὅσων ἔχει χρεῖαν... Αὐτὸ τὸ περίσσευμα θεμελιώνει-δομεῖ τὴν πνευματικὴ του διαστροφή, τὸ σύνδρομον τῆς δυστυχίας καὶ συμφορᾶς του. Μαθηματικά — σὲ ὑπευθυνότητα, φυσικά: ὁ ἄνθρωπος θὰ ἐπιβιώσει εὐδαίμων, ἀπ' τὴ στιγμὴ ποῦ (μὲ προίκα του τὸν ἀποσχετισμό του ἀπ' τὴν τεκνοποιία — ὄχι ἀπ' τὴν ἀφροδισία) ἢ θὰ ὑποχρεωθεῖ, ὡς ἄτομο, νὰ παράγει μόνος ὅσα καταναλώνει, εἰς αὐτάρκειαν (αὐτὴ συνεπάγεται τὴν κατ' ἀνάγκην ἀπλότητα-λιτότητα), ἢ θὰ παραιτηθεῖ αὐτοβούλως ἀπ' τὸν περισσὸ (ἰλαρῶς ἀρκούμενος στὴν ἱκανοποίησι τῶν ἐνστιγμιατικῶν ἀναγκῶν του — κάθε ἄλλη ἀνάγκη του εἶναι ἐκ διαστροφῆς)...

Κ. ΓΑΡΙΔΗΣ

ἝΑτιτλο

Τώρα μπορεῖ καὶ νὰ συνήθισε. Τὴν ὥρα
 ποῦ ἡ νύχτα πέφτει, λέει πὼς εἶναι
 μόνος του, γιατί χέρια
 ἄλλα ἀπ' τὰ χέρια του δὲν ὑπάρχουν,
 ἓνα μικρὸ παράθυρο ν' ἀνοίξουν.

Μεγαλώνει

ὅσο πάει, τὸ σκοτάδι μεγαλώνει
 καὶ μὲς στίς ἀστραπὲς τραυματισμένη
 πὶὸ πολὺ ἢ ἀνάμνηση φαντάζει.

ΜΕΤΕΩΡΙΣΜΟΙ

Τὸ αὐγὸ - «ἡγέτης» καὶ ἡ «κότα» - μᾶζα τοῦ Σήμερα

Σὲ ἄλλες στήλες τοῦ παρόντος τεύχους τοῦ «Δ» ὁ μεγάλος Γερμανὸς φιλόσοφος τοῦ αἰῶνος μας Κάρλος Γιάσπερς, ἀσκώντας καταλυτικὴ κριτικὴ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τοῦ καιροῦ μας, περιγράφει τὴν ἰστορταγικὴ μοῖρα τῶν σύγχρονων «ἡγετῶν», ποὺ ἀναρπάζονται ἀπροσδόκητα ἀπὸ τὴν μᾶζα καὶ ἐκτινάσσονται στὸν ἔβδομο οὐρανὸ τῆς δημοσιότητος καὶ τῆς ἰσχύος, γιὰ νὰ ἐνταφιασθοῦν ἐξ Ἰσου ἀπροσδόκητα στὰ τάρταρα τῆς ἀφάνειας - σὲ βαθμὸ ποὺ νὰ ξεχνιοῦνται σὲ ἐλάχιστο χρόνο ἀκόμη καὶ τὰ ὀνόματά τους - ὅταν τὸν ἔμφυτο μαζοχισμό τοῦ πλήθους διαδεχθῇ ὁ σύστοιχος πρὸς αὐτόν, ἔμφυτος ἐπίσης, μαζικὸς σαδισμός.

Εἶναι αὐταπόδεικτο, ὅτι ὁ ἡγέτης, ὁ καθ' ἑαυτὸν ἄριστος, εἶναι πάντοτε ἡγέτης καὶ εἶναι πάντοτε ἄριστος, ἀνεξάρτητα τῆς εὐμένειας ἢ δυσμένειας τῶν ἄλλων. Εἶναι ἀδιανόητο δηλαδὴ, ὅτι, ἐνῶ π.χ. οἱ κ.κ. Τζόνσον, Κάρτερ, Νίξον ἐπὶ ἓνα χρονικὸ διάστημα ἡγοῦντο τῶν τυγχόντων τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς οἱ πρῶτοι ὅλων τῶν ἀνθρώπων, σήμερα, ζῶντες ἐν ὑγείᾳ, βρίσκονται σὲ ἀπόλυτῃ ἡγετικῇ ἀδράνεια, δηλαδὴ στὸ τελευταῖο σκαλὶ τῆς πολιτικῆς ἱεραρχίας. Μὲ μαθηματικὴ λογικὴ συνάγεται, ὅτι ἢ ὁ πρῶτος μεταξὺ ὅλων εἶναι πράγματι τέτοιος καὶ παραμένει τέτοιος ἢ δὲν παραμένει πρῶτος γιὰτὶ δὲν εἶναι. Δὲν ὑπάρχει διαφορετικὴ λογικὴ, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἐφαρμοσθῇ στὸ θέμα τῆς ἡγεσίας. Τὸ γεγονός ὅτι τὰ σύγχρονα πολιτικά συστήματα ὄχι μόνον δὲν ἐναρμο-

νίζονται πρὸς τὴ λογικὴ αὐτὴ, ἀλλὰ ἀντίθετα ἐν ὀνόματι τῆς «δημοκρατικότητος» θεοσιζοῦν τὴν ἐκτροπὴ ἀπὸ αὐτὴν, ἀποδεικνύει ἀπλῶς τὸ ἀγεφύρωτο χάσμα ποὺ ἀναπτύσσεται μεταξὺ οὐσίας καὶ ἐξ-ουσίας.

Τὸ κατασκευασμένο διαλεκτικὸ ἐρώτημα, ὁ ἡγέτης γεννιέται ἢ τὸν γεννᾷ ἡ μᾶζα, ἔχει ἀναλογίες πρὸς τὸ γνωστὸ λόγιον «ἡ κότα κάνει τὸ αὐγὸ ἢ τὸ αὐγὸ τὴν κότα». Φυσικά, ὅπως ἡ κότα ἀφ' ἑαυτῆς σὰν προῖον μακραίωνος ἐξελιξέως γεννᾷ τὸ αὐγὸ - καὶ ὄχι ἀντιστρόφως - ἔτσι καὶ ὁ ἡγέτης σὰν ἀτομικότητα, μέσα στὴν ὁποία συνέκλιναν, συμπεκνώθηκαν καὶ ἐνσαρκώθηκαν μυριάδες ἡγετικά γνωρίσματα - ἢ συνισταμένη τῆς ἀναρχῆς καὶ ἀτέρμονος βιοπνευματικῆς ἐξελιξέως - εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ ἄριστος καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ πρῶτος. Ἰδέες καὶ ἀντιλήψεις ποὺ στηρίζονται σὲ δόγματα, ὅπως «ὁ ἡγέτης εἶναι ἀπλῶς ἐκφραστὴς τοῦ λαοῦ» ἢ «ὁ ἡγέτης εἶναι ἀπλῶς ἐντολοδόχος τοῦ λαοῦ», ἀντιπαρέρχονται αὐθαίρετα τὴν, συμβολικὰ διατυπωμένη ἐδῶ, ὠμὴ ἀλήθεια ὅτι κανένα αὐγὸ δὲν ἔδωσε ποτὲ καμμιὰ ἐντολὴ σὲ καμμιὰ κότα. Ὁ ἡγέτης ἡγεῖται τῆς πορείας καὶ ἡ μᾶζα ἔπεται. Αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδικὴ σχέση ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ μεταξὺ τους.

Ἡ ἀνατροπὴ τῶν ρόλων, ἢ παγκυριαρχία δηλαδὴ τῶν μαζῶν καὶ ἡ ἐξουθένωση τῶν ἀρίστων - ποὺ δὲν εἶναι γνώρισμα τοῦ πολιτικοῦ μόνο φαινομένου ἀλλὰ ὅλων τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ὁμαδικῆς ζωῆς τῆς ἐποχῆς μας - συνιστᾷ

ἴσως τὸ κύριο σύμπτωμα τῆς βαρειᾶς ἱστορικῆς νόσου ποὺ βασανίζει τὴ σημερινὴ ἀνθρωπότητα: Ὁ σημερινὸς κόσμος δὲν ἔχει ἡγεσία. Οἱ «ἡγέτες» του, βάσει τῶν προεκτεθέντων, δὲν εἶναι ἡγέτες. Ὁ μόνος νοητὸς ἡγετικὸς ρόλος, ὁ ρόλος τῆς πρωτοπορίας, ἔχει ἀνατραπῆ: ὁ «ἡγέτης» τοῦ σήμερα δὲν προηγεῖται, ἀλλὰ ἔπεται. Κατάντησε τὸ παρελκόμενο ἐνὸς φύσει «ἀνδραποδώδους πλήθους», ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Ἀριστοτέλης, ποὺ θέσει ἐμφορεῖται σὲ ὕψιστο βαθμὸ ἀπ' ὅ,τι πιὸ χυδαῖο, χαμερπὲς καὶ εὐτελὲς ἐνυπάρχει στὸν ὑποδεέστερο καὶ μειονεκτοῦντα ἀν-ηγετικὸ ἀνθρώπο, τὸν ὁποῖο «ἐκφράζει», δηλαδὴ τὰ ταυτοτικά - ἀντιθετικά ζεύγματα τυραννικότητα - δουλικότητα, ἀναρχικότητα - ἐξουσιαστικότητα, δόλος-βία, ἀρπακτικότητα - φιλοδοξία, δειλία - ἀγριότητα, σαδισμὸς - μαζοχισμὸς κ.λ.π.

Τὸ πρῶτο μου αὐτὸ σχόλιο τοῦ 1987 δὲν θὰ ἤθελα νὰ τὸ κλείσω, χωρὶς κάποια αἰσιόδοξη πρόβλεψη - ἔστω «γιὰ τὸ καλὸ» ἀ-

πλῶς, φίλε ἀναγνώστη, μιὰ ποὺ ἡ βαρυχειμωνιά τοῦ λήγοντος πολυπλαγκτοῦ αἰῶνος μας δὲν ἐπιτρέπει βάσιμες ἐλπίδες γιὰ μιὰ ἀνοιξη στὸ μέλλον. Φρονῶ πάντως, ὅτι ἡ Φύσις δὲν θὰ πάψῃ νὰ τιμωρῇ τὴν Ὕβριν. Ὁ βιασμὸς τῆς φυσικῆς λειτουργίας τῆς ομάδος, οἰασδήποτε ομάδος εἴτε γιὰ ἀνθρώπινη κοινωνία πρόκειται εἴτε γιὰ σύνο-λα ζώων ἢ φυτῶν εἴτε γιὰ συστήματα πλανητῶν ἢ γαλαξιδῶν, εἶναι φαινόμενο ἐκτροπῆς πάντοτε πρόσκαιρο, χωρὶς διάρκεια. Ἡ εὐρυθμία ἀποκαθίσταται οὕτως ἢ ἄλλως: οὕτως, μὲ ἀπλὴ φυσικὴ ἀνακατάταξη τῆς ομάδος καὶ ἀποκατάσταση τῶν φυσικῶν ρόλων· ἄλλως, μὲ τὴν αὐτοκαταστροφὴ καὶ αὐτοεξαφάνιση συμπάσης τῆς ἐν ἐκτροπῇ λειτουργούσης ομάδος. Ἐλπίζω, καὶ ἔλπιε κι ἐσὺ μαζί μου, ἀναγνώστη, ὅτι στὴν ἔκρυθμὴ σημερινὴ ἀνθρωπότητα θὰ ἀποκατασταθῇ ὁ ρυθμὸς μὲ τὸν πρῶτο, ἀνώδυνο, τρόπο.

Μετέωρος

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ

(τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν)

Ἡ Φυσικοχημεία, μία πύλη πρὸς κατανόησιν τῶν φαινομένων τῆς Ζωῆς. — Ἡ δικαίωσις τοῦ μὴ ὑπολογισίμου *

Ὁ φυσικοχημικός, διὰ τὴν ὀρίσιν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ζώσης ὕλης, προχωρεῖ εἰς ἀτομικὰς διαστάσεις, ἔνθα διαβλέπει, ὅτι ὁ ζῶν ὁργανισμὸς εἶναι ἓνα ὕλικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἀπορροφᾷ ἀπὸ τὸ χάος τοῦ περιβάλλοντος ἐνέργειαν, παροχετεύει εἰς αὐτὸ ἐν τ ρ ο π ί α ν, δηλαδή ἀτάξιν, καὶ μεταπίπτει εἰς κατάστασιν ὀργανωμένης τάξεως. Τὸ χάος εἶναι μία πρωταρχικὴ κατάσταση ἀναγκαία διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς Ζωῆς. Ἄς λεχθῇ δὲ τοῦτο, διότι συνήθως ὁμιλεῖ κανεὶς μειωτικῶς περὶ τῆς χαώδους καταστάσεως. Τὸ Χάος εἶναι τὸ γόνιμον ἔδαφος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον βλαστάνει Ζωή.

Ὁ δοθεὶς ὁρισμὸς ἀποτελεῖ ἓνα ἀναγκαῖον μὲν, ἀλλὰ οὐχὶ ἐπαρκῆ ὅρον διὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς Ζωῆς. Κάτι ἄλλο μεσολαβεῖ εἰς τὸ μεταίχμιον μεταξὺ νεκρᾶς καὶ ζώσης ὕλης, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχομεν ἀρκούντως συλλάβει. Ἡ ὀργανωμένη τάξις, διὰ ἐπαναλήψεως τοῦ στοιχειώδους μηχανισμοῦ, ἔφθασεν εἰς ὑψηλότερα ἐπίπεδα διαφοροποιήσεως, ὥστε αἱ βιοχημικαὶ ἀντιδράσεις καὶ λειτουργίαι νὰ εἶναι, ὡς πρὸς τὴν πολυπλοκότητά των, συγκρίσιμαί μὲ τὴν ἀπεραντοσύνην τοῦ Σὺμπαντος.

Εἰς τὴν γεωλογικῶς ἀρχαίῃν ἀτμόσφαιρᾳ τῆς Γῆς ὑπῆρχον CO_2 , CH_4 , H_2O , NH_3 , ἔλειπεν δὲ τελείως ἡ σήμερον ὑπάρχουσα στοιβὰς ὄζοντος. Ἀπὸ αὐτὰς τὰς ἀνοργάνους οὐσίας ἐσχηματίσθησαν πολυπλοκώτεραι ἐνώσεις, προφανῶς τῇ βοηθείᾳ ἡλεκτρικῶν ἑκκενώσεων κατὰ τὴν διάρκειαν καταιγίδων, ὅπως π.χ. ἀπλᾶ καὶ πολυμερῆ ἀμινοξέα, δηλαδή ὀργανικαὶ ἐνώσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπαρτίζουν τὸ ὕλικὸν ζώντων ὁργανισμῶν, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε Ζωή, διότι, ὡς ἐλέχθη, Ζωὴ εἶναι τάξις καὶ ὀργάνωσις. Ἀπὸ καθαρῶς ὕ λ ι κ ῆ ς ἀπόψεως, ὅλα ἦσαν ἔτοιμα πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἔλειπεν μόνον τὸ π ν ε υ - μ α τ ι κ ὸ ν ἔ ν α υ σ μ α. Πότε καὶ πῶς συνετελέσθη αὐτό, παραμένει ἄγνωστον, ἄγνωστον μὲν εἰς τοὺς ἀκραίφνεις ὀρθολογιστάς, γνωστὸν ὅμως εἰς τοὺς πιστεύοντας εἰς τὴν ὑπαρξιν μιᾶς θείας βουλῆσεως.

Τὸ ἔτος 1828 ὑπῆρξε ἔτος μεγάλης βαρύτητος διὰ τὴν Φυσικοχημικὴν ἔρευναν τῆς ζώσης ὕλης. Ὁ χημικὸς Woehler συνέθεσεν ἓνα ἀπόβλητον τῶν ζώντων ὁργανισμῶν, τὴν οὐρίαν, δι' ἀπλῆς θερμάνσεως ἐνὸς ἀνοργάνου ἁλατος, τοῦ κυανικοῦ ἀμμωνίου. Μὲ τὴν σύνθεσιν αὐτὴν ἐπῆλθε γεφύρωσις τοῦ χάσματος μεταξὺ νεκρᾶς καὶ ζώσης ὕλης, τὸ ὁποῖον εἶχε δημιουργήσει ἐπὶ δύο χιλιετηρίδας ἡ θεωρία τῆς vis vitalis. Διότι δι' ἀπλῆς θερμάνσεως ἐπιτυγχάνεται ἡ μετατροπὴ ἐνὸς ἁλατος, ἀνήκοντος εἰς τὴν νεκρὰν ὕλην, εἰς τὸ ἰσομερὲς του, τὴν οὐρίαν, σταθερὸν προϊόν τοῦ ζωικοῦ βασιλείου. Πρόκειται, εἰς τὴν σύνθεσιν αὐτὴν, περὶ μιᾶς ἀπλῆς ἀνακατατάξεως τῶν ἀτόμων ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ μορίου.

Εἰς τὸ ἐν τῷ μεταξὺ μέχρι σήμερον διαρρεῦσαν χρονικὸν διάστημα τῶν 150 ἐτῶν ἔχουν συντεθῇ ἄνω τῶν 3,5 ἑκατομμυρίων ὀργανικῶν ἐνώσεων ἀπὸ ἀνοργάνους πρώτας ὕλης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀναλογεῖ εἰς 55 ἐνώσεις ἀνὰ εἰκοσιτετράρων. Μέγα δὲ μέρος αὐτῶν εἶναι ἐνώσεις, αἵτινες δὲν ἀπαντῶνται καν εἰς τὴν Φύσιν. Ἐὰν ὅμως συγκρίνωμεν τὰς μεθόδους, τὰς ὁποίας ὁ Χημικὸς ἐφαρμόζει εἰς τὰς συνθέσεις του, διὰ τὴν ὑπερνικήσιν τὴν ἀδράνειαν τῆς ὕλης, μὲ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἡ Φύσις συνθέτει εἰς θερμοκρασίας δωματίου τελείως ἀθορύβως καὶ μὲ ὑψηλὴν ἀπόδοσιν μὲ νερὸ ὡς τὸν μόνον διαλύτην τὰς πολυπλοκώτερας ἐνώσεις, θὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν Χημικῶν χρησιμοποιούμενα

* Περικοπὲς μιᾶς ὁμιλίας τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Γ. Καραγκοῦνης στὴν ἑκτακτὴ συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τὴν 25.11.86.

μέσα εἶναι ὑπερβολικῶς δραστικά καὶ ἀνεδαφικά ὡς πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν: Ἐδῶ ἐφαρμόζονται ὑψηλαὶ θερμοκρασίαι, ὀξέα, βάσεις, ἰσχυρὰ ἀντιδραστήρια, ἐξωτικά διαλυτικά μέσα. Ἡ Φύσις ἐπιτυγχάνει τὰς συνθέσεις τῆς μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν ἐνζύμων, τῶν βιοκαταλυτῶν, τοὺς ὁποίους αὐτὴ πάλιν συνθέτει. Μέχρι σήμερον ἔχουν γνωσθῇ ἄνω τῶν 2000 ἐνζύμων. Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ἐκδηλοῦται μία τάσις πρὸς ἀπομίμησιν τῶν μεθόδων τῆς Φύσεως διὰ τῆς ἐφαρμογῆς, πλὴν τῶν ἐνζύμων, καὶ μικροβιακῶν μεθόδων. Κατὰ τοῦτο ἡ ὀργανικὴ Χημεία εἶναι σήμερον νεωτέρα ἀπ' ὅ,τι ἦτο πρὸ ἑκατὸ ἐτῶν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προπολεμικῆς καὶ μεταπολεμικῆς δεκαετίας ἐγένετο σειρά ἐφευρέσεων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπραγματοποιήθησαν νέαι πειραματικαὶ μέθοδοι, αἵτινες τὰ μέγιστα συνετέλεσαν εἰς τὴν προώθησιν τῆς φυσικοχημικῆς ἐρευνῆς. Χάρις εἰς τὸν αὐτοματισμὸν τῶν συναρμοσθηθέντων ὀργάνων ὁ ἀριθμὸς τῶν πρωτοτύπων πειραματικῶν ἐργασιῶν καὶ δημοσιεύσεων ἐπολλαπλασιάσθη. Ἀκολουθοῦν ἐφευρέσεις: ἡ χρωματογραφία, ἡ ἀεροχρωματογραφία, ἡ φασματοσκοπία μετὰ ὑπεριώδεις καὶ ὑπερερυθροὺς ἀκτίνας, ἡ φασματοσκοπία μαζῶν, τὸ φαινόμενον Raman καὶ ἡ περίφημος NMR – μέθοδος δηλ. φασματοσκοπίας διὰ πυρηνικοῦ μαγνητικοῦ συντονισμοῦ. Τώρα αἱ ἀνακαλύψεις διαδέχονται ἀλλήλας μετὰ ὁλοὺν ἐπιταχυνόμενον ρυθμὸν. Ἀκολουθεῖ μετὰ ὀλίγα μόνον ἔτη ἡ ἀνακάλυψις τοῦ P.H. Mueller, ὅτι ἡ ἔνωσις διχλωρο-διφενυλο-τριχλωροαιθάνιον, συντόμως ἀποκαλουμένη DDT, ἔχει λίαν δραστικὰς ἐντομοκτόνους ιδιότητας, τῆς ἐπενεργείας τελουμένης ἤδη καὶ μόνον ἐξ ἐπαφῆς.

Ἡ διαπίστωσις αὕτη εἶχεν ὡς ἐπακόλουθον τὴν ἵδρυσιν ὀλοκλήρων βιομηχανιῶν συνθέσεως καὶ βιομηχανικῆς παρασκευῆς ἐντομοκτόνων.

Ὅμως ἡ ἀγγλὶς χημικὸς Rachel Carson, συνοψίζουσα εἰς τὸ βιβλίον τῆς «Βωβὴ Ἀνοιξίς» (1961) τὰ ἀποτελέσματα τῶν παρατηρήσεών τῆς ἐπὶ τῆς δράσεως τῶν ἐντομοκτόνων εἰς τὴν Φύσιν, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐννοίας τῆς οἰκολογικῆς ἰσορροπίας. Τὸ σύγχρονον κλίμα, ἀφορῶν εἰς τὰς ἐπεμβάσεις τῶν πειραματιζομένων ἐρευνητῶν εἰς βιολογικὰς λειτουργίας εἰς τὴν Φύσιν, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ ὅτι οἰκονομικὰ προβλήματα ἀρχίζουσιν νὰ ὑποχωροῦν ἐναντὶ οἰκολογικῶν προβλημάτων καὶ ὅτι ζητήματα κοινωνικῆς δικαιοσύνης ὡχριοῦν ἐναντὶ τοῦ προβλήματος ἐπιζήσεως ὀλοκλήρου τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

Τὸ ἔτος 1953 οἱ J. D. Watson καὶ M. H. Crick διαλευκαίνουν τὸν συντακτικὸν τύπον τοῦ ὀξέος des-oxyribonuklein, τοῦ DNS ἢ DNA μιᾶς πρωτεΐνης μεγάλης βιολογικῆς σημασίας, ἣτις συνιστᾶται ἀπὸ 4 ἀμινοξέα, ἐνωμένα εἰς ἓνα πολυπεπτιδίου τὸν ὕδατάνθρακα desoxytobose καὶ φωσφορικὸν ὀξύ. Τὰ μόρια τῆς ἐνώσεως αὐτῆς εἶναι οἱ φορεῖς τῶν γενετικῶν πληροφοριῶν καὶ οἱ καθοδηγηταὶ σχηματισμοῦ τῶν ἐκάστοτε ἀναγκαίων ὀργανικῶν καταλυτῶν τῶν ἐνζύμων. Τὸ des-oxyribonuklein - ὀξύ ὡς πολυμερὲς εἶναι διατεταγμένον τοιουτοτρόπως, ὥστε τὰ μόρια νὰ σχηματίζουσιν διπλοῦς ἑλικας. Ἡ Φύσις μετὰ μικρὸν ἀριθμὸν ἀμινοξέων, ἐν συνόλῳ κυρίως μετὰ εἴκοσι ἀμινοξέα, δημιουργεῖ τὴν μεγάλην πολλαπλότητα τῶν πρωτεϊνῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν ποικιλίαν τῶν βιολογικῶν ὀργανισμῶν. Ἡ σειρά τῶν ἀμινοξέων εἰς τὴν ἀλυσον τῶν πεπτιδίων εἶναι γενετικῶς καθορισμένη καὶ δεσμευτικὴ διὰ τὰς ιδιότητας τῶν πρωτεϊνῶν. Δυνάμεθα δὲ νὰ παρομοιάσωμεν αὐτὴν, ὡς πρὸς τὴν σημασίαν καὶ τὸ περιεχόμενόν τῆς, μετὰ πολυψηφίους ἀριθμούς, ὅπου ἡ ἀντικατάστασις ἐνὸς καὶ μόνον ψηφίου ἢ ἡ ἀλλαγὴ τῆς σειρᾶς τῶν ψηφίων μεταβάλλει τελείως τὸ μέγεθος τοῦ ἀριθμοῦ π.χ.— 1003 καὶ 3001. Ἐκτὸς τῶν ἀπειραρίθμων δυνατῶν ἰσομερῶν τῶν πολυπεπτιδίων αὐτὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ δημιουργήσουν μετὰ τῶν λεπτὰς λειτουργικὰς διαφορὰς διὰ διαφοροτρόπου ἐλικοειδοῦς διατάξεως τῶν ἀλύσεων εἰς τὸν χῶρον.

Ὅταν διαβάζωμεν ἓνα κείμενον, ἀποδίδομεν ἰδιαιτέραν προσοχὴν εἰς τὰ κόμματα καὶ τὰς τελείας, χάριν τῆς σαφηνείας τῆς προτάσεως. Κατ' ἀνάλογον τρόπον, κατὰ τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν κυττάρων διὰ διχοτομήσεως, ἓνα ἀμινοξύ εὐρισκόμενον εἰς τὸ

μέσον τοῦ μορίου πρέπει νά λάβει ἐντολήν πρὸς ποίαν ὁμάδα ἀμινοξέων θά προσχωρήσῃ, πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ πρὸς τὰ ἀριστερά, διὰ νὰ ἀποφευχθῇ ἀσάφεια παρομοίᾳ τῆς τοῦ χρησιμοῦ τῆς Πυθίας, προκαλουμένης ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ κόμματος «*ἤξεις ἀφήξεις, οὐ, θνήξεις ἐν πολέμῳ*».

Ὑπάρχουν πειστικαὶ ἐνδείξεις, ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῶν ὁργανισμῶν ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον καὶ ὅτι μεταξὺ ἄλλων τῇ βοηθείᾳ τῶν μεταλλαγῶν ἐπιτυγχάνεται κατὰ τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν κυττάρων αὐστηροτέρα, ἄνευ λαθῶν, ἀντιγραφή τῶν κωδικοποιημένων ἐντολῶν. Μὲ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν τῶν Watson καὶ Crick ἐτέθησαν αἱ βάσεις διὰ τὴν μ ο ρ ι α κ ῆ ν β ι ο λ ο γ ι α ν, τὴν θαυμαστὴν αὐτὴν συνεργασίαν μεταξὺ κλασσικῆς Βιολογίας καὶ Φυσικοχημείας, βῆμα παρόμοιον μὲ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς κλασσικῆς Φυσικῆς εἰς τὴν κβαντικὴν Φυσικὴν.

Ὁ ὄργανισμὸς τῶν ἀνακαλύψεων, ὁ ἀφειδῆς δωρισμὸς ἀποτελεσμάτων, ἤρχισαν νὰ προκαλοῦν ἀρχικῶς μὲν εἰς ἄτομα εὐαίσθητου ἰδιοσυγκρασίας ἀόριστους φόβους καὶ ἀνησυχίας. Δίερωτῶντο, ποῦ ὁδηγεῖ αὐτὸς ὁ πυρετὸς τῶν δραστηριοτήτων, ἀφοῦ βαδίζομεν πρὸς τελείως ἀγνώστους χώρους. Αἱ ἀνησυχίαι αὐταὶ ἦσαν ἀρχικῶς μόνον ψυχικαὶ διαθέσεις, ἄνευ οὐδεμιᾶς συγκεκριμένης αἰτίας, παρόμοιαι μὲ τὰς γνησίας μελαγχολίας. Κατόπιν ὅμως ἐγενικεύθησαν, ὅταν κατέστησαν σαφέστερα τὰ αἷτια καὶ αἱ συνέπειαι τῆς γεωμετρικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, μὲ τὴν ἀναγκαστικῶς ἐπακόλουθον ρύπανσιν τοῦ περιβάλλοντος, τὴν ἀποψίλωσιν τῶν δασῶν, τὴν βιομηχανοποίησιν τῶν πάντων, μὲ τὰς παρεμβάσεις εἰς τὴν οἰκολογικὴν ἰσορροπίαν τῆς Γῆς, τὴν ἐμφάνισιν καὶ κυριαρχίαν τοῦ ἀπροσώπου, μαζικοῦ ἀνθρώπου. Προσφάτως δὲ τὰ διαστημικὰ ἀτυχήματα καὶ αἱ διαρροαὶ ραδιενεργῶν οὐσιῶν ἀπὸ πυρηνικοῦς ἀντιδραστήρας κατέστησαν τὰς ἀνησυχίας αὐτὰς ἀκόμη ἐντονωτέρας.

Οἱ ἐρευνηταὶ ἤρχισαν νὰ δίδουν τότε μεγαλυτέραν προσοχὴν εἰς τὰ γραφόμενα ὑπὸ θεωρητικῶν, πρωτίστως μαθηματικῶν, σχετικῶς μὲ τὰς θεμελιώδεις προϋποθέσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται αἱ Φυσικαὶ Ἐπιστῆμαι. Διότι ναὶ μὲν ἀπὸ πρακτικῆς, ὠφελιμιστικῆς πλευρᾶς βαίνομεν ἀπὸ ἐπιτυχίας εἰς ἐπιτυχίαν, ἀπὸ κατακτῆσεως εἰς κατάκτησιν, τοῦτο ὅμως δὲν συνεπάγεται ὅτι ἀποκτήσαμεν καὶ γ ν ω σ ι ο λ ο γ ι κ ῶς μίαν μέθοδον καθολικῆς ἰσχύος. Ἄς εἰμεθα προετοιμασμένοι, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἐμφανισθοῦν περιπτώσεις, ὅπου αἱ μέθοδοι αὐταὶ θά ἀρνηθοῦν τὰς ὑπηρεσίας των.

Ὁ ἄνθρωπος πάντοτε ἐνοστάλησεν μίαν ἀ λ ε ξ ί κ α κ ο ν θεότητα. Εἰς παρελθόντας αἰῶνας οἱ φυσιοδίφειοι εἶχον τὴν σταθερὰν πεποίθησιν, ὅτι αἱ ἐρευνητικαὶ τῶν ἐργασίαι ἐτέλουν ὑπὸ μίαν ἀνωθεν ἐπίβλεψιν καὶ προστασίαν. Ὅμως αἱ μεγάλαι ἐπιτυχίαι τῆς Μηχανικῆς ὠδήγησαν εἰς μίαν ὕλιστικὴν ἀντίληψιν τοῦ κόσμου καὶ μετ' οὐ πολὺ, εἰς τοὺς κύκλους φιλοσοφούντων Φυσικῶν, ὁ Θεὸς ἀπέβη μόνον μία περιττὴ ὑπόθεσις, μία ἐφηβικὴ φαντασίωσις. Πᾶσα θεοφόρος ἀγγελία ἀντιμετωπίζετο μὲ ἐπιφυλακτικότητα καὶ δυσπιστίαν. Ἄλλὰ σήμερον ἐπιζῶμεν ἐπ'ἀνόδον τῶν ἐρευνητῶν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐνορατικότητος. Ἐπανερχονται δὲ αὐτοὶ ὄχι πτωχοί, ὅπως ὁ ἄσωτος υἱὸς εἰς τὸν οἶκον τοῦ θρήσκου πατρὸς του, ἀλλὰ κατάφορτοι μὲ δῶρα πρακτικῆς ὠφελιμότητος, ἀποτελέσματα τῆς ἐφευρετικότητος των καὶ τῶν μόχθων των εἰς τὴν ἀφοβὸν ἀναζήτησιν μιᾶς ἀπλῆς ρεαλιστικῆς ἀληθείας. Οἱ παραμείναντες πιστοὶ ὑποδέχονται αὐτούς, ἀμφοτέραι δὲ αἱ παρατάξεις ἀσμένως ὑποβάλλονται σήμερον εἰς τὸ ἔργον ἐνὸς ἐνημερωτικοῦ διαλόγου.

Ἰδωμεν, πῶς συνετελέσθη ἡ παλινόστῃς αὐτῇ. Ἡ ἐξέλιξις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν χαρακτηρίζεται γενικῶς ἀπὸ τὴν ἐπιβολὴν περιορισμῶν καὶ ὁρίων, ἅτινα κατὰ καιροὺς ἐτέθησαν εἰς τοὺς ἐρευνητάς. Οὗτοι ἐκλήθησαν νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ ὁρισμένα ὄνειρα καὶ προεκβολὰς τῶν ἀποτελεσμάτων των εἰς περιοχὰς καὶ χώρους, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι

δεδομένοι εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Θερμοδυναμικῆς κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἔθεσε διὰ τῶν τριῶν τῆς ἀξιωματικῶν τέρμα εἰς τὰς ματαίας προσπάθειας κατασκευῆς τοῦ ἀεικινήτου.

Κατόπιν, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἡ θεωρία τῶν κβάντων ἀνεκάλυψεν, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναζητήσωμεν καὶ ἀνεύρωμεν ἓνα μέγεθος δράσεως μικρότερον τοῦ παγκοσμίου στοιχειώδους μεγέθους ἡ δηλ. τῆς σταθερᾶς τοῦ Planck. Ἡ ἀνακάλυψις αὕτη, μὲ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς κβαντικῆς Φυσικῆς διὰ τῆς ἀβεβαιότητος τοῦ Heisenberg, εἶχεν, πλὴν τῶν πρακτικῶν τῆς ἀποτελεσμάτων, καὶ φιλοσοφικὰς συνεπείας. Διότι ἐσήμαινε τὸ τέλος τοῦ ντετερμινισμού, δηλ. τῆς ἀντιλήψεως, ὅτι αἱ καταστάσεις τῶν συστημάτων εἶναι αὐστηρῶς καθωρισμέναι καὶ προκύπτουν ἀναγκαιῶς ἐκ προηγηθεισῶν καταστάσεων, ὅπως καὶ αἱ μελλοντικαὶ εἶναι ἀπολύτως δεσμευμέναι νὰ ἐμφανισθοῦν, καθ' ὃν τρόπον ὑπαγορεύεται ὑπὸ τὰς παρούσας καταστάσεις. Ἡ ἀντικατάστασις διὰ τοῦ ἰντερμινισμού ὅτι ὁ ὕπῃρξε δχι μόνον καρποφόρος, ἀλλὰ ἀπεδείχθη ὡς μέγα εὐεργέτημα ἀπὸ ἀνθρωπιστικῆς ἀπόψεως. Διότι ἐσήμαινε τὴν ἀπελευθέρωσιν μας ἀπὸ τὸν ἐγκλωβισμόν εἰς τὰ δεσμὰ μιᾶς ἀποδοχῆς στοιχειωδῶν μεγεθῶν χώρου καὶ χρόνου.

Τὸ τελικὸν ἐπισφράγισμα τῆς κβαντώσεως τῶν φυσικῶν μεγεθῶν εἶναι διὰ τῆς Πυρηνικῆς Φυσικῆς γενομένη ἀποδοχὴ στοιχειωδῶν μεγεθῶν χώρου καὶ χρόνου. Οἱ διὰ τῶν νεωτέρων τῶρα ἐργασιῶν τιθέμενοι περιορισμοί, προκύπτουν ἐκ μιᾶς ἐξονυχιστικῆς κριτικῆς καὶ ἐνὸς ἐλέγχου τῶν βάσεων ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται αἱ μέθοδοι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Τὸ λογικῶς σκέπτεσθαι εἶναι ἀπαραίτητον ὅπλον διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν πειραματικῶν ἀποτελεσμάτων καὶ γίνεται συνεχῆς χρήσις αὐτοῦ. Διαπιστοῦται ὅμως, ὅτι ὑπάρχουν ὅρια εἰς τὰς ἀποφάνσεις διὰ λογικῶν συλλογισμῶν, ὥστε νὰ ὑφίστανται δυνατὰ καὶ μὴ δυνατὰ γνόσεις. Τοῦτο προέκυψεν, ὅταν εἰς ἓνα σύστημα λογικῆς ἐτέθη τὸ λεπτὸν ἐρώτημα, εἶσαι πᾶν τοιοῦτε συνεπὴς πρὸς τὰς ἰδίας σου ἀρχὰς, εἶσαι ἐλευθέρα ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων, δίδεις δι' ὅλας τὰς ἐρωτήσεις δεσμευτικὰς, μονοσημάντους ἀπαντήσεις; Καὶ ἐδεῖχθη, ὅτι τὸ σύστημα δὲν δύναται νὰ ἀποφανθῇ εἰς θετικὴν ἢ ἀρνητικὴν κατεύθυνσιν, ὅταν τὸ τεθὲν ἐρώτημα ἄπτεται τῶν ἰδιοτήτων τῶν ἀξιωματικῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων τὸ λογικὸν σύστημα στηρίζεται. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκει π.χ. ἡ δι' ἐγκεφαλικῆς διεργασίας αὐτοδιάνωσις καὶ αὐτοκατανόησις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Δὲν δύναται τὸ πνεῦμα νὰ συλλάβῃ ἑαυτὸ τελεῖως καὶ ἐξαντλήτικῶς. Πολὺ πλησιάζει ἡ διαμορφουμένη κατάστασις τὴν λαϊκὴν παροιμίαν «ὁ βυθιζόμενος δὲν μπορεῖ νὰ σωθῇ ἀνασύρων τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀπὸ τὰ μαλλιά του». Ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος δὲ εἶναι πασίγνωστος ὁ φαῦλος κύκλος, εἰς τὸν ὁποῖον ἐνεπλάκη ὁ Κρητικὸς Ἐπιμενίδης (596 π.Χ.) μὲ τὸν ἰσχυρισμόν του, ὅτι ὅλοι οἱ Κρήτες εἶναι ψεῦσται. Καὶ ἐδῶ δὲν ὑπάρχει λύσις διὰ τῶν ἰδίων μέσων τῆς ἐφαρμοζομένης λογικῆς. Μία λύσις δύναται νὰ ἐπέλθῃ μόνον ἔξωθεν, ἀπὸ ἑνὸς μὴ Κρητικόν.

Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, πολλαπλῶς ἐφαρμοσίμαι, δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀποδείξουν τὴν ὀρθότητα, τὸ ἀλάνθαστον τῶν βασικῶν προϋποθέσεων ἐπὶ τῶν ὁποίων αὐταὶ μεθοδολογικῶς στηρίζονται.

Ἡ διαπιστώσις, ὅτι διὰ ἓνα μεγάλον ἀριθμὸν ἐρωτημάτων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποφανθῶμεν, ποία εἶναι ἡ λύσις τῶν, μᾶς ἀναγκάζει νὰ προσχωρήσωμεν εἰς τὴν ἀποψιν, ὅτι ὑπάρχουν ἰσοτίμοι καταστάσεις ἀντιθέτου σημασίας. Ἐξ αὐτοῦ προκύπτει τὸ βαρυσήμαντον συμπέρασμα, ὅτι ἀναποφεύκτως ὁ κόσμος παραμένει δι' ἡμᾶς πολυσήμαντος. Τοῦτο, εἰς κοινωνικὴν προεκβολήν, μᾶς ὑπαγορεύει τὴν ἀνεκτικότητά ξένων ἀντιλήψεων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς πολιτιστικῆς πολλαπλότητος, δι' ἄλληλεπιδράσεως τῶν δομῶν διαφόρων πολιτισμῶν. Διὰ τῆς συγχορδίας παλαιῶν καὶ νέων δομῶν γεννῶνται προσδοκίαι ἐμπλουτισμοῦ τῶν βιωμάτων μας. Ἄς μὴ λησμονῶμεν, ὅτι κατὰ τὸν σχηματισμὸν ἐνὸς συνθέτου συστήματος, τὸ σύνολον

ἀποκτᾶ καὶ νέας ιδιότητας, ἀγνώστους εἰς τὰ μεμονωμένα συστατικά καὶ διὰ τῆς συμβολῆς ὕλικων μερῶν δύνανται νὰ ἐμφανισθοῦν μὴ ὕλικαι, πνευματικαὶ δράσεις.

Τὸ ἀ ν ε π α ν ἄ λ η π τ ο ν, τὸ ἐφάπαξ τῶν καταστάσεων, μᾶς παρακολουθεῖ ἔλεγχον ἐνὸς πειράματος ἐπαναλαμβάνομεν τὸ πείραμα, ἀλλὰ δὲν μπορούμε νὰ ἰσχυρισθῶμε, ὅτι εἰς μοριακὰς διαστάσεις ἐτηρήσαμεν ἀκριβῶς τὰς αὐτὰς συνθήκας μὲ τὸ προηγηθὲν πείραμα. Βιοχημικαὶ καὶ πυρηνικαὶ ἀντιδράσεις πρέπει νὰ θεωροῦνται εἰς μοριακὰς διαστάσεις.

Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλης, πρακτικῆς, πλευρᾶς ἐνεφανίσθησαν περιοριστικὰ ὅρια διὰ τὴν ἀποδεικτικότητα τῶν μαθηματικῶν ὑπολογισμῶν. Ἦδη πρὸ τεσσαρακονταετίας ἀνεφύησαν ἀμφιβολίαι ὡς πρὸς τὸ ἀδιάβλητον τῶν βάσεων τῶν φυσικομαθηματικῶν μεθόδων. Καὶ κατὰ περίεργον τρόπον εἰς τὰ χρόνια ὅπου ἡ κβαντικὴ φυσικὴ κατήργει τὸν ντετερμινισμόν, ἀνεξαρτήτως αὐτῆς, ὁ μαθηματικὸς Kurt Goedel ἀποδεικνύει, ὅτι ὑπάρχει ἀπειρία μαθηματικῶν προβλημάτων, διὰ τὰ ὅποια εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποφανθῶμεν πρὸς θετικὴν ἢ ἀρνητικὴν κατεύθυνσιν, διότι ὁ ἄ ρ ι θ μ ὸς τῶν μαθηματικῶν πράξεων, μέχρι τοῦ τελικοῦ ἀποτελέσματος, εἶναι ὑπερόγκως μεγάλος. Ἔτσι τὸ τεθὲν ἐρώτημα παραμένει δι' ἡμᾶς ἀναπάντητον, μετέωρον. Ἡ δημοσίευσίς τῆς ἐργασίας τοῦ Goedel ἐπροκάλεσε ἐντύπωσιν, ἀφοῦ αὐτὴ ἐσήμαινε μείωσιν τῆς νομιζομένης παντοδυναμίας τῶν Μαθηματικῶν.

Ὡς παράδειγμα, ἄς μᾶς χρησιμεύσει τὸ ἀτύχημα τοῦ διαστημοπλοίου *Challenger*. Εἶναι δυνατόν ἐκ τῶν ὑστέρων, δηλαδὴ γενομένου τοῦ δυστυχήματος, νὰ ἀποκτήσωμεν μίαν εἰκόνα τοῦ πῶς συνέβη τὸ ἀτύχημα, ἀλλὰ μὲ τὰς γνώσεις αὐτὰς καὶ τοὺς καθιερωμένους νόμους τῆς Φυσικῆς δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκφέρωμεν γνώμην, οὔτε διὰ τὸν μ ὶ ν ο ν τὸν τρόπον ἔπρεπε νὰ γίνῃ τὸ ἀτύχημα, δηλαδὴ νὰ καθορίσωμεν τὴν πορείαν τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ κατὰ μείζονα λόγον δὲν δυνάμεθα νὰ προβλέψωμεν ἓνα μελλοντικὸν ἀτύχημα. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ πολυπλοκότης τῆς συσκευῆς, ὁ μεγάλος ἀριθμὸς τῶν παραγόντων οἱ ὅποιοι ἐπηρεάζουν τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ὁ πολὺ μεγάλος ἀριθμὸς τῶν μαθηματικῶν πράξεων, καθιστοῦν ἓνα ποροῦπολογισμόν ἀκόμη καὶ μὲ ἰδανικοὺς *computer*, τελείως ἀδύνατον.

Παρόμοιαι εἶναι αἱ τοποθετήσεις διὰ τοὺς πυρηνικοὺς ἀντιδραστήρες μὲ τὰς ἀναποφεύκτους διαρροὰς ραδιενεργῶν οὐσιῶν, ὅπως καὶ διὰ μίαν μελλοντικὴν ἐξέλιξιν τῶν ζώντων ὀργανισμῶν, ἣτις παραμένει δι' ἡμᾶς ἀκαθόριστος, λόγω τῶν ἐξωθεν ὑποκινουμένων μεταλλαγῶν. Συνεπῶς εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς τὸ τολμηρὸν παιχνίδι τῶν πιθανοτήτων.

Ἐσίγησεν τελείως ἡ προμηθεϊκὴ ἔπαρσις. Παρῆλθον χιλιετηρίδες ἀφ', ὅτου ὁ Ἡρακλῆς ἀπελευθέρωσεν τὸν δεσμώτην Προμηθέα. Αὐτὸς ὅμως σήμερον διερωτᾶται, ἐὰν ἔκαμεν καλὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας του. Μήπως ἐδιάλεξεν δρόμους ποῦ ὀδηγοῦν εἰς τὴν αὐτοκαταστροφὴν;

Αἱ ἐπιτυχίαι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ζωῆς ὕλης ἔχουν τύχει γενικῆς ἀναγνωρίσεως. Ὑπάρχουν ὅμως ἐκδηλώσεις τῶν ὀργανισμῶν, αἱ ὅποιαι δὲν δύνανται νὰ ἐρμηνευθῶσιν διὰ τῶν νόμων τῆς Φυσικοχημείας. Ἄς ἀναλογισθῶμεν, τί δὲν ἐπιτυγχάνουν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι.

Ἐπειδὴ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι βασίζονται ἐπὶ τῆς ἀντικειμενικότητος καὶ μ ὶ ν ο ν, ὑποκειμενικὰ βιώματα εἶναι ἐκτὸς τοῦ κύκλου ἐπεξεργασίας αὐτῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οἱ Φυσικοχημικοὶ κατηγορηματικῶς δηλώνουν. Αὐτὰ ὅμως εἶναι ἐξ ἴσου βαρυσήμαντα διὰ μίαν ὁλοκληρωτικὴν κατανόησιν τῆς Ζωῆς. Καίτοι ἡ Φυσικοχημεία εἶναι ἐφαρμόσιμος π.χ. καὶ εἰς τὰ ἐγκεφαλικά φαινόμενα, τὸ σ υ ν ε ι δ η τ ὸ ν β ῖ ω μ α δὲν δύναται νὰ συλληφθῇ ἀντικειμενικῶς καὶ νὰ ὑποβληθῇ εἰς μίαν φυσικομαθηματικὴν ἀνάλυσιν. Αἱ Φυσικαὶ Ἐπιστῆμαι δὲν δύνανται νὰ δώσουν μίαν ἀπάντησιν εἰς ἐρωτήματα, ὅπως εἰς *τί ἀποσκοπεῖ ὁ βίος*, διότι δὲν δύνανται νὰ μετατρέψουν τὴν θρησκείαν εἰς ἓνα κλάδον τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν. Δὲν μποροῦν νὰ ἐρμηνεύσουν πνευματικὰς, ὑπερβατικὰς ἐξάρσεις, πέραν τῶν ὁρίων τῶν ὕλικων μας δυνατοτήτων. Δὲν μποροῦν νὰ ἐξηγήσουν, διὰ ἀνασύρομεν

ἀπὸ τὰ βαθιὰ ὑπόγεια τῆς ψυχῆς μας, ὅταν οἱ ἄνεμοι ψιθυρίζουν ἀνείπωτες ἀλήθειες.

Ἐφθασα εἰς τὸ τέλος τῆς ὁμιλίας μου. Ποῖον εἶναι τὸ γενικὸν συμπέρασμα αὐτῆς τῆς μεταθεωρητικῆς ἐπισκοπῆσεως;

Διεγνώσθη ἡ ὑπαρξὶς περιορισμῶν, φραγμῶν, ὁρίων, ἅτινα ἔχουν τεθεῖ εἰς τὴν γνωστικὴν ἐπεκτατικότητά τοῦ ἔρευνητοῦ. Εἴμεθα περιτριγυρισμένοι ἀπὸ ἀπαγορευτικὰς πινακίδας. Ἀποτελεῖ αὐτὸ λόγον πρὸς ἀπογοήτευσιν; Αἱ ἦταιι τὰς ὁποίας ὑπέστη ἡ ἔρευνα ὑπῆρξαν δημιουργικαί. Ἐχάσαμεν πολλὰς μάχας, ἀλλὰ ἐκερδίσαμεν τὸν πόλεμον, ἀποκτήσαντες ἕναν νέον τρόπον θεωρήσεως τῆς Φύσεως. Ἡ σύγχρονος Φυσικὴ, παραιτηθεῖσα τῆς ἄλλοτε προσφιλοῦς παραστατικότητος, ἀπέκτησε ἀντὶ τῆς στενότητος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, πνευματικὴν εὐρύτητα μὲ φιλοσοφικὰς βλέψεις καὶ διαστάσεις. Κατεδείχθη, διὰ ὀρισμένας κατηγορίας θεμελειωδῶν προβλημάτων, τὸ ἀδύνατον μιᾶς κατηγορηματικῆς ἀποφάνσεως ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἀντιθέτου λύσεως. Ἐμάθαμεν νὰ μὴ δυσανασχετῶμεν διὰ τὴν ἐμφάνισιν ἀντιφάσεων, ἀναγνωρίζοντες τὸ δικαίωμα ὑπάρξεως περισσοτέρων ἢ σ ο τ ἰ μ ω ν. Ἐμάθαμεν, ὅτι ἡ ὀρθολογικὴ ὑπεροψία ὁδηγεῖ εἰς ἀγόνους καταστάσεις ἀντιλήψεων. Ὅδηγοῦμεθα οὕτω εἰς μίαν ἀνεκτικότητα ξένων νοοτροπιῶν καὶ ξένων πολιτισμῶν.

Εἰς τὴν ριζικὴν αὐτὴν μεταστροφὴν, ἡ θρησκευτικότης θέλει παίξει καὶ πάλιν βασικόν, πρωτεύοντα ρόλον. Εἶναι δυνατόν νὰ συμβοῦν καὶ νὰ ὑπάρξουν γεγονότα τελείως ἐκφεύγοντα μιᾶς ἀνθρωπίνης προβλέψεως. Αἱ διαγνώσεις αὐταὶ μᾶς ἐπιβάλλουν σεβασμὸν πρὸ τοῦ μ ἡ π ρ ο σ δ ι ο ρ ι σ ῖ μ ο υ, τοῦ ἀ δ ιερευνητοῦ, τοῦ ἀγνώστου. Περισώζοντες δὲ τὸ πολυσήμαντον καὶ αἰνιγματῶδες τοῦ κόσμου, ἐπαφιέμεθα πλήρως εἰς τὴν πίστην μας διὰ τὴν ὑπαρξιν μιᾶς θείας βουλῆσεως.

Ο Ε' ΤΟΜΟΣ ΤΟΥ «ΔΑΥΛΟΥ»

Δεμένος πολυτελῶς διατίθεται μόνο στὰ Γραφεῖα τοῦ Περιοδικοῦ ὁ Ε' Τόμος τοῦ «Δαυλοῦ» (τεύχη 49-60, Ἰανουάριος-Δεκέμβριος 1986). Περιέχει σὲ συνέχειες τὴν ἱστορικὴ διαμάχη γιὰ τὴν προέλευση τοῦ Ἀλφαβήτου, τὴν ἐπίσης σημαντικὴ συζήτηση γιὰ τὴν Ἑλληνικότητα, ὑπερχρονικῆς ἀξίας ἱστορικὲς ἔρευνες, ἄρθρα, διαλόγους, σχόλια, μελετήματα καὶ ἀναλύσεις, καθὼς καὶ πλῆθος ἀνεκδότων φιλοσοφικῶν, λογοτεχνικῶν, κριτικῶν, ἐπιστημονικῶν καὶ πολιτικῶν κειμένων, μὲ κοινὸ τοὺς γνώρισμα τὴν τολμηρὴ καὶ ἀδογμάτιστη ἀναζήτηση.

ΤΙΜΗ ΤΟΜΟΥ: ΔΡΑΧΜΕΣ 2.000

Ἀποστέλλεται καὶ ταχυδρομικῶς κατόπιν τηλεφωνήματος τῶν ἐνδιαφερομένων : τηλ. 3223 957 ἢ 9823 655.

«'Η σκακιέρα»: Έργο τοῦ Victor Vasarely

ΛΑΜΠΡΟΣ ΝΤΟΚΑΣ

τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν

Οἱ λογικὲς ἀντινομίες καὶ οἱ προεκτάσεις τους στὸ κοινωνικὸ σύστημα

Εἶναι συνεπέστερο στὸ σύστημα τῶν γνώσεών μας, ἀπὸ ὅτιδήποτε ἄλλο, νὰ δεχθοῦμε, ὅτι, μέσα ἀπὸ μιὰ δύσβατη ἐξελικτικὴ πορεία, ὁ ἄνθρωπος κατόρθωσε νὰ ἀναπτύξει ἕνα σύμπλεγμα ἱκανοτήτων, ποὺ συνθέτουν τὴν νόσηή του, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται μὲ τὸν λόγο. Ἡ ζωὴ προικισμένη μὲ τὸν λόγο διαιωνίζεται καὶ διαγράφει τὴν ἱστορικὴ τροχιά τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ὁποία δὲν εἶναι οὔτε γραμμικῶς ἀνσυνεχὴς ἀλλὰ οὔτε καὶ συνεχῆς. Ἐνας δρόμος γεμάτος ἀδιέξοδα, ποὺ πρέπει νὰ παρακαμφθοῦν, γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ τὸ ἄσκοπο τέλος. Παρ' ὅλο ποὺ ἡ ἀνθρώπινη ἀδυναμία ἀμφισβητεῖ τὸ κύρος τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τὸν χρεώνει μὲ κάθε ἀποτυχία, γιὰ τὸν ἐλεύθερο στοχαστὴ ὁ ὀρθὸς λόγος εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς πνευματικῆς καὶ ὕλικῆς ἰσχύος τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν δεχθοῦμε μόνο τὴν ἐγκυρότητα τῶν διαισθητικῶν καὶ νοητικῶν πραγματικοτήτων, ποὺ ἐπαληθεύονται στὴν πρακτικὴ τῆς ζωῆς, τότε τὸ λογικὸ ὄργανο ἀναδεικνύεται ὡς ὁ μεγαλύτερος συντελεστής σὲ κάθε διορθωτικὴ παρέμβασή μας στὸ φυσικὸ καὶ κοινωνικὸ γίγνεσθαι. Χάνεται στὰ βάθη τοῦ χρόνου ἡ ἐπιβολὴ τῆς νοητικῆς ἐξέλιξης τοῦ ἀνθρώπου σὲ βάρος ὁποιασδήποτε ἄλλης. Ἡ δύναμη τῆς νοήσεως ἐπιβάλλεται στὴ διαδρομὴ τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς καὶ εἶναι ὑπεύθυνη γιὰ τὴν διαμόρφωση τῶν εὐεργετικῶν ἢ καταστρεπτικῶν μεταβολῶν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ φυσικὴ χρῆση τοῦ λόγου, ὡς γλωσσικοῦ καὶ λογικοῦ ὀργάνου στὴν ἐκδήλωση τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος δὲν εἶναι πάντοτε ἐπιτυχῆς, γιὰτὶ ἢ χωρὶς περιορισμοὺς λειτουργία τοῦ λόγου ἐπιτρέπει τὴν ἐμφάνιση λογικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν ἀντινομιῶν.

Οἱ ἀντινομίες εἶναι δυνατόν νὰ παρεισφρῶσουν σὲ κάθε ἐνέργειά μας, ἐκεῖ ὅμως ποὺ ἡ παρουσία τους εἶναι ρητὴ, εἶναι στὴν ἀξιωματικὴ θεμελίωση τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης. Οἱ λογικὲς καὶ ἐρμηνευτικὲς ἀντινομίες δὲν περιορίζονται στὴ θεωρητικὴ ἐπεξεργασία τῶν δεδομένων τῆς νόησης, ἀλλὰ συναντῶνται, μάλιστα πολλὰς φορὲς ἀξεπέραστες, καὶ στὴν ἐξέλιξη τῶν κοινωνικῶν συμβάντων, γιὰτὶ τὸ σύνολο τῆς δραστηριότητος τοῦ ἐλλόγου ὄντος εἶναι συνωφασμένο μὲ τὴν θεωρητικὴ λειτουργία. Τὰ λογικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ παράδοξα δὲν εἶναι ὑπόθεση τερπνῶν ἐνασχολήσεων τῆς νόησης, ἀλλὰ αὐτῆς τῆς ἀμεσης πρακτικῆς. Σ' αὐτὲς τίς γραμμὲς ποὺ ἀκολουθοῦν θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀναπτύξουμε τίς λογικὲς καὶ ἐρμηνευτικὲς ἀντινομίες καὶ συγχρόνως νὰ δοῦμε πῶς ὑπείσρχονται στὴν πορεία τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἰδίως τοῦ κοινωνικοῦ φαινομένου.

* * *

Μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι τὸ παράδοξο ἢ ἡ λογικὴ ἀντινομία δημιουργεῖται, ὅταν ἐ-
χουμε ἀποτέλεσμα, τὸ ὁποῖον, ἐνῶ προκύπτει ἀπὸ διαδικασία σύμφωνη μὲ τοὺς
κανόνες τῆς λογικῆς, ὁδηγεῖ σὲ ἀντίφαση, δηλαδὴ στὴ σύγχρονη ἐγκυρῶτη-

τα μιάς προτάσεως και της άρνησής της.

Λογικά και έρμηνευτικά παράδοξα διατυπώθηκαν από την εποχή των αρχαίων Έλλήνων. Π.χ., λέγεται ότι ο Κρητικός φιλόσοφος Έπιμενίδης διατύπωσε το γνωστό παράδοξο του ψεύτη, το όποιο είναι έρμηνευτικό, όπως θα δούμε. Στο τέλος του 19ου αιώνα πρὸς τις αρχές του 20ού διατυπώθηκε ένα πλήθος παραδόξων, τα όποια κλόνιζαν τα θεμέλια των μαθηματικών και συγχρόνως όλες τις αξιωματικές θεμελιώσεις των επιστημονικών θεωριών. Η ανακάλυψη των αντίνομιών είχε και την μεγάλη προσφορά της, γιατί συνετέλεσε στην ανάπτυξη της τυπικής λογικής. Το γνωστότερο παράδοξο, με το όποιο ασχολήθηκε, κάτω από διάφορες μορφές, ολόκληρη ή διανόηση, είναι η αντίνομία του Russell, η όποια ανατίναξε κυριολεκτικά στὸν αέρα τα θεμέλια των μαθηματικών, πὸν επινόησε ο μεγάλος μαθηματικός Frege μετά από μιὰ μακρόχρονη και επίμονη προσπάθεια. Ο Frege αναγνωρίζοντας την άποτυχία του γράφει: «Δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερη άτυχία, πὸν μπορεί νὰ συμβεῖ σὲ ἕνα συγγραφέα επιστημονικοῦ συγγράμματος, ἀπ' αὐτὴν τοῦ νὰ δει κάποιος ἀπὸ τὰ θεμέλια τοῦ οικοδομήματός του νὰ τρέμει μετὰ τὸ τέλος τῆς οικοδομήσεως».

Ο Frege δέχτηκε τὸ μὴ προφανὲς αξίωμα, ὅτι δὲν ὑπάρχει ιδιότητα, πὸν νὰ μὴν ὀρίζει κάποιος σύνολο, ἀποτελούμενο ἀκριβῶς ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ἀντικείμενα, πὸν ἱκανοποιοῦν τὴν ιδιότητα. Π.χ., τὸ σύνολο τῶν ἀνθρώπων ὀρίζεται ἀπὸ τὴν ιδιότητα πὸν καθορίζει ἡ ἔννοια τῆς λέξεως ἄνθρωπος. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Cantor, πὸν επινόησε τὴ συνολοθεωρία, ὀρίζει τὸ σύνολο ὡς συλλογὴ ἀντικειμένων, τὰ όποια πληροῦν κοινὴν ιδιότητα, δηλαδή είχε τὴν πεποίθηση ὅτι μιὰ ιδιότητα ἀρκοῦσε γιὰ τὴν πλήρη περιγραφὴ ἐνὸς συνόλου. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἔννοιες τοῦ συνόλου καὶ τοῦ ὑποσυνόλου ἔχουν πρωτοδιατυπωθεῖ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα. Η ἔννοια τοῦ συνόλου δὲν μπορεί νὰ περιγραφεῖ με τὴν βοήθεια ἀπλουστερών ἐννοιῶν, γι' αὐτὸ καλεῖται πρωταρχική.

Μποροῦμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ συνόλου συγκεκριμενοποιεῖ τὴν διαισθητικὴ ἔννοια τῆς πολλαπλότητας, ἡ όποία είναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν διαμόρφωση τῆς αντίληψης, πὸν ἔχουμε γιὰ τὸν φυσικὸ καὶ κοινωνικὸ περίγυρο. Τὸ λογικὸ ὄργανο λειτουργεῖ μέσα σὲ πολλαπλότητες, οἱ όποιες συνιστοῦν τὸν χῶρο τῆς νοήσεώς μας. Συνεπῶς κάθε αντίνομία πὸν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ συνόλου, ἀναφέρεται στὴ δομὴ τοῦ ἐννοιολογικοῦ μας ἐξοπλισμοῦ. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ συνολοθεωρητικὴ αντίνομία τοῦ Russell συνετάραξε ὅλη τὴ διανόηση τῆς ἐποχῆς του μέχρι τὴ στιγμή τῆς ἄρσεώς της. Στὴν αντίνομία αὕτη δόθηκαν ποικίλες επιστημονικὲς καὶ φιλοσοφικὲς ἐπεκτάσεις.

Γιὰ νὰ ἐκθέσουμε με τὸν πιὸ κατανοητὸ, ἀλλὰ καὶ ἀπλὸ τρόπο τὴν αντίνομία τοῦ Russell, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐξηγήσουμε μερικὲς ἔννοιες καὶ συμβολισμοὺς.

1. Ο συμβολισμὸς $a \in A$ σημαίνει, ὅτι τὸ A εἶναι ἕνα σύνολο καὶ ὅτι τὸ a εἶναι ἕνα στοιχεῖο τοῦ A (διαβάζεται a ἀνήκει ἢ κεῖται στὸ A).
2. Ο συμβολισμὸς $a \notin A$ σημαίνει, ὅτι τὸ a δὲν κεῖται στὸ A , δηλαδή δὲν εἶναι στοιχεῖο τοῦ A .
3. Ἐνα σύνολο A εἶναι ὑποσύνολο τοῦ E , ἂν ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ A εἶναι στοιχεῖα τοῦ E .
4. Ἐν τὸ x συμβολίζει ὁποιοδήποτε στοιχεῖο ἐνὸς συνόλου M , τότε κάθε ἔκφραση $P(x)$, ἡ όποία ἀναφέρεται στὸ σύμβολο x καὶ ἡ όποία γίνεται πρόταση, ὅταν τὸ x ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ ἕνα συγκεκριμένο στοιχεῖο τοῦ M , καλεῖται κατηγορημα, τὸ δὲ σύνολο M πεδίο ὀρισμοῦ τοῦ κατηγορήματος. Π.χ., ἂν M εἶναι τὸ σύνολο τῶν ἀνθρώπων, τότε οἱ ἔκφράσεις: «ὁ x εἶναι λευκός», «ὁ x εἶναι ἄρρην» εἶναι κατηγορήματα.
5. Ὑπάρχουν σύνολα, τὰ όποια εἶναι στοιχεῖα τοῦ ἑαυτοῦ τους. Π.χ.: α) Τὸ σύνολο E ὅλων τῶν συνόλων, ἐπειδὴ εἶναι σύνολο, εἶναι στοιχεῖο τοῦ E , δηλαδή τοῦ ἑαυτοῦ του ($E \in E$), β) Τὸ σύνολο I τῶν ἰδεῶν μου εἶναι μιὰ ἰδέα μου, συνεπῶς τὸ I εἶναι στοιχεῖο τοῦ I , δηλαδή ἔχουμε $I \in I$. γ) Τὸ σύνολο A τῶν ἀνθρώπων δὲν εἶναι ἄνθρωπος, συνεπῶς ἔχουμε, ὅτι τὸ A δὲν εἶναι στοιχεῖο τοῦ A , δηλαδή $A \notin A$, δ) τὸ σύνολο R τῶν ἀριθμῶν δὲν εἶναι ἀριθμός,

συνεπώς το R δεν είναι στοιχείο του R , δηλαδή έχουμε $R \notin R$.

Ἀντινομία του Russell.

Ἡ θεώρηση του συνόλου E όλων τῶν συνόλων, δηλαδή του συνόλου όλων τῶν αντικειμένων τῆς ἀνθρώπινης σκέψης, ὁδηγεῖ σὲ λογικὴ ἀντινομία.

Πράγματι, ἐπειδὴ δεχόμαστε τὸ ἀξίωμα, ὅτι κάθε ιδιότητα ὁρίζει καὶ ἓνα σύνολο, μπορούμε νὰ ὀρίσουμε τὸ ὑποσύνολο A τοῦ συνόλου (σύμπαν) E ὡς ἐξῆς: Τὸ x εἶναι στοιχείο τοῦ A ($x \in A$), ἂν καὶ μόνο τὸ x δὲν εἶναι στοιχείο τοῦ ἑαυτοῦ του, δηλαδή $x \notin x$. Συμβολικῶς ἔχουμε: $x \in A$ ἰσοδυναμεῖ $x \notin x$.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴ τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως, γιὰ τὸ ὑποσύνολο A μπορούμε νὰ θεωρήσουμε μόνο τὶς δύο παρακάτω περιπτώσεις:

- α) Τὸ ὑποσύνολο A εἶναι στοιχείο τοῦ ἑαυτοῦ του, δηλαδή $A \in A$.
- β) Τὸ ὑποσύνολο A δὲν εἶναι στοιχείο τοῦ ἑαυτοῦ του, δηλαδή $A \notin A$.

Περίπτωση πρώτη. Ἄν ὑποθέσουμε ὅτι $A \in A$, τότε τὸ A ὡς στοιχείο τοῦ ἑαυτοῦ του πρέπει νὰ πληροῖ τὴν ιδιότητα ὁρισμοῦ τοῦ A , συνεπῶς τὸ A δὲν εἶναι στοιχείο τοῦ ἑαυτοῦ του, δηλαδή $A \notin A$. Ἐχουμε λοιπὸν ὅτι τὸ A ἀνήκει καὶ συγχρόνως δὲν ἀνήκει στὸν ἑαυτό του ($A \in A$ καὶ $A \notin A$: ἄτοπον).

Περίπτωση δεύτερη: Ἄν ὑποθέσουμε ὅτι $A \notin A$, τότε τὸ A πληροῖ τὴν ιδιότητα ὁρισμοῦ τοῦ A , συνεπῶς τὸ A εἶναι στοιχείο τοῦ A , δηλαδή $A \in A$. Ἄτοπον, διότι τὸ A ἀνήκει καὶ συγχρόνως δὲν ἀνήκει στὸν ἑαυτό του, δηλαδή ἔχουμε $A \in A$ καὶ $A \notin A$. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ παγκοσμίου συνόλου ὁδηγεῖ σὲ ἀντίφαση. Εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθέσουμε, ὅτι ἡ ἀντινομία ὀφείλεται στὴν ἔννοια τῆς καθολικότητας, ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴν ἔκταση τοῦ παγκοσμίου συνόλου E ἢ ἀκόμη στὴν πεποίθηση ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ συλλέξουμε σὲ ἓνα σύνολο ὅλα τὰ ἀντικείμενα ποὺ πληροῦν μιὰ ιδιότητα.

Οἱ ὑποθέσεις ὅμως αὐτὲς εἶναι μερικῶς ἀληθεῖς, γιατί μπορούμε νὰ ἔχουμε λογικὰ παράδοξα καὶ σὲ πεπερασμένα σύνολα. Ἀς ἐκθέσουμε τὸ παράδοξο τοῦ Κουρέα τὸ ὁποῖο προήλθε ἀπὸ προσπάθεια ἐκλαϊκείσεως τῆς ἀντινομίας τοῦ Russell:

Ἔστω X τὸ σύνολο τῶν κατοίκων χωριοῦ A . Ὑποθέτουμε, ὅτι, ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ξυρίζονται καὶ ὅτι στὸ χωριὸ ὑπάρχει ἓνας μόνος κουρέας K , ὁ ὁποῖος ξυρίζεται. Ὅρίζουμε τὸ ὑποσύνολο Y τοῦ συνόλου X , τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς ποὺ ξυρίζονται μόνοι τους. Γιὰ τὸν κουρέα K δύο δυνατός περιπτώσεις μπορούμε νὰ ἔχουμε: α) ὁ κουρέας K εἶναι στοιχείο τοῦ ὑποσυνόλου Y , δηλαδή $K \in Y$ · β) ὁ κουρέας K δὲν εἶναι στοιχείο τοῦ Y , δηλαδή $K \notin Y$.

Περίπτωση πρώτη: Ἄν ὁ κουρέας K εἶναι στοιχείο τοῦ Y ($K \in Y$), τότε, σύμφωνα πρὸς τὸν ὁρισμὸ τοῦ Y , ὁ κουρέας ξυρίζεται μόνος του, δηλαδή ἀπὸ τὸν κουρέα τοῦ χωριοῦ, συνεπῶς ὁ κουρέας δὲν εἶναι στοιχείο τοῦ Y , δηλαδή $K \notin Y$. Ἄτοπον, διότι ἔχουμε συγχρόνως ὅτι ὁ κουρέας εἶναι καὶ δὲν εἶναι στοιχείο τοῦ Y , δηλαδή $K \in Y$ καὶ $K \notin Y$.

Περίπτωση δεύτερη: Ἄν ὁ κουρέας K δὲν εἶναι στοιχείο τοῦ ὑποσυνόλου Y (δηλαδή $K \notin Y$), τότε δὲν ξυρίζεται μόνος του, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν κουρέα τοῦ χωριοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ἴδιος, συνεπῶς ὁ κουρέας K εἶναι στοιχείο τοῦ Y (δηλαδή $K \in Y$). Ἄτοπο, διότι ἔχουμε συγχρόνως $K \notin Y$ καὶ $K \in Y$.*

Τὰ παράδοξα εἶναι πολλὰ καὶ δὲν εἶναι σκόπιμο νὰ ἀναπτυχθοῦν. Ἐπειδὴ τὰ δύο παράδοξα ποὺ ἀναφέραμε εἶναι λογικά, θὰ ἐκθέσουμε δύο ἀκόμα ἐρμηνευτικά καὶ ἀκολου-

* Τὸ προηγούμενο παράδοξο εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθεῖ ὡς μὴ γνήσιο, γιατί προέρχεται ἀπὸ τὴν σύγχυση ποὺ προκαλεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι μόνον ὁ κουρέας πληροῖ τὶς μὴ ἀντιφατικὲς ιδιότητες «ξυρίζεται μόνος του» καὶ «δὲν ξυρίζεται ἀπὸ τὸν κουρέα».

θως θα προχωρήσουμε στην αντιμετώπισή τους.

Παράδοξο του Berry: Διατυπώνουμε την παρακάτω ανακοίνωση:

“Εστω ν ο μικρότερος άκέραιος θετικός αριθμός, ο οποίος δεν περιγράφεται από μια έκφραση της ελληνικής γλώσσας, ή οποία έχει λιγότερο από 1000 λέξεις.

Πρώτον: “Ο αριθμός ν πρέπει να υπάρχει, διότι οι άκέραιοι θετικοί αριθμοί που ορίζονται με εκφράσεις οι οποίες περιέχουν μικρότερο αριθμό από 1000 λέξεις της ελληνικής γλώσσας είναι πεπερασμένου πλήθους.

Δεύτερον: Παρατηρούμε ότι η προηγούμενη έκφραση που ορίζει τον αριθμό ν περιέχει λιγότερες από 1000 λέξεις. Συνεπώς ο αριθμός ν περιγράφεται και συγχρόνως δεν περιγράφεται από μια έκφραση της γλώσσας μας ή οποία περιέχει λιγότερες από 1000 λέξεις.

Παράδοξο του ψεύτη: “Ο Έπιμενίδης πρωτοδιατύπωσε το παράδοξο: «Κάθε Κρητικός είναι ψεύτης». “Αν ή ανακοίνωση του Κρητικού Έπιμενίδη είναι αλήθεια, τότε ως Κρητικός ψεύδεται. Συνεπώς αυτό που λέγει δεν είναι αλήθεια. “Ατοπον, γιατί έχουμε ότι ή ανακοίνωση του Έπιμενίδη είναι συγχρόνως αληθής και ψευδής. “Αν αυτό που ανακοινώνει ο Έπιμενίδης είναι ψέμα, τότε υπάρχει το ελάχιστο ένας Κρητικός που λέγει αλήθεια. “Αν αυτός είναι ο Έπιμενίδης, τότε αυτό που είπε δεν είναι ψέμα. Συνεπώς ή ανακοίνωση του Έπιμενίδη είναι συγχρόνως αλήθεια και ψέμα (άτοπον). “Επειδή ή άρνηση της προτάσεως «κάθε Κρητικός είναι ψεύτης» είναι: «υπάρχει Κρητικός που δεν ψεύδεται» και όχι «κάθε Κρητικός δεν ψεύδεται», γι’ αυτό το λόγο μπορούμε να διατυπώσουμε το παράδοξο στην πιο γνήσια μορφή του: Κάποιος κάνει την ανακοίνωση: «Αυτή την στιγμή λέγω ψέματα». “Αν ή ανακοίνωση είναι αλήθεια, τότε και ή πρόταση «αυτή την στιγμή δεν λέγω ψέματα» είναι ομοίως αλήθεια. “Ατοπο, γιατί έχουμε συγχρόνως αληθείς τις προτάσεις «αυτή τη στιγμή λέω ψέματα» και «αυτή τη στιγμή δεν λέγω ψέματα». “Ομοίως οδηγούμεθα σε άτοπο, αν υποθέσουμε ότι ή ανακοίνωση είναι ψευδής. Τα έρμηνευτικά παράδοξα είναι διατυπωμένα σε γλώσσες του ενάριθμου λόγου, των οποίων οι εκφραστικές δυνατότητες δεν είναι έπακριβώς καθορισμένες.

“Ο έναριθμος λόγος δεν είναι μια γλώσσα, αλλά μια ιεραρχία γλωσσών. Π.χ., όταν μελετούμε την ελληνική γλώσσα, έχουμε δύο γλώσσες, την γλώσσα-αντικείμενο και την γλώσσα-πλαίσιο, τις οποίες δεν διακρίνουμε, αλλά τις θεωρούμε σαν να είναι μια γλώσσα,

→ Το λάθος γίνεται στην ταύτιση των πεδίων έπαληθεύσεως των κατηγορημάτων «ο Χ ξυρίζεται μόνος του» και «ο Χ δεν ξυρίζεται από τον κουρέα». Τα προηγούμενα κατηγορήματα δεν είναι αντιφατικά, γιατί τα αντιφατικά ζεύγη τους είναι: «ο Χ δεν ξυρίζεται μόνος του, ο Χ ξυρίζεται μόνος του» και «ο Χ δεν ξυρίζεται από τον κουρέα, ο Χ ξυρίζεται από τον κουρέα». Γι’ αυτό μπορούμε να πούμε πως ο χαρακτηρισμός του κουρέα από ιδιότητες αντιφατικές είναι φαινομενικός. Για να αποφύγουμε συγχύσεις, πρέπει τα κατηγορήματα που αναφέρονται στα στοιχεία ενός συνόλου ή να είναι άμεσα δοσμένα ή να προκύπτουν με την βοήθεια μιας όρισμένης πολλαπλότητας κατηγορημάτων, τα οποία δεν αναφέρονται στον όρισμό των στοιχείων του συνόλου. “Ο όρισμός του κουρέα δεν πληροί τον προηγούμενο περιορισμό. Πράγματι. “Ο κουρέας ίκανοποιεί τα παρακάτω κατηγορήματα, τα οποία αναφέρονται στα στοιχεία του συνόλου Χ των κατοίκων του χωριού Α και συγχρόνως όρίζουν τον κουρέα ως συγκεκριμένο στοιχείο του Χ:

- α) “Ο Χ είναι συγχωριανός των κατοίκων του χωριού Α.
- β) “Ο Χ είναι ο μοναδικός κουρέας του χωριού Α και ξυρίζει ένα μέρος των κατοίκων του χωριού.
- γ) “Ο Χ δεν μένει άξυριστος.

“Αν στα προηγούμενα κατηγορήματα αντικαταστήσουμε το Χ με τον κουρέα Κ, τότε προφανώς τα κατηγορήματα γίνονται προτάσεις, στις οποίες σύμφωνα με τον όρισμό που δώσαμε στον κουρέα Κ, αντιστοιχούμε την τιμή «αλήθεια».

ενώ αποτελούν δύο γλωσσικά επίπεδα της ίδιας ιεραρχίας γλωσσών των νέων ελληνικών. Πρέπει να παρατηρήσουμε, ότι η διάκριση των επιπέδων δεν είναι καθόλου εύκολη και χρειάζεται μεγάλη προσοχή, για να μη γίνεται σύγχυση μεταξύ δύο επιπέδων, γιατί τα γλωσσικά επίπεδα είναι από μια άποψη ισόμορφα. Αυτή η ισομορφία δεν πρέπει να επηρεάζει την ιεραρχική θεώρηση των φυσικών γλωσσών. Σύμφωνα προς την κρατούσα άποψη τα ερμηνευτικά παράδοξα προέρχονται από την ανάμιξη των ιεραρχημένων επιπέδων μιας φυσικής γλώσσας. Η άποφυγή των ερμηνευτικών παραδόξων επιτυγχάνεται με τον απόλυτο καθορισμό των ορίων των ιεραρχημένων γλωσσικών επιπέδων και την απαγόρευση αυτοαναφορών ή αναφορών που καταργούν τα όρια που όριζει η ιεραρχία των γλωσσικών επιπέδων.

* * *

Για πολύ χρόνο η αντιμετώπιση των αντινομιών έγινε το κύριο έργο του συνόλου των διανοητών και στοχαστών, που ασχολούντο με την φιλοσοφία και τα μαθηματικά. Αμέσως διαπιστώθηκε, ότι έπρεπε τόσο η γλώσσα όσο και το λογικό όργανο να χρησιμοποιούνται με ιδιαίτερη προσοχή. Συγκεκριμένα να γίνουν οι αναγκαίοι περιορισμοί, χωρίς άσκοπες υπερβολές, οι οποίες μειώνουν τις δυνατότητες της σκέψης. Διατυπώθηκαν πολλές απόψεις για τους περιορισμούς που έπρεπε να επιβληθούν. Έτσι έγινε δεκτό, ότι για την θεώρηση ενός συνόλου δεν αρκεί μια ιδιότητα. Η ιδιότητα είναι αρκετή για τον όρισμό ενός συνόλου, αν αναφέρεται στα στοιχεία ενός ήδη υπάρχοντος συνόλου, δηλαδή οι ιδιότητες καθορίζουν υποσύνολα αρχικού συνόλου (σύμπαντος), το οποίο πρέπει να είναι πλήρως καθορισμένο. Με αυτόν τον περιορισμό είναι φανερό, ότι η έννοια του συνόλου Ε όλων των συνόλων δεν έχει νόημα. Πράγματι το σύνολον Ε δεν είναι δυνατόν να υπάρχει, διότι για την ύπαρξή του χρειάζεται εκτός από την ιδιότητα, που το περιγράφει και η ύπαρξη του αρχικού συνόλου (σύμπαν) το οποίο είναι ακαθόριστο.

Από την μελέτη του προβλήματος των αντινομιών φαίνεται, ότι η λύση του στηρίζεται στις δύο παρακάτω αρχές:

Πρώτον: Καθορισμός των εκφραστικών ορίων των φυσικών γλωσσών.

Δεύτερον: Ύπαρξη αρχικού συνόλου (σύμπαντος), ώστε κάθε ιδιότητα που αναφέρεται στα στοιχεία του αρχικού συνόλου να είναι αρκετή να ορίσει νέο σύνολον.

Οι αρχές που διατυπώσαμε είναι περιορισμοί των δύο συμπληρωματικών στοιχείων του λόγου, της γλώσσας και της λειτουργίας του λογικού οργάνου.

Ο πρώτος περιορισμός αφορά στο ερμηνευτικό στοιχείο μιας γλώσσας, δηλαδή στην απόδοση νοήματος στις λέξεις και προτάσεις. Π.χ., η ερμηνεία μιας προτάσεως δεν επιτρέπεται να συγχέεται με την αληθοτιμή της (παράδοξο του ψεύτη). Ο έναρθρος λόγος που χρησιμοποιεί ή νόηση για την συνειδητοποίηση των συλλήψεών της, ως ιεραρχία ακαθορίστων γλωσσικών επιπέδων, πολλές φορές κωδικοποιεί πράγματα, τα οποία είναι εκτός πραγματικότητας, με συμβολικό ύλικό κατάλληλο για εσφαλμένη ερμηνεία. Π.χ., το παράδοξο του Berry (γλώσσα-πλαίσιο, γλώσσα-διατυπώσεως). Για τη διατύπωση των αξιωματικών επιστημονικών θεωριών δεν χρησιμοποιείται ο έναρθρος λόγος, αλλά ο συμβολικός, διὰ του οποίου ορίζεται μια καθαρή γλώσσα και όχι ιεραρχία γλωσσών.

Ο δεύτερος περιορισμός αφορά στο χώρο λειτουργίας του λογικού οργάνου. Συγκεκριμένα, η λογική εφαρμόζεται χωρίς παράδοξα με απόλυτη επιτυχία μόνο σε ύπαρκτους χώρους, των οποίων τα στοιχεία δίδονται άμεσα και οι ιδιότητες, που εκφράζουν σχέσεις τους, προκύπτουν από τα ίδια τα στοιχεία, δηλαδή είναι συνέπειες της φύσης των στοιχείων. Όπως είδαμε, η αντινομία του Ράσσελλ, παρ' όλο που αποκλείει την ύπαρξη ενός καθολικού σύμπαντος της νοήσεώς μας, επιτρέπει την θεώρηση κάποιου συγκεκριμένου, συνεπώς και περιορισμένου σύμπαντος.

Μπορούμε λοιπόν να δεχθούμε πώς η ύπαρξη καθορισμένου σύμπαντος και η θεώρηση φυσικών σχέσεων μεταξύ των στοιχείων του αποτελούν τις προϋποθέσεις για την απάλειψη των λογικών αντινομιών. 'Από την έρευνητική εμπειρία φαίνεται ότι η καλή εφαρμογή των αναγκαίων αρχών, που εξασφαλίζουν την αποφυγή παραδόξων και αντινομιών, επιτυγχάνεται με την βοήθεια δύο προϋποθέσεων:

α) Να αποφεύγεται ο βιασμός της φύσεως των πραγμάτων γιατί η τεχνητή επιβολή σχέσεων μεταξύ των στοιχείων ενός συνόλου, που προέρχεται από την έκραση βουλήσεως, είναι υπεύθυνη για κάθε είδους αδιέξοδο.

β) Να γίνεται συνεχής επαλήθευση των υποθέσεων και συμπερασμάτων μέσα στην πρακτική της ανθρώπινης δραστηριότητας. 'Η επαλήθευση είναι η ασφαλής εγγύηση τόσο για την ορθότητα των θεωρητικών μοντέλων όσο και για την σωστή ερμηνεία τους.

Τόσον από την ανάλυση των παραδόξων όσο και από τον τρόπο αντιμετώπισής τους γίνεται φανερόν ότι ο λόγος δεν μπορεί να χρησιμοποιείται χωρίς περιορισμούς. Οι φυσικές γλώσσες, όπως είδαμε, έχουν δομή, ή οποία επιτρέπει ερμηνευτικά λάθη. Γι' αυτό το λόγο είναι ακατάλληλες για μια απολύτως αυστηρή διατύπωση, ή οποία είναι αναγκαία στις επιστημονικές θεωρίες. Μια επιστημονική θεωρία διατυπώνεται σε μια φορμαλιστική γλώσσα, που έχει επινοηθεί αποκλειστικά για την συγκεκριμένη θεωρία, δηλ. ή επιστήμη χρειάζεται πολλές γλώσσες για τη σύνταξη λογικών σχημάτων, που ερμηνεύουν κατηγορίες φαινομένων. Οι συνθήκες λειτουργίας της λογικής συγκεκριμενοποιούν τις φυσικές της αδυναμίες, τις οποίες ή ίδια ανέκάλυψε και αντιμετώπισε. 'Ασφαλώς ή λογική δεν ξεπέρασε τις δυνατότητές της, αλλά επισήμανε τα όρια κινήσεώς της και ή νόηση απέδεχθη τους φυσικούς περιορισμούς. Αυστηρώς όμως πολλές φορές ο ψυχισμός του ανθρώπου δεν συμβιβάζεται με την αντικειμενική πραγματικότητα και αναζητεί να συντρίψει τα δεσμά της ανθρώπινης αδυναμίας μέσα στο χώρο του παραλόγου.

* * *

Αν δεχθούμε ότι το κοινωνικό σύνολο λειτουργεί σύμφωνα με ένα σύστημα πεποιθήσεων των ατόμων, οι οποίες υπαγορεύουν τη συμπεριφορά τους, τότε οι συγκρούσεις και τα κοινωνικά αδιέξοδα είναι αποτελέσματα αντινομιών του συστήματος ή κακής ερμηνείας και εφαρμογής του.

Τα συστήματα που επεκράτησαν κατά την ιστορική πορεία των κοινωνιών έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό, ότι θεωρούνται ως μη αντιφατικά, χωρίς να λέγεται ή λογική τους συνέπεια. Το έλλογο άτομο είναι δυνατόν να μην αντιλαμβάνεται την αντιφατικότητα των ιδεών του, πάντοτε όμως προσπαθεί να σεβασθεί την λογική συνέπεια. Τόσο στις πρωτόγονες όσο και στις πιο ανεπτυγμένες κοινωνίες γίνεται προσπάθεια να αποφευχθούν οι λογικές αντιφάσεις στις ιδεολογικές πεποιθήσεις και στις ενέργειες των ατόμων σε σχέση με αυτές. 'Η λογική ασυνέπεια των ιδεολογιών καλύπτεται ή από την άγνοια ή από το κύρος μιας αυθεντίας, ή οποία επιστρατεύεται συνεχώς για την αντιμετώπιση της αμφισβήτησης. Δεν είναι υπερβολή να δεχθούμε ότι ή εφαρμογή της λογικής είναι επιτακτική σε κάθε άνθρωπο· ακόμα και αυτοί που την αρνούνται προσπαθούν να την απορρίψουν χρησιμοποιώντας ως μέσο αυτή την ίδια την λογική. Είναι φανερό ότι ή λογική πέρασε στην φύση του ανθρώπου, γιατί γεννιέται με την έφεση και την ικανότητα να αφομοιώσει την λειτουργία της λογικής.

'Η απόρριψη των κοινωνικών συστημάτων γίνεται, όταν ή κοινωνική πρακτική δεν είναι συνεπής προς το αναγνωρισμένο ιδεολογικό πρότυπο. 'Η ασυνέπεια ιδεολογίας και πρακτικής προκαλεί την κρίση των αξιών με συνεπακόλουθο το κοινωνικό σύνολο να κινείται, χωρίς έγκυρο ιδεολογικό μοντέλο. 'Ετσι προχωρούμε στην γενίκευση της κρίσεως, ή οποία συνθέτει ένα αδιέξοδο, που ή πραγματική του αίτία βρίσκεται στην

γέννηση λογικών και έρμηνευτικών άντινομιών, οί όποιες προκαλούν τη συρρίκνωση όλόκληρου του κοινωνικού προϊόντος. Αυτό το είδους καταστάσεις είναι αναπόφευκτες στην ιστορική πορεία των κοινωνικών, γιατί δεν είναι δυνατόν να υπάρξει μοντέλο κοινωνικού συνόλου προικισμένο με άμετάβλητο και μη άντιφατικό ιδεολογικό σχήμα. Πράγματι ή θεώρηση ενός τελικού κοινωνικού μοντέλου οδηγεί σε λογική άντινομία, ή όποια προέρχεται από την παραδοχή συνόλου άπολύτων άξιών που όφείλει να ρυθμίζει, χωρίς άντιφάσεις, όποιαδήποτε κοινωνική μεταβολή, την όποια μπορούμε να φανταστούμε. Το τελικό κοινωνικό σύστημα (διάφοροι Παράδεισοι κλπ.) είναι έννοια άντιφατική, γιατί ή ύπαρξή του προϋποθέτει τόν προσδιορισμό του συνόλου όλων των μεταβολών της άπέραντης πορείας του κοινωνικού φαινομένου.

"Αν υποθέσουμε ότι ύπήρχε ένα άπόλυτο μοντέλο, τότε δεν θα ύπήρχαν λογικές άντιφάσεις στο χώρο των κοινωνικών συμβάντων. Δυστυχώς αυτή ή υπόθεση δεν έπαληθεύεται ιστορικά, γιατί οί κοσμοθεωρίες, που διατυπώθηκαν σε διάφορες εποχές, άπεδείχθησαν άνεπαρκείς να λύσουν τα συνεχώς έμφανιζόμενα προβλήματα. "Όταν οί κοινωνίες ξεπερνούν ένα όριο προσεγγίσεως ή προσαρμογής στα πρότυπα των κοσμοθεωριών, τότε οί άντινομίες πληθαίνουν και οδηγούν στην έκτροπή. Για πολλές κοσμοθεωρίες μπορεί ό ιστορικός να άποδείξει, ότι άντιστοιχούν έπιτυχώς στις συνθήκες της εποχής που διατυπώθηκαν, αλλά καμμιά δεν ήταν δυνατόν να παραμένει ως το ιδεατό όριο της κοινωνικής εξέλιξης. Πράγματι μιá κοσμοθεωρία που εκφράζει τις άπαιτήσεις της εποχής της δεν είναι τίποτε άλλο άπό ένα ιδεολογικό σύμπαν περιορισμένης ισχύος. "Η μελέτη των περιόδων όμαλης πορείας των κοινωνικών συμβάντων επιβεβαιώνει την ύπαρξη ενός ιδεολογικού σύμπαντος, έντός του όποιου πραγματοποιείται ή κοινωνική εξέλιξη. Το γεγονός αυτό είναι ή έπαληθευση της άρχής άποφυγής λογικών άντινομιών.

"Αν μελετήσουμε την εξέλιξη της έπιστήμης, θα διαπιστώσουμε ότι το σύνολο των θεωριών της δεν φράσσεται άπό καμμιά θεωρία, γιατί δεν ύπάρχει γενική θεωρία (σύμπαν), που να καλύπτει λογικά το σύνολο των συμβάντων. Οί θεωρίες που επιβλήθηκαν καθολικά για μιá εποχή (π.χ. οί θεωρίες του "Αριστοτέλη, του Νεύτωνα, του "Αϊνστάιν), όχι μόνον δεν παρέμειναν άκλόνητες στο πέραςμα του χρόνου, αλλά πολλές φορές έγιναν και το μεγάλο εμπόδιο για την εξέλιξη της έπιστήμης. Θά ήταν παράδοξο, αν στην πορεία της κοινωνικής εξέλιξης δεν συνέβαινε κάτι άνάλογο με αυτό που διαπιστώνουμε για την έπιστήμη. "Ετσι και ή κοινωνία προχωρεί άνεμπόδιστα, όταν δεν ύπάρχει κατεστημένη και άμετακίνητη κοσμοθεωρία. "Ο φραγμός από μιá άκαμπτη ιδεολογία είναι ή λογική άντινομία, που οδηγεί στην άποτελμάτωση ή στην κατάλυση της κοινωνικής ίσορροπίας. Μόνο κοινωνίες ελεύθερες και άνοικτες σε ιδεολογικές άναζητήσεις μπορούν να εξασφαλίσουν την όμαλη εξέλιξη του κοινωνικού βίου.

Ἡ Δικαιοσύνη ἐπὶ Μαντικοῦ τῆροδος
κρατεῖ στὰ χέρια τῆς τὴν δάφνη τοῦ
Ἀπόλλωνος. Εἶναι εὐκολο σ' αὐτήν,
ποῦ γνωρίζει τοὺς θεσμοὺς τῶν λαῶν,
νὰ προλέγει τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν.

Η. Α. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ Ζεὺς – Εὐρυνόμη

(Ἡ πανάρχαια ἑλληνικὴ ἀντίληψη περὶ Δικαιοσύνης)

I

Ἀνέπτυξα, στὰ προηγούμενα ἄρθρα μου, τὶς τρεῖς πλευρὲς τοῦ μεγάλου ἐπὶ Διὸς Πολιτισμοῦ, ποῦ ὑψώνονται ὡς πῦρ ἀείζωο, γιὰ νὰ σχηματίσουν τὴν δημιουργικὴ φλόγα (ποῦ ἀνέρχεται) τοῦ κοινωνικοῦ γίγνεσθαι.

Αὐτὴ ὅμως ἡ φλόγα, ποῦ πυραμιδοῦται, ἂν θέλουμε νὰ σταθεῖ καὶ νὰ μὴν καταπέσει, κάτι δηλαδὴ ποῦ συμβαίνει μὲ τὴν φλόγα τῆς φωτιᾶς ὅταν τελειώσει ἡ ἐνέργεια ποῦ τὴν συντηρεῖ, πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ μὲ ἓνα ἀκόμη στοιχεῖο **ἀτελεύτητο**, ποῦ θὰ ὀλοκληρῶναι κατὰ ἴσον **δυναμικὸν τρόπον** τὶς ἄλλες τρεῖς πλευρὲς, ὥστε πράγματι τὸ δημιουργικὸ ἀνθρώπινο πῦρ νὰ γίνῃ ἀείζωο **πρὸς χάριν** τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀτόμου, κοινωνίας καὶ οἰκουμένης καὶ ἀκόμη τὸ ἴδιο αὐτὸ πῦρ εὐφύας, σ' ὅσους ἐκδηλώνεται ἔντονα, νὰ δύνανται νὰ τὸ κατευθύνουν ἐλεύθερα πρὸς τὴν ἔρευνα τῶν ἀγνώστων χώρων, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει καὶ τὴν ἀποδέσμευσή τους ἀπὸ τὶς εὐθύνες πρὸς τὴν ὁμάδα.

Αὐτὴ τὴν τέταρτη πλευρὰ ποῦ ἰσχυροποιοῦσε καὶ ἐξασφάλιζε τὴν ἀνθρώπινη δημιουργία, ἐνῷ ἐπέτρεπε στοὺς ἱκανοὺς τὴν ἀνύψωση τοῦ στοχασμοῦ τους στὴν ἔρευνα ἐνὸς «πέ-ρα» ἀπροσδιόριστου καὶ ἀγνωστού, ἡ *Θεογονία* τὴν ἀποκαλεῖ **ΕΥΡΥΝΟΜΗ**.

II

907: «Τρεῖς δὲ οἱ Εὐρυνόμη χάριτάς τε καλλιπαρήους

908: Ὠκεανοῦ κούρη Πολυήρατον εἶδος ἔχουσα

909: Ἀγλαίην τε Εὐφροσύνην Θαλίην τ' ἐρατεινήν»

Ἡ λέξις «*Εὐρυνόμη*» εἶναι σύνθετη ἀπὸ τὸ «*εὐρύς*», ποῦ σημαίνει ἐκτεταμένος, μέγας, φθάνων εἰς μεγάλην ἀπόστασιν καὶ τὸ «*νέμω*», ποῦ σημαίνει διανέμω ἀναλογικῶς, μοιράζω κ.λπ. (τὶς ἔννοιες αὐτὲς τὶς ἀνέπτυξα στὴν ἀνάλυση τοῦ ζεύγους Ζεὺς - Θέμις).

Μὲ τὸ νέο ζεῦγος Διὸς — Εὐρυνόμης τίθεται, θὰ ἔλεγα, ἀμέσως σὲ ἐφαρμογὴ καὶ ἐντὸς τῶν ὅλοεν εὐρυτέρων ὁμοκέντρων κύκλων τῆς ἐκάστοτε ἱκανότητος ἐξαπλώσεως τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ δυναμικὴ τῆς δικαιοσύνης, ὡς μέσου γιὰ τὴν σ τ ή ρ ι ξ η τῆς ἀνθρώπινης σὲ ἔκταση **οἰκουμενική**. Τονίζω τὴ λέξις *οἰκουμενική*, διότι τότε, **καὶ μόνον τότε**, δημιουργοῦμε τὴν τέταρτη πλευρὰ τῆς πυραμίδας καὶ προκαλοῦμε τὴν ἐμφάνιση **ὀριστικῶς** στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, τῶν χ α ρ ί τ ω ν..

Κατὰ τὴν *Θεογονία* τρεῖς «*χάριτας καλλιπαρήους*» φέρει στὸν κόσμον ἡ οἰκουμενικὴ δικαιοσύνη: τὴν Ἀγλαΐα, ποῦ τὸ ὄνομά της σημαίνει τὶς λαμπρὲς καὶ φωτεινὲς πράξεις ποῦ ὁμορφαίνουν καὶ ἐξευγενίζουν τὸν ἄνθρωπον. Τὴν Εὐφροσύνη, ποῦ τὸ ὄνομά της σημαίνει τὶς πράξεις ποῦ σκορπίζουν τὴ χαρὰ καὶ τὴ φαιδρότητα καὶ τέλος τὴν Θαλίαν, ποῦ τὸ ὄνομά

της προσδιορίζει τις πράξεις που προκαλούν άφθονία, πλούτο, ευτυχία.

Τί σημαίνει όμως *χάρις*;

Ἡ λέξις ἔχει ρίζα *ΧΑΡ-* (χαίρω, χάρις) καὶ θὰ μπορούσε νὰ διατυπωθεῖ ἡ σημασία της σὰν τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ προκαλεῖ στὸν ἄνθρωπο (ὡς ἐνότητα ὕλικο-ψυχροπνευματικῆ) ἡ εὐγένεια, εὐεστώ, εὐθυμία, εὐμορφία, εὐταξία κ.ἀ., ποὺ ἐκφράζονται διὰ τῆς χαραγῆς τοῦ μειδιάματος, τοῦ γέλωτος ἐπὶ τοῦ προσώπου. Ἡ παρουσία αὐτῆς τῶν χαρίτων θεμελιώνεται σὲ μία ἀναλογικότητα (*νέμω*), ποὺ ἐκφράζει ὄχι τὴν ἰσότητα ἀλλὰ τὴν κλίμακα τῶν ἀρμονικῶν τόνων ποὺ δὲν ἐμφανίζουν οὔτε ἐλλείψεις οὔτε ὑπερβολές. Ὁ Δημόκριτος θεωροῦσε ὅτι: «εὐθυμία γίνεται μετριότητι τέρψιος καὶ θίου συμμετρίῃ· τὰ δὲ ἐλλείποντα καὶ ὑπερβάλλοντα μεταπίπτειν τε φιλεῖ καὶ μεγάλας κινήσεις ἐμποιεῖν τῇ ψυχῇ. Αἱ δ' ἐκ μεγάλων διαστημάτων κινούμεναι τῶν ψυχῶν οὔτε εὐσταθέες εἰσὶν οὔτε εὐθυμοί». [Ἀπ. Β 191].

[= Ἡ ἰσορροπημένη διάθεση τῆς ψυχῆς (*εὐθυμία*) κατορθώνεται διὰ τοῦ μέτρου τῶν τέρψεων, ποὺ σώζει ἀπ' τὴν ἀκρότητα τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως. Αὐτὴ ἡ συμμετρία ἐξασφαλίζει τὴν ψυχικὴ ἰσορροπία, τὸ δὲ ἀντίθετο προκαλεῖ μεγάλες δονήσεις στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ. Αὐτὲς δὲ οἱ ψυχὲς ποὺ δονοῦνται ἀπὸ μεγάλα τονικά διαστήματα, οὔτε ἰσορροπημένες εἶναι οὔτε εὐτυχισμένες].

III

Μὲ τὸ τέταρτο ἐπομένως ζευγος, Διδὸς - Εὐρυνόμης, ὁλοκληρώνεται τὸ τετράγωνο ἐπὶ τοῦ ὁποίου θ' ἀνυψωθεῖ ἡ πυραμίδα τῆς οἰκουμένης ἐνάρχου τάξεως. Ὁ Ἡσίοδος προσπαθώντας νὰ μᾶς δώσει τὸ περιεχόμενο αὐτῆς τῆς δικαιοσύνης, ποὺ ἀντικείμενο ἔχει τὸν ἄνθρωπο, ἀπευθύνεται πρὸς κάθε ἄνθρωπο ποὺ ἐκφράζει τὸν πόλεμο, τὴν ἐρήμωση, τὴν καταστροφή, μεταχειριζόμενος τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ του ποὺ ἐλέγετο *Πέρσης* (ὄνομα ἴσως παραγόμενο ἐκ τοῦ *πέρθω*, μέλλ. *πέρσω*, ποὺ σημαίνει καταστρέφω). Θὰ δώσω τὸ νοηματικὸ περιεχόμενο ὧν αὐτῶν τῶν στίχων ἀπὸ τὸ «*Ἔργα καὶ Ἡμέραι*», διότι μᾶς δίδει συμπληρωματικὰ στοιχεῖα ἐπὶ τῆς τεράστιας σημασίας τῆς δικαιοσύνης στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἀρχαῖο κείμενο καὶ ἡ ἐρμηνεία θὰ ἐναλλάσσονται σὲ μικρὲς ἐνότητες.

IV

Ἄς δοῦμε τὸ κείμενο:

«Ὁ Πέρση, σὺ δ' ἀκουε δίκης, μὴδ' ὕβριν ὀφελ्लε·
ὕβρις γὰρ τε κακὴ δειλῶ θροτῶ· οὐδέ μιν ἐσθλὸς
ῥηδίων φερέμεν· δύναται, θαρῦθει δὲ δ' ὑπ' αὐτῆς
ἐγκύρσας ἀάτησιν· ὁδὸς δ' ἐτέρηφι παρελθεῖν
κρείσσων εἰς τὰ δίκαια· δίκη δ' ὑπὲρ ὕβριος ἴσχει
ἐς τέλος ἐξελδοῦσα· παθὼν δὲ τε νήπιος ἔγνω.»

[= Ὁ Πέρση, σὺ δὲ ν' ἀκοῦς τὴν φωνὴ τῆς δικαιοσύνης καὶ νὰ μὴ ἐνισχύεις τίς πράξεις ποὺ προκαλοῦν τὴν αἰδῶ καὶ ἐπισύρουν τὴν νέμεση. Διότι οἱ πράξεις αὐτὲς στρέφονται ἐναντίον τοῦ ἐξουθενωμένου ἐκ τοῦ φόβου ἢ καὶ τῆς φαυλότητος θνητοῦ ἀνθρώπου· αὐτῶν τῶν πράξεων οὔτε ὁ ἰσχυρὸς εὐκόλα μπορεῖ ν' ἀντέξει τὸ βάρος τους, εἶναι δὲ δυνατόν νὰ τὸν λυγίσουν, ὅταν καταστροφὴς ἐπέλθουν. Τὸν δρόμο τὸν ἄλλο πρέπει ν' ἀκολουθήσεις ποὺ εἶναι πολὺ καλύτερος, διότι ὁδηγεῖ στὴ δικαιοσύνη· ἡ δικαιοσύνη, ὅταν ἐρθῇ ἡ ὥρα της, θριαμβεῖ ἐναντίον τῶν πράξεων ποὺ προκαλοῦν τὴν αἰδῶ. Καὶ εἶναι ἀναγκαῖον, προτοῦ πάθεις νὰ μάθεις, διότι αὐτὸς ποὺ ἔπαθε, καὶ ἀμυαλὸς ἂν εἶναι, ἔμαθε.].

«Αὐτίκα γὰρ τρέχει Ὁρκὸς ἀμα σκολιῇσι δίκῃσιν·
τῆς δὲ δίκης ῥόδος ἐλκομένης ἢ κ' ἀνδρες ἀγῶσι
δωροφάγοι, σκολιῆς δὲ δίκης κρῖνῶσι θέμιστας·
ἢ δ' ἔπεται κλαίουσα πόλιν καὶ ἡδεα λαῶν
οἱ τε μιν ἐξελάσσωσι καὶ οὐκ ἰδεῖαν ἐνεῖμαν.»

[= 'Αμέσως ἀκολουθεῖ ἡ δέσμευση δι' ἐπικλήσεως τῶν θεῶν ταυτόχρονα μὲ τὶς ἀδικες κρίσεις· τῆς δὲ Δικαιοσύνης τὸ γόγγυσμα, ποὺ σέρνεται, ἐκεῖ, ποὺ δικαστὲς ἄθλιοι ἐξαγοραζόμενοι τὴν ὁδηγοῦν, ὑψώνεται, ὅταν οἱ ἀδικες κρίσεις γίνονται καταγγέλλες σὲ βάρος τῶν θεσμῶν τῶν καθιερωμένων ἐκ τῶν παραδόσεων].

*«Οἱ δὲ δίκας ξείνοισι καὶ ἐνδήμοισι διδοῦσιν
ιδεῖας καὶ μὴ ἴ· παρεκβαίνουσι δικαίου,
τοῖσι τέθλη πόλις, λαοὶ δ' ἀνθεῦσι ἐν αὐτῇ·
εἰρήνη δ' ἀνὰ γῆν κουροτρόφος, οὐδὲ ποτ' αὐτοῖς
ἀργαλέον πόλεμον τεκμαίρεται εὐρύοπα Ζεὺς.»*

[= Αὐτοὶ ὅμως ποὺ τὴν δικαιοσύνη πρὸς πάντας, ξένους καὶ γνωστούς, ἀπονέμουν καὶ δὲν παραβιάζουν τοὺς κανόνες τοῦ δικαίου, αὐτῶν καὶ ἡ πόλη τους εὐτυχεῖ καὶ λαοὶ σὰν τὰ λουλούδια ἀνθίζουν σ' αὐτήν. Εἰρήνη δὲ ἐπικρατεῖ σ' ὁλόκληρη τὴν γῆ, εἰρήνη ποὺ μόνο δι' αὐτῆς τρέφονται καὶ ἀναπτύσσονται οἱ νέοι. Ποτὲ χάριν δῆθεν τῶν ἀνθρώπων τὸν φοβερὸ πόλεμο δὲν θὰ ἐσχεδίαζε ὁ παντεπόπτης Δίας.].

*«Οὐδὲ ποτ' ἰδυίῃσιν μετ' ἀνδράσι λιμὸς ὀπηδεῖ
οὐδ' ἀτή, θαλῆς δὲ μεμηλότα ἔργα νέμονται
τοῖσι φέρει μὲν γαῖα πολὺν θῖον, οὔρεσι δὲ δρυὺς
ἀκρὴ μὲν τε φέρει θαλάνους, μέσση δὲ μελίσσας·
εὐροπόκοι δ' οἶες μαλλοῖς καταθεθρίδασιν·
τίκτουσιν δὲ γυναῖκες ἐοικότα τέκνα γονεῦσι.»*

[= Ποτὲ δὲ ὅταν στοὺς ἀνθρώπους ἐπικρατεῖ ἡ δικαιοσύνη οὔτε σιτοδεία οὔτε σύγχυση φρενῶν καὶ πλάνες (ἀτή — ἄτη) κυριαρχοῦν στὴ ζωὴ τους, ἀλλὰ ἀφθονία, πλοῦτη καὶ χαρά, τῶν φροντίδων τους τὰ ἔργα, νέμονται. Σ' αὐτοὺς ἡ γῆ ἀναδίνει ἀφθονο βιός· ἐπάνω δὲ στὰ βουνὰ οἱ δρυὺς στίς κορυφὰς τους φέρουν θαλάνους, στίς κορυφὰς δὲ τοῦ κορμοῦ οἱ μέλισσες τοὺς χαρίζουν μέλι· τὰ πυκνόμαλλα δὲ ἀρνιά ἀπ' τὸ μαλλὶ βαραίνουν· καὶ οἱ γυναῖκες γεννᾶνε παιδιὰ ποὺ μοιάζουν τῶν γονιῶν τους.].

*«Θάλλουσιν δ' ἀγαθοῖσι διαμπερές· οὐδ' ἐπὶ νῶν
νίσονται, καρπὸν δὲ φέρει ζεῖδωρος ἀρουρα.»*

[= Κι' εὐδαιμονοῦν μέσ' στ' ἀγαθὰ τους ποὺ παραμένουν ἔτσι αἰώνια καὶ οὔτε ἀνάγκη νὰ ταξιθεύουν ἔχουν ἀναζητώντας βιοπορισμό, μιὰ καὶ πλούσιους καρποὺς προσφέρει ἡ ζωοδότρα γῆ.].

*«Οἷς δ' ὕθρις τε μέμλε κακὴ καὶ σχέτλια ἔργα,
τοῖς δὲ δίκην Κρονίδης τεκμαίρεται εὐρύοπα Ζεὺς.»*

[= Σ' αὐτοὺς δὲ ποὺ τίποτε ἄλλο ἀπὸ βία, θρασύτητα, αὐθάδεια. ἀλαζονεία, ἀκολασία, ἀσέλγεια δὲν ἐκδηλώνουν καὶ πανάθλια ἔργα ἀπεργάζονται, σ' αὐτοὺς ὁ παντεπόπτης Ζεὺς ὁ γιὸς τοῦ Κρόνου παρέχει σημεῖα φανερά, διὰ τοῦ συνήθους τρόπου, τῆς τιμωρίας ποὺ τοὺς ἀναμένει.].

*«Πολλάκις καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἀπηύρα
ὃς τις ἀλιτραίνῃ καὶ ἀτάσθαλα μηχανάται.»*

[= Πολλὲς φορὲς καὶ μιὰ ὁλόκληρη πόλη ἐξ αἰτίας ἑνὸς κακοῦ ἀνδρὸς μπορεῖ νὰ ὑποφέρει, ὁ ὁποῖος πράττει τὸ κακὸ καὶ ἔργα ἀλαζονείας καὶ ἀφροσύνης μηχανεῦται.].

*«Τοῖσιν δ' οὐρανόθεν μεγ' ἐπήγαγε πῆμα Κρονίων,
λιμὸν ὁμοῦ καὶ λοιμόν· ἀποφθινύθονοι δὲ λαοί,
οὐδὲ γυναῖκες τίκτουσιν, μινύθουσι δὲ οἶκοι
Ζηνὸς φραδομοσύνησιν Ὀλυμπίου· ἄλλοτε δ' αὐτε
ἡ τῶν γε στρατὸν εὐρὺν ἀπώλεσεν ἡ δ' γε τεῖχος
ἡ νέας ἐν Πόντῳ Κρονίδης ἀποτείνονται αὐτῶν.»*

[=Πρὸς αὐτοὺς ἀπρόσμενα μεγάλες συμφορὰς, δλεθροὺς ἐπιφέρει ὁ Κρονίδης Ζεὺς, πείνα καὶ θανατικό. Οἱ λαοὶ ἀπόλλυνται καὶ ἐξαφανίζονται· οὐτε οἱ γυναῖκες γεννοῦν, λιγοστεύουν ἢ καταστρέφονται οἱ οἰκογένειες· ἀπ' αὐτὴν τοῦ Ὀλυμπίου Ζηνὸς θέληση. Συχνὰ ἄλλοτε πάλι χάνουν ἓνα στρατὸ μεγάλο ἢ ἓνα τεῖχος, ποὺ τοὺς προστάτεψε ἢ τὰ πλοῖα τοὺς στὴ θάλασσα.].

*«Ὡ βασιλῆς, ὑμεῖς δὲ καταφράζεσθε καὶ αὐτοὶ
τῇδε δίκην· ἐγγὺς γὰρ ἐν ἀνθρώποισιν ἐόντες
ἀθάνατοι φράζονται ὅσοι σκολιῇσι δίκησιν
ἀλλήλους τρίβουσι θεῶν ὅπιν οὐκ ἀλέγοντες.»*

[= Ὡ βασιλεῖς (ποὺ τὸν βασιλικὸ τίτλο ἔπρεπε νὰ κατέχετε, ἐπειδὴ θὰ ἦσατε ὄχι μόνο ἡγέτες τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ καὶ πλουτοδότες, δοτῆρες δηλαδὴ ἀγαθῶν· στίχ. 123, 126, *Ἔργ. Ἡμέρ.*), καὶ ἐσεῖς δὲν ἐξαιρεῖσθε καὶ στοχασθῆτε αὐτὴν τὴν δικαιοσύνη! Διότι εὐρισκόμενοι κοντὰ στοὺς ἀνθρώπους τοὺς θνητοὺς ἐσεῖς (οἱ ἀθάνατοι, ἐκ τοῦ θεσμοῦ τῆς διαδοχῆς, βασιλεῖς) θὰ ἔπρεπε νὰ ἐποπτεύετε ὅσους μὲ στρεψοδικίᾳ καταδυναστεύουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον (φαινόμενο ποὺ ἐκπηδᾷ ἀπ' τὸν ἐξουσιασμό) μὴ λογαριάζοντες τὴν δική σας παρουσία.].

Ἄς προσέξουμε τώρα τοὺς στίχους ποὺ ἀκολουθοῦν καὶ ποὺ ἀνάγουν τὴν δικαιοσύνη σὲ ο ἰ κ ο υ μ ε ν ι κ ή.

*«Τρεῖς γὰρ μύριοι εἰσιν ἐπὶ χθονὶ πολυβοτείρῃ
ἀθάνατοι Ζηνὸς φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων·
οἱ ῥα φυλάσσουσιν τε δίκας καὶ σχέτλια ἔργα
ἥερα ἐσσάμενοι πάντῃ φοιτῶντες ἐπ' αἶαν.»*

[= Διότι τριάντα χιλιάδες εἶναι οἱ ἐπάνω στὴν πολυάνθρωπη γῆ (πολυπάτητη ἢ πολυτρέφουσα) οἱ ἀθάνατοι ἐκ τοῦ Διὸς φύλακες τῶν θνητῶν ἀνθρώπων. Αὐτοὶ τοὺς περιφρουροῦν, ὥστε νὰ ἐφαρμόζεται τὸ ὀρθό, δηλαδὴ τὸ δίκαιο τὸ προερχόμενο ἀπ' τὴς συνήθειες τῶν λαῶν, καὶ ν' ἀποφεύγονται τὰ βίαια καὶ ἀπάνθρωπα ἔργα. Ἀπὸ δὲ ὀρθοῦ βαθέος, ἀόρατοι μέσ' στὴν πρωϊνὴ ὁμίχλῃ κινοῦνται πρὸς πᾶσαν κατεῦθυνσιν, περιφερόμενοι σ' ὅλη τὴ γῆ.].

Οἱ στίχοι αὐτοὶ θεωρῶ ὅτι ἐρμηνεύουν τελείως τὸ περιεχόμενο τῆς «εὐρυνόμης», τῆς οἰκουμενικῆς δηλαδὴ δικαιοσύνης, ποὺ εἶναι αὕτη, καὶ μόνον αὕτη, ἱκανὴ νὰ ἐξασφαλίζει στὴν ἀνθρωπότητα τὴν εὐτυχία καὶ τὴν ροϊκὴ πορεία *ἄνευ πληγμάτων* ἐκ τῶν στροβίλων ποὺ οἱ ἀνθρώπινες ἀδυναμίεις γεννοῦν· τόσον ἀπαραίτητων καὶ τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων (εὐτυχία — ροϊκὴ πορεία), ὅσο θὰ συνεχίζει νὰ παραμένει ἄγνωστο τὸ «γύρω» καὶ «πέρα», ποὺ μᾶς περιβάλλει.

*«Ἡ δέ τε παρθένος ἐστὶ δίκη, Διὸς ἐκγεγαυῖα,
κυδρὴ τ' αἰδοίη τε θεοῖς οἱ Ὀλύμπου ἔχουσι.»*

[= Αὕτη δὲ καὶ εἶναι ἡ ἀνέγγιχτη Δικαιοσύνη ἡ ἐκ τοῦ Διὸς προελθοῦσα ἔνδοξη καὶ πλήρως σεβαστὴ στοὺς ἄρχοντες τοῦ Ὀλύμπου.].

*«καὶ ῥ' ὁπότε ἂν τις μιν θλάπη σκολιῶς ὀνοτάζων,
αὐτίκα παρ' Διὶ πατρὶ καθεζομένη Κρονίῳ
γῆρυετ' ἀνθρώπων ἀδίκων νόον, ὅφρ' ἀποτείσῃ
δῆμος ἀτασθαλίας βασιλέων ὁ λυγρὰ νοεῦντες
ἀλλή παρκλίνωσι δίκας σκολιῶς ἐνέποντες.»*

[= καὶ κάθε φορὰ ποὺ κάποιος τὴν προσβάλλει χρησιμοποιοῦντας ἀτραποὺς σκοτεινῆς, γιὰ ν' ἀποφύγει τοὺς ψόγους αὐτῆς, ἀμέσως πλησίον τοῦ πατρὸς τῆς Διᾶ, τοῦ γιοῦ τοῦ Κρόνου, ἐγκαθισταμένη μὲ στεντόρεια φωνὴ καταγγέλλει τῶν ἀδίκων ἀνθρώπων τὴν νόηση, ἔως ὅτου πληρώσει ἡ πόλῃ τὴς ἀλαζονικῆς πράξεις τῶν βασιλέων, οἱ ὅποιοι μὲ ὀλέθριες σκέψεις

σ' ἄλλη ὁδὸ στρέφουν τὴν δικαιοσύνη, σὲ σκοτεινὲς κατευθύνσεις, μὲ τίς ἀποφάσεις τους.].

Στοὺς ἐπόμενους στίχους ἡ *Θεογονία* κάνει διάκριση πλέον μεταξὺ τῶν «φυλάκων» καὶ τῶν «βασιλέων». Καὶ οἱ βασιλεῖς βεβαίως πρέπει νὰ εἶναι φύλακες τῶν λαῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιλεύουν, ἀλλὰ εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ μεταβληθοῦν σὲ ἐξουσιαστὲς καὶ νὰ ἐπιβάλουν διὰ τῆς βίας ἔργα ἀπάνθρωπα στοὺς λαοὺς τους.

Ἄς δοῦμε τοὺς στίχους:

*«Ταῦτα φυλασσόμενοι, βασιλεῖς, ἰθύνετε μύθους,
δωροφάγοι, σκολιῶν δὲ δικέων ἐπὶ πάγχυ λάθεσθε·
οἱ γ' αὐτῶ κακὰ τεύχει ἀνὴρ ἄλλω κακὰ τεύχων,
ἢ δὲ κακῇ βουλῇ τῷ θουλεύσαντι κακίστη·
πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμός καὶ πάντα νοήσας
καὶ νῦν τάδ', αἱ κ' ἐθέλῃσ', ἐπιδέρεται, οὐδὲ ἐλήθει
οἶν δὴ καὶ τήνδε δίκην πόλις ἐντὸς ἔεργει.»*

[=Τέτοιες πράξεις ὕβριστικὲς πρέπει ν' ἀποφεύγετε, βασιλεῖδες, καὶ πρὸς εὐθεῖες καὶ δίκαιες ἀγορεύσεις νὰ κατευθύνετε τοὺς ἑαυτοὺς σας, διότι εἶναι γνωστὸ ὅτι σᾶς ἀρέσουν τὰ δῶρα, ποὺ ἐπηρεάζουν τίς κρίσεις σας. Αὐτοὺς δὲ τοὺς σκοτεινοὺς καὶ γεμάτους ὑπεκφυγὲς δρόμους ποὺ ἀκολουθεῖτε κατὰ τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, ξεχάστε τους. Αὐτοὶ δὲ ποὺ ἀπεργάζονται δυστυχίες στοὺς ἄλλους, λαξεύουν οἱ ἴδιοι δυστυχίες γιὰ τὸν ἑαυτό τους. Ἡ κακὴ δὲ σκέψη καὶ βούληση εἶναι τελικὰ πιὸ ὀδυνηρὴ γιὰ κεῖνον ποὺ τὴν κάνει. Ὁ παντεπόπτης καὶ παντογνώστης Ζεὺς, καὶ τώρα αὐτὰ ποὺ ἀναφέραμε, ἂν τὸ θελήσῃ, τὰ παρατηρεῖ, καὶ δὲν ξεχνᾷ αὐτὸ ποὺ αὐτὴ ἡ οἰκουμενικὴ δικαιοσύνη θέλει, ἔστω κι' ἂν εἶναι φυλακισμένη μέσα στοὺς τεῖχος τῆς πόλεως.].

Ἐδῶ σ' αὐτοὺς τοὺς στίχους, ποὺ νοητικῶς ἀνέπτυξα, παρατηροῦμε τὸ βαθύτερο περιεχόμενο τῆς Δικαιοσύνης. Ἡ Δικαιοσύνη, κι' ὅταν εἶναι κλεισμένη μέσα στὰ κάστρα τῶν βασιλιάδων, πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἴδια μ' αὐτὴν ποὺ στηρίζει τὴν εὐτυχία (*χάριτας*) ὅλων τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων.

*«Νῦν δὲ ἐγὼ μὴτ' αὐτὸς ἐν ἀνθρώποισι δίκαιος
εἶην μὴτ' ἐμός υἱός. ἐπεὶ κακὸν ἄνδρα δίκαιον
ἔμμεναι, εἰ μείζω γε δίκην ἀδικώτερος ἔξει.
Ἀλλὰ τὰ γ' οὐπω ἔολπα τελεῖν Δία μητιόνετα.»*

[=Κάτω ἀπὸ τίς σημερινὲς συνθήκες, ὅταν λειτουργεῖ ἡ δικαιοσύνη, οὔτε ἐγὼ οὔτε τὸ παιδί μου θέλω πιά νὰ 'μαστε δίκαιοι, ἀφοῦ τώρα ποὺ μὲ τέτοιες συνθήκες ζοῦμε θεωρεῖται ὁ κακός, ὁ ὕβριστής, ὁ ἄθλιος δίκαιος, ἀφοῦ ὅσο πιὸ ἄδικος εἴσαι, θὰ βρεῖς ἱκανοποίηση στὶς ἄδικες ἐνέργειές σου. Ἀλλὰ ὄχι, ἔχω μιὰ ἐλπίδα πὼς δὲν θὰ ἐπιτρέψει νὰ τελοῦνται συνεχῶς τέτοιες ἀθλιότητες ὁ πάνσοφος Ζεὺς.].

Τί νὰ θαυμάσει ὁ ἀναγνώστης στοὺς στίχους αὐτοὺς, τὴν ὁμοιότητα τῆς τότε ἐποχῆς μὲ τὴν σημερινή; Νὰ διερωτηθεῖ μήπως, ὅτι εἶναι *μ ο ῖ ρ α ἀ ν θ ρ ῶ π ι ν η*, νὰ οἱ ἀθλιότητες, μιὰ καὶ ἡ ζωώδης προέλευσή μας φέρει τὴν εὐθύναν τῶν τραγικῶν συμβάντων, ποὺ ἐπαναλαμβάνονται, ὅπως θέλουν πολλοὶ ἐκ τῶν ἐπιστημόνων σήμερα; Ἀλλὰ τὰ ἐρωτήματα δὲν πρέπει νὰ σταματήσουν ἐδῶ: θὰ προσθέσω μερικὰ, ποὺ δὲν ἀρέσουν στοὺς ἀλαζόνες καὶ παρὰ φύσιν κατέχοντες *ἐ κ τ ο τ ε* τὴν ἐξουσίαν. Λειτουργοῦν μήπως θεσμοὶ ποὺ αὐτὴ τὴν ἀνθρώπιναν καὶ κοινωνικὴ ἐντροπία, ὥστε νὰ ἀποφεύγονται αὐτὲς οἱ ἐπαναλήψεις; Ἐλέγχεται ἡ ἀξία τῶν θεσμῶν διὰ τῆς «αἰδοῦς» καὶ «νεμέσεως»; Ἐλέγχονται οἱ διοικητικὲς πυραμίδες, ἂν κάθε ἄτομο τοῦ σχηματισμοῦ βρῖσκεται στὴν ὀρθή, κατ' ἀξίαν ἀνθρωπίνην, θέση, ἂν δηλαδὴ οἱ ἄριστοι ἡγοῦνται; Λειτουργεῖ ἡ δικαιοσύνη μὲ κριτήρια τὰς «*χάριτας*» καὶ τὴν «οἰκουμενικότητα»;

Πὼς εἶναι δυνατόν νὰ ρίχνουμε τίς εὐθύνες ἐπὶ τῶν «δεινοσαύρων», τῶν «συμπλεγμάτων

έρπετο*» καὶ ἄλλων «συμπλεγμάτων», πού ἀναπηδοῦν μέσα ἀπὸ ἐγκεφαλικὲς ἢ ὑποστασιακὲς κληρονομίαι καὶ νὰ μὴ στρεφόμεθα κατὰ τῆς παρὰ φύσιν ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῶν ἀ ν ο ῖ τ ω ν καὶ σὲ πολλὰ στιγμὲς τῆς ἱστορίας ἀρριβιστῶν καὶ ἡλιθίων; Εἶδαμε ποτὲ τὴν «ἀλληλοεξόντωση» στὰ ζῶα τῆς ἴδιας φυλῆς; Τί φταίνει, λοιπόν, οἱ ἀγαθοὶ δεινόσαυροι; Ἀναζητοῦμε (ἀν φυσικά τὸ ἀναζητοῦμε, δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα καμουφλάζ τῆς ἐκμισθωμένης στοὺς ἐξουσιαστὲς κοულτούρας;) σὲ λάθος δρόμο τὰ αἷτια αὐτῶν τῶν φαύλων κύκλων, δηλαδὴ τῶν συνεχῶν ἐπανόδων στὰ ἀδιέξοδα. Καὶ εἶναι περιέργο, ὅτι ἀναζητοῦμε τὴν ἀπάντησιν γιὰ τὴν π α ρ α ν ο ῖ κ ό τ η τ α τῶν ἐξουσιαστῶν μέσα στὰ γ ο ν ῖ δ ι α ἢ στὰ «συμπλέγματα» ἢ στὰ «στοιχειώδη σωμάτια ὕλης», πού τὰ ἐκφράζουν «κβαντικοὶ ἀριθμοί». Ἡ ἀκόμη προσπαθοῦμε νὰ βροῦμε τὴν ἀπάντησιν ἀπὸ θεοὺς ἢ δαίμονες, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἐπιχειροῦμε νὰ βροῦμε, γιὰτί κ ο υ τ ο υ λ ᾱ μ ε συνεχῶς στὰ ἴδια καὶ στὰ ἴδια πράγματα, πού μᾶς δημιουργοῦν τὰ ἴδια φαινόμενα, πού καὶ ὁ Ἡσίοδος παρατηροῦσε πρὸ χιλιῶδων ἐτῶν.

Ἀπάντησιν δὲν ὑπάρχει, ὅχι διότι δὲν ὑπάρχει στὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ διότι ἡ ἀπάντησιν «ζει» ἴσως, ὅταν τῆς ἐπιτρέπεται, στὰ περιθώρια τῆς ἐξουσίας. Ἔτσι οἱ «ἀναγνωρισμένοι» ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ φλυαροῦν, νὰ στοχάζονται, νὰ προτείνουν ἀλλὰ γύρω γύρω ἀπ' τὸ θέμα καὶ ποτὲ στὸ κέντρο τῆς δημιουργοῦ αἰτίας τοῦ φαινομένου.

Ἄς ἐπανέλθουμε στὸ κείμενο:

*«ὦ Πέρση, σὺ δὲ ταῦτα μετὰ φρεσὶ θάλλεο σῆσι,
καὶ νῦ δίκης ἐπάκουε, θίης δ' ἐπιλήθεο πάμπαν.»*

[= ὦ Πέρση, σὺ δὲ αὐτὰ πού εἶπαμε βάλτα καλὰ μέσ σου εἶναι σου καὶ ἀπὸ τώρα νὰ ὑπακούεις σ' αὐτὴν τὴν Δίκην πού ὁ Δίας ἐπεδίωκε, παράτησε δὲ ἐντελῶς τὴν βία.].

*«Τόνδε γάρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων,
ἰχθύσι μὲν καὶ θηροῖ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς
ἐσθόμεν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶ μετ' αὐτοῖς·
ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἣ πολλὸν ἀρίστη
γίγνεται· εἰ γὰρ τις κ' ἐθέλει τὰ δίκαια ἀγορεύσαι
γιγνώσκων, τῷ μὲν τ' ὄλβον διδοὶ εὐρύοπα Ζεὺς·
ὅς δὲ κε μαρτυρήσῃ ἐκὼν ἐπιόρκον ὁμόσας
ψεύσεται, ἐν δὲ δίκην θάψας νήκεστον ἀσθῆναι,
τοῦ δὲ τ' ἀμαυροτέρῃ γενεῇ μετόπισθε λέλειπται·
ἀνδρῶς δ' ἐνόρκου γενεῇ μετόπισθεν ἀμείνων.»*

[= Διότι αὐτὸν τὸν νόμο ὥρισε ὁ γιὸς τοῦ Κρόνου γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Γιὰ μὲν τοὺς ἰχθεῖς καὶ τὰ ἄγρια ζῶα καὶ τὰ πτηνὰ εἶναι σωστὸ νὰ ἀλληλοτρώγονται γιὰ νὰ ἐπιβιώσουν, ἐκ τοῦ λόγου ὅτι δὲν ὑπάρχει δικαιοσύνη, καθὼς ἡ ἀνθρώπινη, σ' αὐτὰ. Στοιχοῦς ἀνθρώπους ὁμοῦς ἔδωσε τὴν δικαιοσύνην, πού εἶναι τὸ μέγιστο ἀγαθόν· ἐὰν δὲ κάποιος ἐπιθυμεῖ νὰ ἐκφράζει τὰ θέσφατα τῆς δικαιοσύνης, ὁ παντεπόπτης Δίας τοῦ χαρίζει εὐδαιμονία ν. Ἀντιθέτως ἂν κάποιος συνειδητὰ ἀρεῖ ὄρκον ψεύτικο, καὶ τὴν δικαιοσύνην βλάπτει καὶ ἀνεξιλέωτη πράξις κάνει καὶ τὴν γενιά του ἀκολουθῶς σπιλωμένη ἀφήνει. Ἐνῶ τοῦ ἀνθρώπου πού τηρεῖ τὸν ὄρκον πού δίνει, ἡ γενιά του εἶναι καλύτερη στὸ μέλλον.].

V

Ἄγνωστο πόσες χιλιάδες χρόνια μᾶς χωρίζουν ἀπὸ τὴν πρώτη ἐμφάνισιν τοῦ ἀνθρώπου στὸν πλανήτη μας, πότε καὶ πού χαρακτήθηκαν τὰ πρῶτα ἀνθρώπινα πέλματα πάνω στὴ «ζειδωρὸ ἀρουρα». Ὁ ἄνθρωπος, περισσότερο ἀπ' ὅλα τὰ μέχρι στιγμῆς γνωστά μας ὡς προηγμένα ἢ σύγχρονα μ' αὐτὸν ἔμβια ὄντα, ἔδειξε ὅτι ἐρ ο χ ἦ ν ο η τ ι κ ῆ, πού εἶχε σὰν

Ὁ καθηγητὴς Κάρλ Σαγκάν στὸ βιβλίο του «Οἱ δρόμοι τοῦ Παραδείσου», ὑποστηρίζει ὅτι «ἓνα ὀρισμένο τμῆμα τοῦ ἀνθρώπινου ἐγκεφάλου ἀποτελεῖ συνέχεια τῶν ἐρπετῶν», (R - Complex) ὅπως τὸ ἀποκαλεῖ. Αὐτὸ ἐρμηνεύει πολλὰ ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς μας κ.λπ.

ἀποτέλεσμα τὴν βαθμιαία ἐπιβολὴ τῆς παρουσίας του στὸ περιβάλλον του. Ταυτοχρόνως ὁμως ἡ φυσικὴ κλίμακα ἱκανοτήτων σωματικῶν (ρῶμη — δεξιτεχνία — προσαρμογὴ — ἐργατικότητα κ.ἄ.) ἔγιναν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου τὰ σημεῖα ἀναφορᾶς γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τῶν ἀξιοτέρων καὶ τὴν ἀνάθεση σ' αὐτοὺς εὐθυνῶν.

Ἡ ἱκανότητα, λοιπόν, πρὸς ἀνάληψιν εὐθυνῶν καὶ ἡ ἱεράρχηση τῶν εὐθυνῶν ἐκ τῆς ἐμπειρίας, ποὺ διαμόρφωνε συνεχῶς ἡ ομάδα, μᾶς ἔδωσαν τὸ νοηματικὸ περιεχόμενο τῆς σημασίας τοῦ «ἀριστοῦ» ἢ «κρέσσονος» στὴ ροϊκὴ πορεία πρὸς τὸ κοινωνικὸ γίγνεσθαι. Αὐτοὶ οἱ «ἀριστοι» ἀποδέκτες τῶν μεγάλων εὐθυνῶν ἔγιναν ἀρχικῶς καὶ οἱ ἐκφραστές τοῦ κέντρου, πέριξ τοῦ ὁποίου στρεφόταν ἡ ζωὴ τῆς ομάδας, ἔγιναν δηλαδὴ οἱ ἡγέτες αὐτῆς. Αὐτὴ ἡ μέγιστη εὐθύνη γιὰ τὴν ζωὴ τῶν ἀνθρώπων τῆς ομάδας τοὺς ὀδηγοῦσε διαρκῶς σὲ παρατηρήσεις καὶ στοχασμούς, γενικῶς γιὰ τὰ συμβαίνοντα στὴν ομάδα καὶ τὸ περιβάλλον, καὶ βέβαια ἀργότερα γιὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τοῦ εὐρυτέρου περιβάλλοντος μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἄκρων τοῦ ὁρατοῦ καὶ ἀοράτου μικρόκοσμου καὶ μεγάλου.

Ἔτσι, ἐντελῶς ἀπλᾶ καὶ ἀπ' τὴν ἴδια ἀνθρώπινη φύση, ἀναπροσαρμόζονταν ἀφ' ἐνὸς οἱ θεσμοὶ ποὺ συγκρατοῦσαν τὶς ἀνθρώπινες καὶ κοινωνικὲς ἐκφυλιστικὲς ροπὲς (ἐντροπία), ἐνῶ διὰ διαδικασιῶν ἐπιδιώκετο ἡ ἀνάθεση τῆς εὐθυνῆς τῆς ἡγεσίας στὸν «κρέσσονα», ὁ ὁποῖος θὰ ἐξασφάλιζε τὴν ροϊκὴ κίνηση τοῦ κοινωνικοῦ γίγνεσθαι ἀναχαιτίζοντας τοὺς στρόβιλους ποὺ ἦταν δυνατόν νὰ προκληθοῦν ἀπὸ τοὺς δοξομανεῖς, ἀλαζόνες, ὀνειροπόλους, φαύλους, ὑβριστὲς καὶ ἐν γένει ἀνεὐθυνους γιὰ τὴν πορεία τοῦ κόσμου, πορεία ποὺ διακαλιζόταν ἀπὸ τὴν ἑναρξο τάξη. Αὐτῆς ἐκφραση ὑπῆρξε ἡ πυραμίδα τῶν τεσσάρων πλευρῶν, ποὺ ἀνέπτυξα, καὶ κορυφὴ αὐτῆς ὁ Διὸς λόγος.

Ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ κλίματος, οἱ φύσει καὶ ἐκ προσπαθειῶν ἱκανοὶ νὰ στοχάζονται ἠδύναντο νὰ ἐρευνοῦν τὰ πάντα καὶ νὰ ἐκθέτουν ἐλευθέρως, δεχόμενοι τὸν διάλογο, τὶς ἀπόψεις τους, τὰ πορίσματά τους, τὶς δόξες τους. Τὴν περίοδο αὕτη ὁμως θὰ ἀναπτύξω στὸ κεφάλαιο «Ἀπόλλων». Αὐτὴν ποὺ ἐγκαινιάζει ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόλλων διὰ τῆς θανατώσεως τοῦ «Πύθωνος» στοὺς Δελφοὺς.

ΚΟΡΥΦΑΙΟΙ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟ-ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΙΛΟΥΝ ΓΙΑ ΤΟ ΑΛΦΑΒΗΤΟ

Ἡ 27η πταισματοδίκης Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία διεξάγει τὴν ἀνάκριση στὴν ὑπόθεση τῆς μηνύσεως ποὺ ὑπέβαλε ὁ δικηγόρος κ. Κων. Πλεύρης κατὰ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν κ. Γ. Μπαμπινιώτη γιὰ ἐξύβριση (βλ. «Δαυλόν», τεύχος 55), διεβίβασε τὴν ὑπόθεση στὸν εἰσαγγελεῖα Πλημμελειοδικῶν Ἀθηνῶν, μετὰ τὴν λήψη τῶν μαρτυρικῶν καταθέσεων καὶ τὴν συμπλήρωση τῆς προανακρίσεως. Ὁ εἰσαγγελεὺς τὴν ἐπέστρεψε στὴν πταισματοδίκη, μὲ τὴν παραγγελίαν νὰ καταθέσῃ ὁ μηνυτὴς κ. Κ. Πλεύρης ἐκ νέου καὶ νὰ προσκομίσῃ τὰ σχετικὰ ἔγγραφα, ποὺ θὰ ἀποδεικνύουν τοὺς ἰσχυρισμούς του. Σημειωτέον ὅτι μετὰ τὴν προσκόμιση τῶν ἐγγράφων ὁ εἰσαγγελεὺς θὰ κρίνῃ ἂν τὸ ἀδίκημα εἶναι ἐξύβριση ἢ συκοφαντικὴ δυσφήμιση. Ὡς γνωστόν, ὁ κ. Γ. Μπαμπινιώτης σὲ κείμενό του ποὺ δημοσιεύθηκε στὴν ἐφημερίδα «Καθημερινή» (βλ. ἀναδημοσίευσή του στὸ «Δαυλό», τ. 55), χαρακτηρίζει ὡς «στεροῦμενη σοβαρότητας» οἰαδήποτε ἀνακίνηση τοῦ θέματος τῆς καταγωγῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀλφαβήτου, θεωρώντας ὡς ἀπολύτως βέβαιη τὴν φοινικικὴ του προέλευση, καὶ κατονομάζει τὸν κ. Κ. Πλεύρη ὡς πρῶτον ἀνακινήσαντα.

Σὲ ἀλλεπάλληλα δημοσιεύματά του ποὺ περιλήφθησαν σ' ὅλα σχεδὸν τὰ τεύχη τοῦ παρελθόντος ἔτους ὁ «Δαυλός» προσεκόμισε συντριπτικὰ στοιχεῖα καὶ ἀποδείξεις ἀπὸ τὴν νεώτερη διεθνή ἐπιστήμη ποὺ λύνουν ὀριστικὰ τὸ πρόβλημα καὶ καταρρίπτουν πλήρως τὴν λεγόμενη «φοινικικὴ θεωρία». [Ὁ κ. Γ. Μπαμπινιώτης καὶ ὠρισμένοι ὁμοϊδεάτες του δὲν ἔχουν ἔκτοτε ἀντιτάξει τίποτε γιὰ ὑποστήριξη τῶν ἰσχυρισμῶν τους, ἐφαρμόζοντας τὴν γνωστὴ «μέθοδο τῆς σιωπῆς»].

Οἱ ἀπόψεις τοῦ Σπ. Μαρινάτου, Α. Ἀρβανιτόπουλου κ.ἄ.

Ἐν τῷ μεταξύ ἀπὸ τὸν κ. Κ. Πλεύρη λάβαμε καὶ δημοσιεύουμε τὴν ἀκόλουθη ἐπιστολὴ - μελέτη:

Τίθενται δύο ἀπλούστατα ἐρωτήματα, στὰ ὁποῖα οἱ Φοινικιστὲς δὲν ἀπαντοῦν. Πρῶτον, οἱ Φοίνικες-σημίτες, λένε, δὲν μᾶς ἔδωσαν ὁλόκληρο τὸ ἀλφάβητο, ἀλλὰ μόνον τὰ σύμφωνα. Τὰ φωνήεντα τὰ βρήκαμε ἐμεῖς. Πῶς γίνεται, λοιπόν, νὰ εἴμαστε ἱκανοὶ νὰ βρίσκουμε φωνήεντα καὶ ἀνίκανοι νὰ βρίσκουμε σύμφωνα; Γράψαμε ὅτιδήποτε προφέραμε. Προφέραμε σύμφωνα καὶ φωνήεντα. Μὲ ποιά λογικὴ, λοιπόν, μπορέσαμε νὰ σημειώνουμε τὰ φωνήεντα μόνοι μας, ἐνῶ τὰ σημεῖα τῶν συμφῶνων χρειάσθηκε νὰ τὰ πάρουμε ἀπὸ τοὺς Φοίνικες;

Δεύτερον, οἱ Ἕλληνες εἶχαν πολλὰ ἀλφάβητα μὲ διαφορετικὰ σχήματα τῶν γραμμάτων. Πῶς ἐξηγεῖται ὁ σχηματισμὸς τους, ἀφοῦ μόνον ἕνας τύπος Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου μοιάζει μὲ τὸ Φοινικικόν; Τὸ λογικὸ εἶναι οἱ Φοίνικες νὰ πῆραν ἕνα ἀπὸ τὰ ἀλφάβητά μας, διότι οἱ Φοίνικες ἔχουν

μόνον ἕνα.

Ἄς ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὴν ἐξωτερικὴ μορφή τῶν γραμμάτων κι ἄς ἔλθουμε στὰ στάδια ἐξελίξεως τῆς γραφῆς.

Γενικῶς σ' ὅλες τὶς ἐφευρέσεις ἢ καὶ ἐπινοήσεις ἰσχύει ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξελίξεως. Δηλαδή δὲν μπορεῖ κάποιος νὰ εφεύρῃ τὴν τηλεόραση, δίχως νὰ ἔχη εφευρεθῇ τὸ ραδιόφωνο. Ἀλλοιῶτα πάλι δὲν μπορεῖ νὰ ἀνακαλύψῃ κανεὶς τὶς ἀλγεβρικὲς ἐξισώσεις, δίχως νὰ γνωρίζῃ τὴν ἀπλὴ ἀριθμητικὴ. Ἡ κατοχὴ μιᾶς ἐφευρέσεως ἢ ἀνακαλύψεως ὑποχρεωτικῶς προϋποθέτει κάτι προηγούμενο. Ὅπου δὲν ὑπάρχει ἐξέλιξις, ἐκεῖ ὑπάρχει ἀντιγραφὴ. Ὅποιος, μὲ ἄλλα λόγια, δὲν φθάνει σ' αὐτὸ ποὺ κατέχει δι' ἐξελίξεως, φθάνει δι' ἀπομιμήσεως. Δὲν χρειάζεται ἰδιαίτερη ἀνάπτυξη, γιὰ νὰ συμφωνήσουν ὅλοι, στὸ ὅτι οἱ ἐφευρέσεις καὶ οἱ ἀνακαλύψεις πραγματοποιοῦνται μὲ αὐ-

τοδύναμη ἐξέλιξι ἢ μὲ ἀντιγραφῇ.

Ἄν μεταφέρουμε αὐτὴ τὴ λογικὴ ἀντίληψι στὸ θέμα τοῦ Ἀλφαβήτου, τὸ ὁποῖο βεβαίως εἶναι μία ἐφεύρεσι — θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἄλλοι λαοὶ ἐδημιούργησαν οἱ ἴδιοι Ἀλφάβητα καὶ ἄλλοι ἀντιγράψανε. Ἐκεῖνοι ποὺ ἐδημιούργησαν Ἀλφάβητα μοιραίως περάσανε ἀπὸ διάφορα στάδια γλωσσικῆς ἐξελίξεως.

Ὅπως γνωρίζω, ὁ ἐπιφανὴς Ἑλλήν καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας Α. Ἀρβανιτόπουλος (1874-1938) στὸ περίφημο σύγγραμμά του «Ἐπιγραφικὴ» (ἔκδ. «Ἑστία», Ἀθ. 1937, τόμος Ι) περιέγραψε τὰ στάδια ἐξελίξεως τῆς ἀνθρώπινης γλώσσας καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες διήλθαν ἐξ ὧν αὐτῶν, ἐνῶ οἱ Φοίνικες στεροῦνται ἐξελικτικῆς πορείας. Κατὰ συνέπειαν οἱ Ἕλληνες ἔφθασαν στὸ σημερινό τους Ἀλφάβητο κατόπιν γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας, ποὺ σημαίνει ὅτι ἐδημιούργησαν ἐξελικτικῶς τὸ Ἀλφάβητό τους — καὶ γιὰ τὴν ἀκρίβεια τὰ πᾶσα Ἀλφάβητά τους. Τούναντίον οἱ Φοίνικες παρουσιάζουν σοβαρὰ κενὰ καὶ ἐλλείψεις, πρᾶγμα ποὺ ἀποδεικνύει ὅτι δὲν κατέληξαν στὸ Ἀλφάβητο ποὺ ἐχρησιμοποιοῦν μετὰ ἀπὸ ἐξέλιξι, ἀλλὰ τὸ σχημάτισαν δι' ἀντιγραφῆς.

Συγκεκριμένως, ὁ καθηγητὴς Ἀρβανιτόπουλος (ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 17), ποὺ ἀπέδειξε, ὅτι τὸ φθογογραφικὸν σύστημα ὑπῆρξε ἐφεύρεσις Ἑλληνικῆ, γράφει: «Τὸ τελευταῖον τοῦτο, (τὸ φθογογραφικὸν) ὅπερ εἶναι τὸ τελευταῖον ποὺ ἐπενόησαν καὶ ἐφήρμοσαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀπὸ τοῦ 1000 π.Χρ. περίπου, κατὰ τρόπον σταθερόν, εὐληπτον καὶ εὐδίδακτον, διὰ σχετικῶς ὀλιγίστων συμβόλων, ἐδώρησαν δὲ αὐτὸ εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα, ὥς κοινὸν αὐτῆς κτῆμα.

»Διὸ προώρισται τὸ σύστημα τοῦτο τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων νὰ ἀντικαταστήσῃ σὺν τῷ χρόνῳ πᾶσαν διατηρουμένην εἰσέτι διάδοχον τῆς Συλλαβογραφίας τῶν Φοινίκων, ἔτι δὲ τὴν γραφὴν τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας, π.χ. Σινῶν, Ἰαπῶνων, Ἰνδῶν κ.λ.π.

»Τοῦτο προαναγγέλλει ἡ μόλις πρὸ ἐλαχίστων ἐτῶν γενομένη, τῇ ὑποδείξει καὶ ἐπιμονῇ τοῦ Κεμάλ Ἀττατούρκ καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ,

ἀντικατάστασις τῶν Τουρκικῶν (= Ἀραβικῶν - Φοινικικῶν) συμβόλων γραφῆς διὰ τῶν Λατινικῶν (= Ἑλληνικῶν).

»Σημειωτέον δέ, ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν, καὶ δὴ ἐν Πελοποννήσῳ, Κρήτῃ, Βοιωτίᾳ κ.δ., ἐβεβαιώθη δι' εὐρημάτων ἢ ὑπαρξίς πάντων τῶν σημειωθέντων κλιμακίων γραφῆς, ἥτοι τῆς Ἰδεογραφικῆς, τῆς Εἰκονογραφικῆς, τῆς Γραμμογραφικῆς, τῆς Συλλαβογραφικῆς καὶ τῆς Φθογογραφικῆς, ἅτινα ἐφήρμοσαν κατ' ἰδίαν ἐμπνευσιν καὶ μέθοδον οἱ παλαιότατοι πεπολιτισμένοι κάτοικοι τῆς χώρας ταύτης.».

Βλέπετε, λοιπόν, ὅτι γιὰ νὰ ἀποκτήσουν τὴν φθογογραφικὴν γραφὴν οἱ πρόγονοί μας, πέρασαν ἀπὸ ὅλα τὰ «κλιμάκια γραφῆς», δηλαδὴ ἀπὸ τὸ Ἰδεογραφικόν (Ἰδέα+γράφω, ἀναπαράστασις ἀντικειμένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου πρὸς ἑκφρασιν ἰδεῶν, ἐννοιῶν κ.τ.λ.), τὸ Εἰκονογραφικόν (εἰκὼν + γράφω, κάθε σύμβολον ἀπεικονίζει εὐκρινῶς τὸ ἀντικείμενον καὶ ἐκφράζει λέξιν, ἐννοίαν κ.τ.λ. ἐπειδὴ τὸ σύστημα τοῦτο μετεχειρίζοντο κυρίως οἱ ἱερεῖς τῶν Αἰγυπτίων ὀνομάσθη καὶ ἱερογλυφικόν), τὸ Γραμμογραφικόν (ἀντικατάστασις τῶν εἰκόνων διὰ γραμμῶν, ποὺ μὲ τὸν καιρὸν μόλις ὑπενθυμίζουν τὴν εἰκόνα), Συλλαβογραφικόν (κάθε σύμβολο φανερώνει ὁλόκληρη συλλαβὴ) καὶ Φθογογραφικόν (κάθε σύμβολο ἀποδίδει, συγκεκριμένο φθόγον, ἤχον δηλαδὴ τῆς φωνῆς).

Ἀντιθέτως οἱ Φοίνικες γλωσσικῶς δὲν πέρασαν ἀπὸ ὅλα τὰ «κλιμάκια γραφῆς», π.χ. μετεχειρίσθησαν τὴν γραμμογραφικὴν γραφὴν, «χωρὶς νὰ προηγηθῇ σ' αὐτοὺς ἡ εἰκονογραφικὴ» (ἐνθ. ἀνωτ. 16). Ἐξ ἄλλου θὰ παρατηρήσατε ὅτι ὁ καθηγητὴς Ἀρβανιτόπουλος ἀναφέρεται στὴν «συλλαβογραφία τῶν Φοινίκων». Καὶ ἀληθῶς δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῇ κανεὶς μὲ ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν, ὅτι οἱ Φοίνικες ἔγραφαν μὲ τὸ τέλειο σύστημα τῆς φθογογραφίας, ἀφοῦ ἔγραφαν μόνο σύμφωνα κι ἔπρεπε ὁ ἀναγνώστης νὰ μαντεύσῃ τὰ φωνήεντα: «Οἱ Φοίνικες δηλαδὴ γράφουσι μόνον σύμφωνα, ὀφείλει δὲ νὰ ὑπονοήσῃ τὰ φωνήεντα ὁ ἀναγνώστης· οὕτω καθιστῶσι τὴν γραφὴν αὐτῶν σχεδὸν κρυπτογραφικὴν» τουναντίον οἱ Ἕλληνες

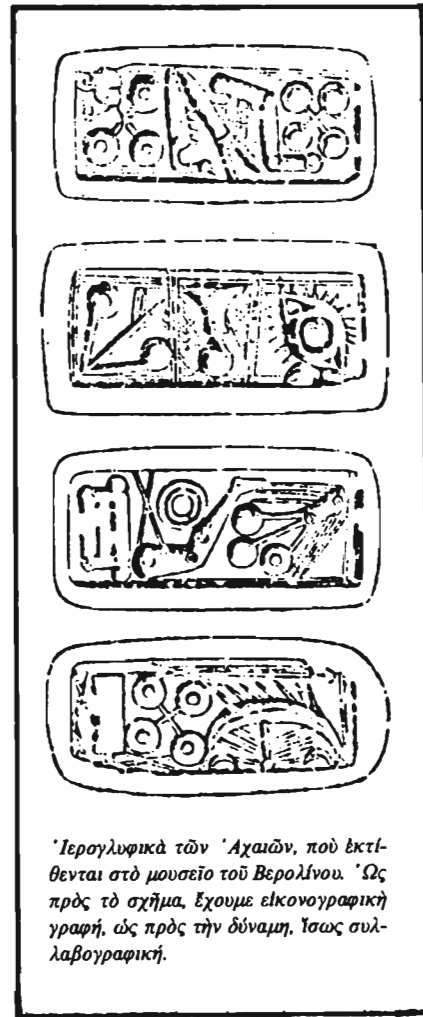
τῆς Κύπρου δὲν ἀφήνουνι νὰ ὑπονοηθῇ οὐδέν, ἀλλ' ἀποδίδουνι δι' ἐκάστου συμβόλου, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἕκαστον φωνῆεν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκάστην συλλαβὴν, πάντοτε ὠρισμένην, μόνιμον καὶ σταθεράν, ἥτοι συγκειμένην ἐξ ἑνὸς ἀπλοῦ συμφώνου, ἀκολουθουμένου ὑπὸ ἑνὸς ἀπλοῦ φωνήεντος» (ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 32).

Δὲν σὰς φαίνεται παράξενο πὺ οἱ σημερινοὶ φοινικόπληκτοι γλωσσολόγοι ἀγνοοῦν αὐτὲς τῖς σημαντικὰς διαπιστώσεις, πὺ πρὸ πενήντα ἐτῶν ἐσημείωσε ὁ Ἀρβανιτόπουλος; Μᾶλλον οἱ νεώτεροι γλωσσολόγοι δὲν ἐδιάβασαν τὸ σύγγραμμα τοῦ διάσημου ἀρχαιολόγου, ὁ ὁποῖος ἀπέδειξε ὅτι οἱ Φοίνικες δὲν ἐχρησιμοποίησαν τὴν φθογογραφικὴν γραφὴν. Ἐκεῖνος ἐπὶ λέξει διεπίστωσεν ὅτι: «Τὴν δὲ Φθογογραφικὴν ἢ Ἀκρόφωνον γραφὴν μετεχειρίσθησαν ἐν μέρει οἱ αἰγύπτιοι, οὐδόλως οἱ Φοίνικες, μόνον δὲ αὐτὴν σταθερῶς καὶ σαφῶς οἱ Ἕλληνες τῆς Ἱστορικῆς περιόδου.

»Ταύτην, παρὰ τῶν Ἑλλήνων λαβόντες μετεχειρίσθησαν καὶ μεταχειρίζονται ἅπαντες οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ μέχρι σήμερον.» (ἐνθ. ἀνωτ.).

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτά, πὺ γιὰ μένα εἶναι ἀκλόνητα στοιχεῖα καί, κάτι περισσότερο, εἶναι γεγονότα, ὑπάρχει καὶ τὸ ζήτημα τῆς πληρότητος τοῦ γραπτοῦ λόγου. Οἱ μιμητὲς ἀλφαβήτων διακρίνονται ἀπὸ ἐλλειπῆ διατύπωση τοῦ προφορικοῦ λόγου σὲ κείμενο. Ὅσοι ἀντέγραψαν δὲν κατάρθωσαν, ὅπως εἶναι φυσικὸν, νὰ ταυτίσουν ἀπολύτως τὴν προφορικὴν γλῶσσα, πὺ μακροχρονίως ἐχρησιμοποιοῦν, πρὸς τὰ γράμματα πὺ σὲ συγκεκριμένο ἱστορικὸν χρόνον πῆραν ἀπὸ ξένης γλῶσσης γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν δικήν τους. Δὲν πέτυχαν ταυτότητα φωνητικῶν ἤχων καὶ γραπτῶν σημείων. Ἀπλῶς ἔκαναν, ὅσο μποροῦσαν, προσαρμογὴ τῶν ξένων γραμμάτων πρὸς τοὺς ἤχους τῆς γλώσσας των.

Οἱ Ἕλληνες σ' ὁποιαδήποτε διάλεκτόν τους χαρακτηρίζονται ἐκ τῆς ἀπολύτου ταυτότητος ἤχων καὶ γραμμάτων (ἀκόμη καὶ στὴν συλλαβογραφία τῶν Κυπρίων). Διότι ἐξελικτικῶς ἐδημιούργησαν τὰ γράμματα, τὰ δικά τους, μὲ τὰ ὅποια ἀπέδωσαν γρα-

Ἱερογλυφικά τῶν Ἀχαιῶν, πὺ ἐκτίθενται στὸ μουσεῖο τοῦ Βερολίνου. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, ἔχουμε εἰκονογραφικὴ γραφὴ, ὡς πρὸς τὴν δύναμιν, ὥςως συλλαβογραφική.

πτῶς τὸν προφορικὸν λόγον, τὸν δικόν τους.

Ἕνας ἄλλος σπουδαῖος ἀρχαιολόγος εἶναι ὁ πασίγνωστος καθηγητὴς Σ. Μαρινάτος. Στὸ σύγγραμμά του «Ἀρχαῖος Κρητικὸς Πολιτισμὸς» (ἐκδ. «Σεργιάνη», Ἀθ. 1927, σελ. 131) μετὰ ἀπὸ πολυετὴ ἐρευνα κατέληξε στὸ συμπέρασμα: «ὥστε ἐν δὴν ἢ ἐν μέρει ὁ πολιτισμὸς κόσμος τῆς σήμερον μεταχειρίζεται ἀλφάβητον, τοῦ ὁποῖου πρώτη γενέτειρα πατρὶς ὑπῆρξεν ἡ Κρήτη». Ἡ διαπίστωση αὕτη ἔχει ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα, διότι ἐγίνε πολὺ πρὶν ἀκόμη ἀναγνωσθῇ ἡ

«γραμμική γραφή Β».

Ἐπὶ πλέον ὁ Μαρινάτος (ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 124) ἐπρόσεξε τὴν συνεχῆ ἐξέλιξι τῆς μινωϊκῆς γραφῆς καὶ μακαρίζει τὸν Ἑβανς, ὁ ὁποῖος «ἐν τῇ Κρήτῃ ἔσχεν τὴν σπανίαν εὐτυχίαν νὰ ἐπαληθεύσῃ ὁ ἴδιος τὴν προφητείαν του, ἀνακαλύψας ὅλα τὰ συστήματα τῆς γραφῆς ἐν τῇ διαδοχικῇ ἐξελίξει των ἀπὸ τοῦ ἰδεογραφικοῦ μέχρι τοῦ γραμμικοῦ. Παραλλήλως εὐρέθησαν καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι πολλαχοῦ γράμματα ἐκ τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, οὕτως ὥστε βεβαιούται ἡ ὑπαρξὶς γραφῆς εἰς ὅλην τὴν χώραν τοῦ Ἀιγαίου».

2.500 χρόνια π.Χ. εἶχαν γραφῇ στὴν Κρήτῃ καὶ ἔγραφαν διὰ μελάνης, ὑπεστήριξε ὁ Μαρινάτος: «εἰκοσι καὶ πέντε αἰῶνες π.Χ. ἀποδεικνύεται ὅτι ἐγίνετο χρῆσις γραφῆς ἐν Κρήτῃ... ἔχουν ἀνακαλυφθῇ καὶ μινωϊκαὶ ἐπιγραφαὶ διὰ μελάνης γεγραμμέναι, ἡ δὲ μελάνη προϋποθέτει ἐν εἶδος χάρτου ἢ τέλος πάντων κάτι ἀνάλογον. Δὲν ἐπενόησαν βέβαια οἱ Κρήτες τὴν μελάνην, ἵνα γράψουν δι' αὐτῆς ἐπ' ὀλίγων τινῶν ἀγγείων» (ἐνθ. ἀνωτ. 132). Τὰ ἴδια χρονολογικῶς ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ Οὐίλμ Ντυράν, ποὺ γράφει: «σύστημα γραφῆς ἐνεφανίσθη καὶ εἰς τὴν Κρήτην τὸ 2.500 π.Χ.» («Παγκόσμιος Ἱστορία Πολιτισμοῦ», Ἀθ. 1965, τόμος Α', σελ. 118).

Θὰ προσθέσω σ' αὐτοὺς τοὺς πραγματικά μεγάλους Ἑλληνας ἐπιστήμονας καὶ τὸν Κ. Κτιστόπουλον, ὁ ὁποῖος κατέβαλε ἀξιόμνημονεύτους προσπάθειάς γιὰ τὴν ἀποκρυπτογράφῃσι τῆς «γραμμικῆς γραφῆς Β». Στὴ διάρκειά των ἀναλύσεών του ἐξακρίβωσε καὶ ἐκεῖνος τὴν ὑπαρξὶ μινωϊκῶν σημείων ὁμοίων πρὸς τὰ πολὺ νεώτερά τους φοινικικά. Σχετικὴ ἡ μελέτη του «Παρατηρήσεις τινὲς ἐπὶ τῆς μινωϊκῆς γλώσσης» (Ἀθ. 1947, σελ. 8).

Μπορῶ νὰ ἀναφέρω καὶ ἄλλους, καὶ ἄλλους ἀκόμη εἰδικούς ἐπιστήμονες Ἑλληνας καὶ ξένους, ἀλλὰ αὐτὸ θὰ ἦτανε πᾶς κατάχρησις τῆς φιλοξενίας τοῦ «ΔΑΥΛΟΥ». Πάντως, βέβαιον εἶναι ὅτι, ὅταν ὁ κ. Μπαμπινιώτης ἰσχυριζότανε ὅτι «ὅλοι οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος οἱ παλαιότεροι καὶ οἱ νεώτεροι» δέχονται πῶς οἱ Ἑλληνας πῆραν τὸ Ἀλφάβητο ἀπὸ τοὺς

Φοίνικες, ἔλεγε μία ἀνακρίβεια καὶ ἐδειχνε ὅτι δὲν εἶχε διαβάσει κανέναν ἀπὸ τοὺς ἐξέχοντες καθηγητὲς σὰν τὸν Καββαδία, Ἀρβανιτόπουλο, Μαρινάτο, Κτιστόπουλο κ.τ.λ. οὔτε βέβαια καὶ τοὺς ξένους. Τὸ νὰ μὴ γνωρίζῃ τοὺς ξένους δὲν θὰ τοῦ τὸ καταλογίσουμε. Δὲν πειράζει π.χ. νὰ μὴν ἐδιάβασε τὴν μελέτην τοῦ καθηγητοῦ J. F. Daniel «Prolegomena to the Cypro-Minoan Script». Ἀλλὰ νὰ μὴ γνωρίζῃ τοὺς Ἑλληνας θεμελιωτὲς τῆς ἀρχαιολογίας καὶ φιλολογίας εἶναι ἀπαράδεκτο.

Θεωρῶ ἀναγκαῖο νὰ διαμαρτυρηθῶ ἐναντίον τῆς τακτικῆς ὀρισμένων νεωτέρων γλωσσολόγων, οἱ ὁποῖοι συστηματικῶς «ἀγνοοῦν» τὰ πορίσματα τῶν παλαιότερων εἰδικῶν καθηγητῶν φιλολογίας καὶ ἀρχαιολογίας. Οἱ παλαιότεροι καθηγητὲς ἐδημοσίευσαν πρωτότυπες μελέτες βάσει προσωπικῶν ἐρευνῶν πάνω σὲ εὐρήματα καὶ κείμενα. Οἱ νεώτεροι δὲν ἔχουν ἐκδώσει κάτι πρωτότυπο, ποὺ αὐτοὶ νὰ βρῇκαν μετὰ ἀπὸ προσωπικὴ ἔρευνα. Οἱ παλαιότεροι κατέφευγαν ἀσφαλῶς σὲ ξένες πηγές, ἀλλὰ προχωροῦσαν καὶ σὲ περαιτέρω διαπιστώσεις. Ἀντίθετα οἱ νεώτεροι μεταφράζουν, ὅσα διάβασαν σὲ ξένα βιβλία (συνήθως ὑποπτα) καὶ ἀνέλεγκτα τὰ μεταφέρουν ἐδῶ. Οἱ μὲν λοιπὸν γράφουν, οἱ δὲ ἀντιγράφουν.

Ὁ κ. Μπαμπινιώτης, ποὺ πιστεύει καὶ διδάσκει ὅτι οἱ Φοίνικες δώσανε στοὺς Ἑλληνας τὸ Ἀλφάβητο, ἀγνοεῖ τὴν Ἑλληνικὴ καὶ ξένῃ ἐπιστημονικῇ βιβλιογραφίᾳ, τὴν ὁποίαν δὲν ἔχει τὸ σθένος νὰ ἀντιμετωπίσῃ. Πῶς νὰ ἀντιπαρτεθῇ ἓνας Μπαμπινιώτης ἀπέναντι ἐνὸς Ἑβανς, ἐνὸς Ντυσῶ, ἐνὸς Καββαδία, τοὺς ὁποῖους οὔτε καὶ γιὰ «ἐθνικισμό» δὲν θὰ μπορέσει νὰ κατηγορήσῃ; Στὸ θέμα τοῦ Ἀλφάβητου ὁ κ. Μπαμπινιώτης συνετρίβη. Μὲ τὰ ἐλάχιστα ποὺ εἶπε ἐδειξε τὶς γνώσεις του. Μὲ τὸν τρόπο ποὺ τὰ εἶπε ἐδειξε τὸ ἥθος του. Καὶ τώρα δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ δεῖξῃ καὶ τὸν σκοπὸν του. Διότι ἡ ἐπιμονὴ στὴ προβολὴ καὶ διδασκαλίᾳ ἀντεπιστημονικῶν καὶ συνάμα ἀνθελληνικῶν ἀπόψεων κάπου ἀποβλέπει. Τὸ ποῦ ἀποβλέπει θὰ τὸ ἐξετάσουμε ἄλλη φορὰ ἀναλύοντας τὴν καταπληκτικὴ θεω-

ρία τοῦ κ. Μπαμπινιώτη περί διαμορφώσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας. Κατὰ τὸν κ. Μπαμπινιώτη ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα διαμορφώθηκε — κρατηθῆτε! — πρὶν ἀπὸ τὸ 2.000 π.Χ. «κάπου στὶς Οὐγγρικὲς πεδιάδες»!!! Μάλιστα, ἐδιαβάσατε καλὰ. Ὁ κ. Μπαμπινιώτης διδάσκει στὸ βιβλίο του, ὅτι ἡ γλῶσσα μας διαμορφώθηκε γύρω στὸ 2.000 π.Χ. στὶς Οὐγγρικὲς πεδιάδες. Τὸ γιατί ὅλα αὐτὰ καὶ τὸ πῶς συνδέονται μὲ τὸν Ἀλφαριθμητικὸ φοινικισμό θὰ τὰ δοῦμε συντόμως.

* * *

Υ.Γ. Στὸν διάλογο τοῦ Πλάτωνος «Κρατύλος», ὅπου ἐξετάζεται ἡ φυσικὴ ὀρθότης τῶν ὀνομάτων καὶ ἂν τὰ φωνητικὰ σημεῖα (γράμματα) καὶ γενικῶς ἡ γλῶσσα εἶναι «φύσει ἢ ἔθει», ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης ἀναφέρεται ρητὰ στὴν «ἀρχαίαν φωνήν» (419 β), κατὰ τὴν ὁποῖαν τὸ ζῆτα ἀπεδίδετο ὡς δέλτα («ἀποδοὺς ἀντὶ τοῦ ζῆτα δέλτα»). ἀκόμη ὁ Σωκράτης (418, γ) ἀναφέρεται στὰ γράμματα καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν σχηματιζόμενα ὀνόματα τῶν προγόνων μας «παλαιοὶ ἡμέτεροι» καὶ ἀκόμη ἀναφέρεται ὅχι ἀπλῶς στὴ γλῶσσα καὶ τὰ γράμματά τῶν «παλαιῶν» ἢ τῶν «ἀρχαίων» ἀλλὰ καὶ τῶν «ἀρχαιοτάτων» («οἷον οἱ μὲν ἀρχαιοτάτοι»).

Εὐλόγως θὰ διερωτηθῇ κανεὶς γιὰ τὰ

γράμματα τῶν «παλαιῶν», «ἀρχαίων» καὶ «ἀρχαιοτάτων», γιὰ τὰ ὁποῖα μιλοῦσε ὁ Σωκράτης. Τὰ γράμματα τῆς «ἀρχαίας φωνῆς» ἦσαν γράμματα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου προγενέστερα τῶν Φοινίκων, διότι ἀσφαλῶς γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος δὲν ἦσαν «παλαιοί», «ἀρχαῖοι» ἢ καὶ «ἀρχαιοτάτοι» οἱ ἄνθρωποι τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνος, ὅπως ἀκριβῶς δὲν εἶναι γιὰ μᾶς ἀρχαιοτάτοι ἢ ἔστω ἀρχαῖοι οἱ ἄνθρωποι τοῦ 17ου μ.Χ. ἢ τοῦ 16ου μ.Χ. αἰῶνος — οὔτε κἀν τοῦ Μεσαίωvus.

Τέλος ὁ Σωκράτης εἶχε παρατηρήσει τὸ γεγονὸς, ὅτι μερικοὶ, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ὀρθὴ ἔρευνα στὸ γλωσσικόν, ἔλεγαν, ὅτι ἀντιγράψαμε τοὺς βαρβάρους, ποὺ ἔτσι τοὺς παρουσιάζουν σὰν ἀρχαιότερους τῶν Ἑλλήνων: «ὅτι παρὰ βαρβάρων τινῶν αὐτὰ παρελήφμεν, εἰσὶ δὲ ἡμῶν ἀρχαιότεροι βάρβαροι» (ἐνθ. ἀνωτ. 425, Ε), πρᾶγμα ποὺ ὁ Σωκράτης ἀποκαλοῦσε τέχνασμα καὶ ὑπεκφυγὴ (ἐκδυσιν). Σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἴδια ὑπεκφυγὴ καὶ στὸ ἴδιο τέχνασμα καταφεύγουν σήμερον οἱ, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ὀρθὴν ἔρευνα, λέγουν ὅτι ἀντιγράψαμε τοὺς Σημιτοφόνικες, ἐνῶ ὑπάρχουν ὅλα τὰ ἀντικειμενικὰ στοιχεῖα ποὺ ἐπιβεβαιώνουν τὸ ἀντίθετο.

Κων. Πλευρῆς

Επίτ. Καθηγητῆς Πανεπιστημίου

Ν. ΚΕΧΑΓΙΑΣ — ΝΑΙΘΩΝΑΣ

Ἑλληνικότητα

*Προχθές λογῆς ξενόφερτοι μαστόροι
μὲ παραγνιὸς δικούς μας ραδινοὺς
μετάλλαξαν τοῦ «Ἑλληνικοῦ» τὸ θῶρι
μὲ τέχνες καὶ ρυθμοὺς ἀλλοτινοῦς.*

*Τὸν Λόγο καὶ τὸ Μέλος βαρβαρίσαν,
παράταιροι ταμπουρλαρεὶ χθές,
καὶ σήμερον τὶς πύλες του σφάλισαν —
παιδιά, ποὺ παίζουν, σὲ κλειστὲς ὁχθές.*

*Μαραίνεται ἡ Ἑλλάδα μας, ὦ Τρίτση,
τὸ πνεῦμα σβηθεῖ, ἀλλί, τὸ Ἑλληνικόν
καὶ πρέπει τοὺς πυλῶνες του ν' ἀνοίξει
κάποιο ἓνα χέρι, ἄξιο Δελφικό.*

ΑΚΡΟΒΟΛΙΣΜΟΙ

‘Ο Νομοταγής

‘Ο Κοραής στο «Νόμω καλόν, νόμω κακόν» τόνιζε ότι: «ὅπου βλέπεις κακοὺς πολίτας, μὴν ἀμφιβάλλῃς ὅτι κυβερνῶνται ἀπὸ νόμους ἀδίκους· ὅπου βλέπεις νόμους ἀδίκους, μὴ διστάζῃς ὅτι οἱ πολῖται, ἂν δὲν ἐφθάρησαν, δὲν θέλουν ἀργήσῃ νὰ μιμηθῶσι τὴν ἀδικίαν τῶν νόμων». ‘Εδῶ δὲν συμβαίνει μόνο νὰ ἐπαληθεύονται οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς τοῦ Κοραῆ, ἀλλὰ ξεπεράσαμε κάθε ὄριο. Σήμερα δὲν ἔχουμε μόνο σωρεία νόμων ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν ὡς δίκαιοι ἢ ἀδικοί, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος ἐφαρμογῆς αὐτῶν διαμορφώνει κατηγορίες πολιτῶν, μὲ συνέπειες νὰ γενικεύεται πλέον ἡ ἀντίληψη ὅτι ὅλοι οἱ νόμοι, καλοὶ καὶ κακοί, κάτι ὑποπτο κρύβουν. Ὅταν λέγω κατηγορίες πολιτῶν, ἐννοῶ τὶς σχεδὸν γνωστὲς σ’ ὅλους τοὺς παρεπιδημοῦντας στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο:

Πρῶτοι εἶναι οἱ νομοταγεῖς. Μόλις πεῖς τὴν λέξη, σὲ κοιτάζουν ὅλοι μὲ κάποιο μειδίαμα. Ἡ λέξη «νομοταγής» θεωρεῖται ταυτόσημη μὲ τὴν λέξη βλάξ ἢ φοβιτσιάρης. Μετὰ ἔρχονται οἱ κομπιναδόροι. Αὐτοὶ ξέρουν ὅλα τὰ παράθυρα τῶν Νόμων ἢ τὶς ἀτέλειες αὐτῶν καὶ ἀναλόγως πορεύονται. Μετὰ ἔρχονται αὐτοὶ ποὺ ἔχουν μπάρμπα στὴν Κορώνη. Γι’ αὐτοὺς ἡ παράβαση τοῦ νόμου ἢ δὲν τιμωρεῖται καθόλου ἢ ἐπισύρει τὴν μικρότερη ποινή. Τέλος εἶναι οἱ τυχεροί. Αὐτοὶ διαφεύγουν, γιατί τὸ Κράτος δὲν ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ἐπιβάλλει τοὺς Νόμους (ἂν τὸ ἔκανε, τὸ κόστος θὰ ἦταν τεράστιο) καὶ ἐπομένως ὅσοι «τὸ παίξουν στὴν τύχη παραβάτης» μπορεῖ καὶ νὰ μὴν τιμωρηθοῦν ποτέ.

‘Αλλὰ ἄς δοῦμε καὶ τί κάνει τὸ Κράτος, ὅταν ἐπιβάλλει τὸν Νόμο. Θὰ πάρω πασίγνωστα παραδείγματα:

- Ἔχεις κάποιο θέμα οἰκονομικῆς μορφῆς μὲ τὸ Κράτος ἢ τὶς ὑπηρεσίες του. Παίρνεις ταχυδρομικὰ ἓνα χαρτί: ὅτι χρωστᾷς τὰ μαλλιά τῆς κεφαλῆς σου. Πηγαίνεις νὰ βρεῖς ἄκρη καὶ σοῦ προτείνουν «συμβιβασμό». Ἔτσι τελικὰ πληρώνεις τὰ 2/3 ἢ τὸ 1/3, ἀνάλογα μὲ τὴν καπατσοσύνη σου! Τὸ ἐρώτημα εἶναι, ποιὸς θὰ σὲ προστατέψῃ ἀπ’ τὶς αὐθαιρεσίες τοῦ ἐφόρου, ἀπ’ τὸ χαλασμένο ρολοῖ τῆς ΔΕΗ, τοῦ ΟΤΕ, ἀπὸ τοὺς «Ἵπονόμους» καὶ τόσα ἄλλα, ποὺ σ’ ἀρπάζουν, σὲ διπλώνουν σ’ ἓνα χαρτὶ καὶ μετὰ τρέχα νὰ βρεῖς ἄκρη.
- Ὁ περίφημος Κ.Ο.Κ. μὲ τὸ point system: Ἐδῶ εἶναι ποὺ ὁ ἄτυχος πληρώνει τὰ σπασμένα. Τὰ ραντὰρ καὶ τὰ «μπλόκα» εἶναι γνωστὸ πὼς βγαίνουν μιὰ φορὰ κάθε τόσο κι ὅποιον πάρει ὁ χάρος. Οἱ «ἔξυπνοι» ξέρουν

καὶ τὸ πότε καὶ τὸ ποῦ «τὴν στήνουν» καὶ ἀποφεύγουν τὶς κακοτοπιές. Ἀρκετοὶ τὸ χαρτὶ ποὺ παίρνουν τὸ στέλνουν «ὕπηρεσιακὰ» γιὰ τὴν τουαλέττα. Οἱ τυχεροὶ ποτὲ δὲν πιάνονται. Ὁ νόμος λειτουργεῖ γιὰ τοὺς ἄτυχους καὶ τοὺς βλάκες!

- Κάθε καλοκαίρι καίγονται τὰ δάση. Ἡ ζωὴ καὶ οἱ περιουσίες πολλῶν ἀνθρώπων γίνονται στάχτες. Ὅλοι ξέρουν ὅτι τὰ δάση τὰ καίνε ἐμπρηστές. Ὅλοι ξέρουν τοὺς λόγους (διαμάχη δασικῶν, οἰκοπεδοῦχων καὶ Κράτους – οἰκοπεδοφάγοι ποὺ θέλουν νὰ ἐπεκτείνουν τὰ ὅρια τῆς περιουσίας τους ληστεύοντας τὸ δάσος – κτηνοτρόφοι – ἐλαιοπαραγωγοὶ – τουριστικὴ ἐκμετάλλευση – ΔΕΗ – ἀλητοτουρίστες, παρανοϊκοὶ καὶ ἴσως, ἀκόμη, βαλτοὶ ἀλλοδαπῶν συμφερόντων). Κανένας, ὅμως, ἐμπρηστής δὲν πιάστηκε οὔτε ἀπὸ τὸ Κράτος οὔτε ἀπ' τοὺς πολίτες (δεῖγμα κι αὐτὸ τῆς ἀδιαφορίας). Ἔτσι κάθε χρόνο θὰ καιγόμαστε. Ὁ «νομοταγῆς» ἢ βλάξ ἐρωτᾷ. Θὰ συνεχίσω νὰ πληρώνω γιὰ ἀεροπλάνα, δασικὲς ὑπηρεσίες κ.ἄ. καὶ τὰ δάση θὰ καίγονται;

Δὲν θὰ συνεχίσω τὴν ἀπαρίθμηση περιπτώσεων, γιατί θὰ ἔπρεπε νὰ γίνω ἑκατόγχειρ, γιὰ νὰ προλάβω νὰ καταγράψω τὶς περιπτώσεις. Καὶ βεβαίως. Νόμος ποὺ δὲν μπορεῖ ν' ἀποδείξει οὔτε ὅτι ἀντέχει στὴν τριβὴ τοῦ ἐλέγχου τῆς δικαιοσύνης οὔτε στὸν ἔλεγχο τῆς Νέμεσης, δὲν πρέπει νὰ ἐξακολουθήσει νὰ λέγεται Νόμος, διότι γελιοποιεῖ ὅ,τι ἀπομένει πλέον ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν θεσμῶν.

Καὶ ὁ «νομοταγῆς» θὰ ἐρωτήσει: Ἀφοῦ οἱ νόμοι δὲν μποροῦν νὰ μὲ προστατέψουν, ποῖος θὰ μὲ προστατέψει; Ποιὸς θὰ γίνῃ τὸ φόβητρο τῶν παρανόμων;

Ἐδῶ φωλιάζει, λουφάζει, караδοκεῖ καὶ προβάλλει ὁ ἐξουσιασμὸς τὴν «φιλοσοφία» του: Ὁ ζαλισμένος «νομοταγῆς» εἶναι εὐκολὴ λεία. Ὁ τσαντάκιας, ὁ ληστής, ὁ βιαστής, ὁ μαστροπός, ὁ ἐμπορὸς τῶν ναρκωτικῶν, ὁ καταχραστής, ὁ μαυραγορίτης, ὁ ἐμπρηστής, ὁ κακὸς ἔφορος, τὸ χαλασμένο ρολόι τῆς ΔΕΗ, τοῦ ΟΤΕ, ὁ τυχερὸς τοῦ δρόμου, οἱ χούλιγκανς καὶ τόσα ἄλλα ποὺ σφίγγουν σὰν βρόγχος τὸ λαιμὸ τοῦ «νομοταγοῦς», μᾶς τὸν παραδίδουν ἔτοιμο νὰ πιστέψῃ ὅ,τι οἱ ψευδοφιλόσοφοι τοῦ ἐξουσιασμοῦ τοῦ παρουσιάσουν.

Ποῦ καταλήγουμε;

Μήπως αὐτὸ ἐπιδιώκουν οἱ ἐξουσιαστές;

Ὁ ἀναγνώστης ἂς βγάλῃ μόνος του τὰ συμπεράσματά του.

Ἐρινὺς

ΤΥΠΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ

‘Από τὸν Κωνσταντῖνο Μπουζέα λάβαμε τὴν ἀκόλουθη ἐπιστολὴ (σχετικὴ μὲ τὸ ἄρθρο τοῦ συνεργάτη μας καθηγητοῦ τῆς Μαθηματικῆς Ἀναλύσεως στὸ Πανεπιστήμιο Πατρῶν κ. Λάμπρου Ντόκα, πού μὲ τὸν τίτλο «Μαθηματικὴ λογικὴ καὶ διαλεκτικὴ» δημοσιεύθηκε στὸ τεύχος 59, σ. 3216–3225 τοῦ «Δαυλοῦ»), τὴν ὁποία δημοσιεύουμε χάριν τοῦ πλουραλισμοῦ τῶν ἰδεῶν, μαζὶ μὲ ἓνα σύντομο σχόλιο τοῦ κ. Λάμπρου Ντόκα.

Στὸ III Πανελλήνιο Συνέδριο Φιλοσοφίας μὲ θέμα «Ἡ Διαλεκτικὴ» ἐθίγη ἡ σχέση Τυπικῆς (ἀριστοτελικῆς) Λογικῆς καὶ Διαλεκτικῆς τοῦ τριαδικοῦ ρυθμοῦ: θέσης-ἀντίθεσης-σύνθεσης καὶ ἀνέκυψε τὸ πρόβλημα ἂν ἡ νεώτερη διαλεκτικὴ (ἐγγελιανὴ καὶ μαρξιστικὴ) ἔχει ἀνατρέψει τὴν ἀριστοτελικὴ τυπικὴ λογικὴ. Ὁ πανεπιστημιακὸς καθηγητὴς Εὐτύχιος Μπιτσάκης ὑποστήριξε ὅτι ἡ ἀριστοτελικὴ τυπικὴ λογικὴ ἔχει περιορισμένη ἀρμοδιότητα καὶ ἔχει ξεπερασθεῖ ἀπὸ τὴν Τριαδικὴ Διαλεκτικὴ, ἡ ὁποία συντελεῖ στὴν ἀνάδειξη τῶν γενικῶν κατηγορημάτων τῆς φύσης μέσω τῆς φιλοσοφικῆς καταξίωσης τῶν δεδομένων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἀντίθετα, ὁ πανεπιστημιακὸς καθηγητὴς τῆς μαθηματικῆς ἀνάλυσης Λ. Ντόκας ὑποστήριξε ὅτι ἡ Διαλεκτικὴ δὲν εἶναι Λογικὴ καὶ ὅτι ἡ τυπικὴ ἀριστοτελικὴ Λογικὴ εἶναι ἀξεπέραστη, ἀποτελεῖ συγκεκριμένο ἀξιωματικὸ σύστημα, ἐνῶ ἡ Λογικὴ τῆς τριαδικῆς Διαλεκτικῆς στερεῖται ἀρχῶν καὶ ἀξιωμάτων, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ταυτότητας εἶναι ἀπρόσβλητη, ὅτι ἡ ὁλότητα τοῦ Κόσμου εἶναι μεταφυσικὴ ὑπόθεση ἀναπόδεικτη καὶ συνεπῶς δὲν ἐπιδέχεται διαλεκτικὴ ἐρμηνεία. Τὸ ἐπίμαχο θέμα ἀπασχόλησε τὸ περιοδικὸ «ΔΑΥΛΟΣ» (τεύχ. 59), ὅπου καταχωρεῖται σχετικὸ σύντομο διάγραμμα: «Μαθηματικὴ Λογικὴ καὶ Διαλεκτικὴ», στὸ ὁποῖο ὁ Λ. Ντόκας ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἀδυναμία τοῦ ἐνάρθρου λόγου νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀπόλυτη ἀκρίβεια νοημάτων ὁδήγησε στὴν ἐπινόηση τοῦ *φορμαλισμοῦ*, ὁ ὁποῖος παρέχει ἀναμφισβήτητη διαφάνεια στὸ συμβολισμό τοῦ νοήματος καὶ χαρακτηρίζῃ ὡς κλασσικὸ παράδειγμα φορμαλισμοῦ τὴν τυπικὴ Λογικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Στὸν ἰσχυρισμὸ αὐτὸν μποροῦμε ν’ ἀντιτάξουμε ὅτι ἡ ἀριστοτελικὴ Λογικὴ, ἡ ὁποία ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ θεμελιωτῆ της μέχρι σήμερα δὲν ἔχει μεταβληθεῖ οὔτε κατὰ ἓνα ἴδιον (ι), εἶναι *Λογικὴ τοῦ Εἶναι*, τῶν ἀμεταβλήτων δεδομένων, ἡ *ἀρχὴ τῆς ταυτότητας* ($A=A$) εἶναι νεκρὸ σχῆμα, σημειωτὸν στὴν ἴδια θέση, πού συμπαρασύρει στὴν πτώση της καὶ τὴν *ἀρχὴ τῆς ἀντίφασης* ὡς ἀρνητικὴ διατύπωση τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητας καὶ τὴν *ἀρχὴ ἀποκλεισμοῦ τοῦ τρίτου*, καὶ μόνον ἡ *ἀρχὴ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου*, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἀριστοτελικὴ, φαίνεται ἀκλόνητη. Στὸ χῶρο τοῦ *Γίνεσθαι*, τῆς ἀέναης κίνησης καὶ μεταβολῆς, εἶναι ἀναμφισβήτητο τὸ ἐρμηνευτικὸ κύρος καὶ ἡ κυριαρχία τῆς *Διαλεκτικῆς Λογικῆς*, ἡ ὁποία συμπληρώνει τὴν ἀριστοτέλεια τυπικὴ Λογικὴ, ὅπως οἱ μὴ εὐκλείδειες Γεωμετρίες τῶν Riemann καὶ Lobatschewski συμπληρῶνουν τὴν εὐκλείδεια Γεωμετρία. Ὅσο γιὰ τὴ Λογικὴ τῶν συμβατικῶν συμβόλων, τὴν ἄλλως λεγομένη *Μαθηματικὴ Λογικὴ*, αὕτη δὲν πρόσφερε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἐπαυξήσῃ τὸν φορμαλισμὸ τῶν Μαθηματικῶν, τὰ ὁποία μόνον σὲ ποσοτικὰ δεδομένα καὶ σ’ ἀριθμητικὰς σχέσεις ἔχουν ἀρμοδιότητα, γιὰ τοὺς διαφεύγει ἡ οὐσία, τὸ ποῖον καὶ ἡ ὀντολογικὴ διερεύνηση. Ἰσχυρίζεται ὁ κ. Λ. Ντόκας ὅτι ἡ «ἀρχὴ τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως ἢ τῆς ἀντιφάσεως εἶναι ἀξίωμα τῆς Λογικῆς τὸ ὁποῖον ἀποκλείει ἓνας τύπος τῆς μορφῆς (A) $\Lambda(1A)$ νὰ πάρῃ τὴν τιμὴ «ἀλήθεια». Ἰσχυρίζεται δηλαδὴ, μὲ δική μας διατύπωση, ὅτι $A+\mu\eta A$ δὲν μπορεῖ νὰ πρωτοκολληθεῖ ὡς ἀλήθεια. Ἐδῶ ὁ κ. Λ. Ντόκας συγχέει τὴν ἀθροιστικὴ παράθεση μὲ τὴ δυναμικὴ διαλεκτικὴ σύνθεση. Θεμελιώ-

της νόμος της Διαλεκτικής είναι ότι το όλον είναι διάφορο από το άθροισμα των στοιχείων που το αποτέλεσαν και οι ιδιότητες του όλου δεν είναι άθροιστικές των ιδιοτήτων των στοιχείων αυτού του όλου, γιατί πάντοτε προκαλείται δυναμική προσαύξηση από τη σύνθεση και οργάνωση των στοιχείων του όλου. Ένας Πλάτων έχει αποφανθεί και αποδείξει ότι το «μὴ ὄν» είναι «ἕτερον τοῦ ὄντος», όχι κατάλυση του ὄντος, ότι το «μὴ ὄν» είναι ὄρος ἀναφοράς του ὄντος, τὸ «μὴ εἶναι» είναι ἕτερον τοῦ εἶναι, συνεπῶς τὸ μὴ Α ὡς ἀντίθεση τοῦ Α πολὺ ἀνετα συντίθεται μὲ τὸ Α. Τὰ τρία βήματα ἀριστερὰ εἶναι καὶ τρία βήματα δεξιὰ, τὸ ἄνω εἶναι συνάμα καὶ κάτω, τὸ ὕψος εἶναι βάθος. Τὸ Σύμπαν ὡς Ὅλον (κυριολεκτικά καὶ οὐσιαστικά) ἀγνοεῖ τις διακρίσεις αὐτὲς πὺ κάνει ἡ συνείδηση, ὅπως ἀγνοεῖ τὸ σὺν (+), τὸ πλὴν (-) καὶ αὐτὸ τὸ 0 (μηδέν) πὺ τὰ χρησιμοποιεῖ ἡ Μαθηματική. Ἀρνεῖται ὁ κ. Λ. Ντόκας τὴν τριαδικότητα: Θέση-ἀντίθεση-σύνθεση. Ἀλλά, τί ἄλλο εἶναι ὁ φιλοσοφικὰ πολυδύναμος Πλατωνικὸς διάλογος καὶ κάθε διάλογος, ἂν όχι σύνθεση λόγου (θέσης) καὶ ἀντιλόγου (ἀντίθεσης). Διαλεκτικά, κάθε καταφατικὴ πρόταση εἶναι ὀρθὴ καὶ ἐσφαλμένη, ὀρθὴ ὡς πρὸς αὐτὸ πὺ ἀρνεῖται καὶ ἐσφαλμένη ὡς πρὸς αὐτὸ πὺ βεβαιώνει. Ἐὰν ἰσχυρισθῇ ὅτι τὸ Σύμπαν εἶναι ἀπειρο, ἡ πρόταση αὐτὴ εἶναι ὀρθὴ ὡς πρὸς αὐτὸ πὺ ἀρνεῖται, ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶναι πεπερασμένο, καὶ ἐσφαλμένη ὡς πρὸς αὐτὸ πὺ βεβαιώνει, ὅτι δηλαδὴ, ἐπειδὴ δὲν εἶναι πεπερασμένο, εἶναι ἀπειρο. Ἀντίθετα, ἂν ἰσχυρισθῇ ὅτι τὸ Σύμπαν εἶναι πεπερασμένο, ἡ πρόταση αὐτὴ εἶναι ὀρθὴ ὡς πρὸς αὐτὸ πὺ ἀρνεῖται, ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶναι ἀπειρο καὶ ἐσφαλμένη ὡς πρὸς αὐτὸ πὺ βεβαιώνει, ὅτι δηλαδὴ, ἐπειδὴ εἶναι πεπερασμένο, δὲν εἶναι ἀπειρο. Ἔτσι, ἔχουμε δύο ἀρνήσεις ὀρθὲς καὶ δύο καταφάσεις ἐσφαλμένες. Αὐτὸ συμβαίνει καὶ θὰ συμβαίνει, ὅταν ἀπολυτοποιοῦμε τὴν κατάφαση, ὅταν σχηματικὰ καὶ στατικὰ ταυτολογοῦμε, ὅταν ἀρνούμεθα τὴν ἐπικράτεια τῆς ἀντίθεσης, ὅταν ἀγνοοῦμε τὸ μεικτὸ ὡς «συναμφοτέρον», στὸ ὁποῖο ἐπέμεινε σθεναρὰ ἡ Πλατωνικὴ διαλεκτικὴ, ὅταν ἀποστέρουμε τοὺς «δισσοὺς λόγους», τὴ διαλεκτικὴ ἐμβέλεια τοῦ Ἑράκλειτου καὶ τὸν ἀφορισμὸ τοῦ Spinoza: «*omnis determinatio est negatio*» (= κάθε κατάφαση εἶναι ἀρνηση). Ἡ βεβαίωση (θέση) εἶναι συνάμα καὶ ἀρνηση (ἀντίθεση), ἡ ταυτότητα $A=A$ συνεπάγεται ἕνα ἀρνητικὸ ἀπειροδύναμο *προτασιακὸ τύπο* (ἀνοιχτὴ πρόταση), γιὰ τὸ τί δὲν εἶναι τὸ Α, ὅταν αὐτὸ τὸ Α εἶναι διάφορο τοῦ ἀγνώστου Χ δηλαδὴ $A \neq X$. Ἐδῶ τὸ λόγο ἔχει ἡ ἀποφατικὴ Διαλεκτικὴ, γιὰ τὸ τί δὲν εἶναι κάτι καὶ όχι μόνο γιὰ τὸ τί εἶναι. Τὸ τριαδικό, διαλεκτικὸ σύστημα: θέση-ἀντίθεση-σύνθεση ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸν μαθηματικὸν φορμαλισμὸ, γιὰ τὸ τί ἄλλο ἀπὸ διαλεκτικὴ σύνθεση εἶναι τὸ ἀλγεβρικὸ σχῆμα $- = +$, ὅταν αὐτὸ ἐκτυπώνει ἀνάγλυφα τὸν διαλεκτικὸν νόμο: ἡ ἀρνηση τῆς ἀρνησης καταλήγει σὲ θέση ὡς ἀποτέλεσμα σύνθεσης ἀντιθέτων. Ἡ μήπως ὁ χημικὸς τύπος τοῦ ὕδατος H_2O δὲν ἐπιβεβαιώνει ἕνα ἄλλο νόμο τῆς Διαλεκτικῆς: τὸ *μερικὸ εἶναι καὶ καθολικόν*, ὅταν ἡ μερικὴ περίπτωση ἔνωσης (σύνθεσης) H_2 καὶ O κάθε φορὰ παρέχει καὶ θὰ παρέχει ἐσαεὶ τὸ H_2O .

Ὅταν ὁ κ. Λ. Ντόκας ἐξαίρει τὴ χρῆση τοῦ Μαθηματικοῦ συμβολισμοῦ ὡς μέσου γιὰ τὴ λειτουργία τῆς νόησης, ὀφείλει νὰ αἰτιολογήσει πῶς ἡ πολυδύναμη βαθύνοια τῶν Σωκράτους, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Kant, Hegel, Heidegger καὶ τόσων ἄλλων στοχαστῶν λειτουργήσε χωρὶς τὴν χρῆση μαθηματικῶν συμβόλων. Εἶναι κοινὸς ὁ τύπος ὅτι τὰ Μαθηματικὰ ἀπισχναίνουν τὴ φύση, τὴν ὅποια φύση, ὅταν σ' αὐτὴ ἀτενίζουν ὡς πρὸς μεγέθη καὶ ποσότητες καὶ προσφεύγουν σὲ σύμβολα πλαστὰ, ἀνεπιτήδεια νὰ δηλοποιήσουν νομοτελειακὰς σχέσεις καὶ συναρτήσεις μεταβλητῶν σ' ἀναφορὰ πρὸς τὸ φαίνεσθαι ὡς διαλεκτικὴ τοῦ *Γίνεσθαι* καὶ πρὸς τὸ Γίνεσθαι ὡς διαλεκτικὴ τοῦ *εἶναι*. Ὁ ἀριθμὸς ἀδυνατεῖ νὰ ἐκφράσει τὴν οὐσία, γιὰ τὴν λειτουργεῖ ὡς προβολικὸ φράγμα αὐτῆς καὶ διότι δὲν λειτουργοῦν «*εἰδητικοὶ ἀριθμοί*», ὅπως τοὺς θέλησε ὁ Πυθαγόρας. Παρόμοια ἄγνοια εἶναι καὶ ἡ κλασσικὴ τυπικὴ Λογικὴ, ἀφοῦ δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὴν κίνηση καὶ μεταβολὴ καὶ κάθε θεώρηση εἶναι ἄγνοια, ὅταν νομιμοποιεῖ τὴν παραμονὴ τοῦ αὐτοῦ στὸ αὐτό, ἐναβρύνεται

δταν δείχνει τὸ παλιὸ μέσα στὸ νέο, δταν ἀποστέρει τὴν μεταβολὴ στὴν ὁποία συνεχῶς ὠθεῖ ἡ ἀντίθεση καὶ ἀποτελεμάτνεται στὸ νεκρὸ τύπο τῆς ταυτότητας $A=A$.

Αὐτὰ τὰ νεκρὰ σχήματα, ποὺ ἀποστεώνουν τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν ἐκτρέπουν ἀπὸ τὴν ἀποστολὴ τῆς, ἡ ὁποία συνίσταται στὴ συνεχῶς ἀνανέωση τοῦ ἐκάστοτε ἐπιστημονικοῦ κατεστημένου, ὤθησαν τὸν Hegel πρὸς μιὰ νέα Λογικὴ καὶ πρὸς μιὰ νέα φιλοσοφία τῆς φύσης, ἱκανὴ νὰ προχωρήσει ἀπὸ τὸ ταυτοτικὸ στὸ ἀντιφατικὸ, ἀπὸ τὴν θέση στὴν ἀντίθεση, ἀπὸ τὴν κατάφαση στὴν ἀρνηση, σὲ μιὰ σύνθεση, σὲ μιὰ «*coincidentia oppositorum*», ποὺ συντηρεῖ τὴν κίνηση καὶ τροφοδοτεῖ τὴν μεταβολή. Σ' αὐτὴ τὴ διαλεκτικὴ δυναμικὴ σύνθεση τῶν ἀντιθέτων ἀποκαλύπτεται καὶ ἐρμηνεύεται ἡ νομοτελειακὴ κίνηση πάντων κατὰ πάντων, τῶν ὁποίων τὴ θεώρηση κάνει ὁ στοχασμὸς ποὺ μπορεῖ νὰ δεχθεῖ ὅτι: «τὸ *Εἶναι* δὲν εἶναι ὅ,τι εἶναι», καὶ: «τὸ *Εἶναι* εἶναι ὅ,τι δὲν εἶναι». Διαχρονικά, πρόκειται γιὰ τοὺς «*δισσοὺς λόγους*» τοῦ Πρωταγόρα, ὁ ὁποῖος ἀποφάνθηκε «*πρῶτος δύο λόγους εἶναι περὶ παντὸς πράγματος ἀντικειμένους ἀλλήλοις*» (Διογένης Λαέρτιος, IX, 51). Αὐτοὶ οἱ «*δισσοὶ λόγοι*» ὑποδηλώνονται καὶ στοὺς διαλεκτικοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους: Παρμενίδης, «*Σοφιστής*», «*Φίλητος*», στοὺς ὁποίους ὁ Πλάτων τείνει νὰ συνθέσει γέννη ἢ ἰδέες, ποὺ σὲ πρώτη θέα φαίνονται ἀντιτιθέμενα σὰ ἀίσθητά, σὰν ἕνας «*δεύτερος κόσμος*», ὅπως χαρακτηρίζει ὁ Ἀριστοτέλης τῖς Πλατωνικὲς ἰδέες. Διαλεκτικὲς ἀρχὲς ἀπαντοῦν καὶ στὴν «*Πρώτη φιλοσοφία*» ἢ «*Μετά τὰ Φυσικά*» τοῦ Ἀριστοτέλους. Πολὺ ἐντυπωσιάζει ἡ διαλεκτικὴ ἐμβέλεια τοῦ Ἡρακλείτου, τοῦ ὁποίου τὰ σωζόμενα «*Ἀποσπάσματα*» ἐντυπωσί-ασαν τὸν Hegel, ὥστε, δταν τὰ μελέτησε, ν' ἀναφωνήσει: «*Hier sehen wir Land*» (=ἔδω βλέπουμε ξηρά). Κατὰ τὸν Ἡράκλειτο, ὁ κόσμος εἶναι χρονικὰ αἰώνιος, χωρικὰ ἀπειρος, ἐξελισσόμενος ὑπὸ νόμους, μὲ στοιχεῖα ἀνταγωνιστικά, ὅτι τὸ *Εἶναι* ἔχει ἀντιθετικὴ σύνθεση δυναμισμῶν ποὺ συντηροῦν τὴν αὐτοκίνησιν. Κατὰ τὸν Heidegger: *Sein und Zeit* (Εἶναι καὶ Χρόνος) τὸ *Εἶναι* ἐκδηλώνεται στὸ *συμβάν* (σύν+βαίνει), στὸ ὁποῖο διαδραματίζεται ἡ συμπόρευση *Εἶναι* καὶ *Γίνεσθαι*.

Ἄστος, ἡ διαλεκτικὴ τριάδα, ἡ ἐγγελιανὴ *Trinitas* τῆς θέσης -ἀντίθεσης-σύνθεσης θεμελιώθηκε ἀπὸ τὸν νεοπλατωνικὸ Πρόκλο, ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ ἐξοχος μαθηματικός, ἀπ' αὐτὸν πέρασε στὸν Fichte καὶ ἀπ' αὐτὸν στὸν Hegel. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ διαλεκτικὴ σύνθεση τῶν ἀντιθέτων ἔχουν μολογιαστῇ οἱ Γνωστικοί, ὁ Πλωτῖνος, ὁ Κουζάνος, ὁ Bruno, ὁ Boehme, ὁ Descartes, ὁ Spinoza, ὁ Leibniz, μὴ ἐξαιρουμένων τοῦ Kant καὶ Schelling, καὶ τέλος οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ Διαλεκτικοῦ Ὑλισμοῦ: Marx, Engels, Lenin κ.ἄ. Ὅλοι αὐτοί, ἐπιβλητικὴ χορεία διαλεκτικῶν, εἶναι ἀπορριπτεῖ ἀπὸ τὸν κ. Λ. Ντόκα, δταν ἀδίστακτα ἀλλὰ καὶ ἀναπόδεικτα δηλώνει ὅτι «ἡ μεταβολὴ τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἔδωσε στοὺς δογματικούς τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ τὸ πρόσχημα νὰ ἀμφισβητήσουν τὸ ἀξίωμα τῆς ταυτότητας $A=A$, πρᾶγμα ἐσφαλμένο, γιὰ τὸ ἀξίωμα αὐτὸ εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ κάθε μεταβολή, ποὺ μπορούμε νὰ φανταστοῦμε σὲ μιὰ πραγματικότητα». Ἡ περίοδος αὐτὴ νοσεῖ ἐννοιολογικά, δταν τὸ ἀξίωμα τῆς ταυτότητας, βάρη τῆς τυπικῆς Λογικῆς καὶ *credo* (=πιστεύω) τοῦ κ. Λ. Ντόκα ἀποδεσμεύεται καὶ ἀνεξαρτητοποιεῖται ἀπὸ κάθε μεταβολή ποὺ διαδραματίζεται σὲ μιὰ πραγματικότητα: φυσικὴ, πνευματικὴ, ἠθικὴ. Εἰς ὅλα, λοιπὸν, διερωτᾶται κανεὶς ποῖο εἶναι τὸ κριτήριον μὲ τὸ ὁποῖο ἐπαληθεύεται τὸ ἐπίμαχο ἀξίωμα τῆς ταυτότητας, ἂν κριτήριον ἐπαληθεύσεως δὲν εἶναι ἡ πραγματικότητα. Καὶ μιὰ καὶ ἡ μαθηματικοποίηση τῶν πάντων ἐγινε ἡ σύγχρονη θεότητα, στὴν ὁποία θύει ὁ κ. Λ. Ντόκας, ἂς μᾶς ἐπιτρέψει νὰ μαθηματικοποιήσουμε τὴν ἀλήθεια, ἐξισώνοντας αὐτὴ μὲ τὴ σύνθεση νοεῖν, Εἶναι, πράττειν: Ἀλήθεια = νοεῖν+Εἶναι+πράττειν.

Ἐκεῖνος, βέβαια, ποὺ λάμπρυνε τὴ Διαλεκτικὴ Λογικὴ εἶναι ὁ Hegel, ὁ ὁποῖος φιλοσόφησε «ὑπὸ τὴν εὐνοία τῶν θεῶν», γιὰ νὰ καταστῇ ὁ «ἀγγελιοφόρος τοῦ Σύμπαντος». Στὰ δύο μνημειώδη καὶ ρηξικέλευθα ἔργα του: *Grosse Logik*, καὶ «*Phänomenologie des Geistes*» χρησιμοποιεῖ συχνὰ τὸ ρῆμα «*aufheben*» μὲ διπλὸ νόημα: αἶρειν καὶ διατηρεῖν

(ἄρνηση καὶ κατάφαση), θέτων, ἀντιθέτων, συνθέτων, μέσα στὴ δολιχοδρομία καὶ ἐναντιοδρομία τοῦ *Γίγνεσθαι*, στὸ γιγαντιαῖο, ἀέναιο καὶ διηλεκτὸς *processus*, τοῦ ὁποῖου καταλύεται ἡ ἀντίθεση ὄντος καὶ μὴ ὄντος, εἶναι καὶ μὴ εἶναι. «Ὅταν ὁ Hegel ἐξισώνει τὸ *ναί* καὶ τὸ *οὐκ* δὲν διατυπώνει κανέναν παραλογισμό, ἀλλὰ θέλει στὰ πιδὶ τολμηρὰ ἀξιώματα νὰ σημειώσῃ μόνον τὸν σχετικὸ καὶ μερικὸ χαρακτήρα ὅλων τῶν καταστάσεών μας» (Renan). Αὐτὰ τὰ δύο ἀντίθετα, ὅσο κι ἂν ὀριοθετοῦνται τὸ ἓνα ἀπέναντι στὸ ἄλλο, ξεπερνιῶνται στὸ *Γίγνεσθαι*, στὴν ἐξέλιξη, μὲ τὴν *actus* τῆς ἄρνησης. Ἔτσι, τὸ Γίγνεσθαι, πραγματοποιώντας τὴ σύνθεση, σημαίνει: Αὐτὸ ποὺ ἦδη εἶναι νὰ μὴν εἶναι ἀκόμη αὐτὸ ποὺ θὰ γίνῃ στὸ μέλλον καὶ ἡ ἀντίθεση, ὡς διακριτικὴ δύναμη τοῦ Λόγου, θεμελιώνει τὴν «ἐξουσία τοῦ ἀρνητικοῦ». Σ' αὐτὸ τὸ Γίγνεσθαι λανθάνει τὸ ἀριστοτελικὸ «*τί ἦν εἶναι*», τί μπορεῖ νὰ εἶναι κάτι σ' ὅλους τοὺς *a priori* δυνατοὺς ἀναβαθμοὺς τῆς διαχρονικῆς ἐξέλιξής του ἀπὸ τὸ «*δυναμεί δν*», στὸ «*ἐνεργεία δν*» πρὸς τὸ «*ἐντελεχεία δν*». Τὸ σθένος αὐτῆς τῆς διαχρονικῆς διαλεκτικῆς ροῆς ἡ ἐκφράζει ὁ Hegel μὲ τὴ διαλεκτικὴ πρόταση: «αὐτὸ ποὺ ἦδη εἶναι δὲν εἶναι ἀκόμη αὐτὸ ποὺ θὰ γίνῃ στὸ μέλλον», γιατί «δὲν ὑπάρχει τίποτε ποὺ τὸ ἀντίθετό του νὰ μὴ μπορεῖ ν' ἀληθεύῃ» (Hegel). Ἔτσι, ἡ τριαδικὴ Διαλεκτικὴ ἀποβαίνει μέθοδος σύνθεσης τῶν ἀντιθέτων σ' ἐνιαῖο σύστημα τοῦ ὅλου φυσικοῦ καὶ ἱστορικοῦ Γίγνεσθαι, γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς κίνησης, μεταβολῆς καὶ ἐξέλιξης ποὺ διαδραματίζεται στὴ φύση, στὴν Ἱστορία. Καὶ ὅπως ἡ Ἱστορία ἔχει νὰ κάμῃ μὲ τὴν Ἱστορία, δηλαδὴ ἡ ἱστοριογραφία μὲ τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη, ὅμοια καὶ ἡ Διαλεκτικὴ ἔχει νὰ κάμῃ μὲ τὴ διαλεκτικὴ, δηλαδὴ ἡ Διαλεκτικὴ Λογικὴ μὲ τὴ διαλεκτικὴ ἐξέλιξη, φυσικὴ καὶ ἱστορικὴ. Σ' αὐτὴ τὴ Διαλεκτικὴ «τὸ Γίγνεσθαι φιλοσοφία τοῦ Κόσμου ἀποβαίνει Γίγνεσθαι Κόσμος τῆς φιλοσοφίας» (Karl Marx).

Ὁ Hegel ὀρίζει τὴ Διαλεκτικὴ ὡς «ἐπιστημονικὴ ἐφαρμογὴ τῆς νομοτέλειας ποὺ περιέχεται στὴ φύση τῆς σκέψης» (*Enzyklopädie* παραγρ. 10), ὡς Λογικὴ τῶν σχέσεων ὄντων καὶ φαινομένων. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὴ χρησιμοποίησε ὡς μέσο Μεταφυσικῆς γιὰ τὴ θεώρηση τῶν πρώτων ἀρχῶν. Ὡστόσο, ὁ Hegel ἀντιτίθεται στὴν παραδοσιακὴ Μεταφυσικὴ, στὴν ὁποία κάθε ὄν νοεῖται ἐξαρτημένο ἀπὸ ἓνα ὑπερβατικὸ θεό, ἀντιτίθεται ὅμως καὶ πρὸς τὴ *Μαθηματικὴ*, στὴν ὁποία δεσπόζει ἡ ἐποπτεία τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς καὶ ἡ συμπεριφορὰ ἀφηρημένων δεδομένων, νεκρῶν ἀντικειμένων, σχημάτων καὶ τύπων. Ἡ Διαλεκτικὴ Hegel πρόσκειται στὴν ἐναντιοδρομία τοῦ Ἡράκλειτου, ὁ ὁποῖος ἀποδέχεται τὴν ἐνότητα πάντων στὸ Ἐν καὶ τὸν ἐπιμερισμὸ τοῦ Ἐνὸς στὰ πάντα. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς θεώρησε τὸ Σύμπαν ὡς «*Σφαῖρον*» ὅπου ἰσορροποῦνται «*φιλότης*» (ἔλξη) καὶ «*νεῖκος*» (ἀπώθηση) καὶ ὁ Δημόκριτος στὸ ἀπολεσθὲν ἔργο του «*Μέγας Διάκοσμος*» μίλησε περὶ «*διαθιγῆς διαφορόντων ρυσμῶν*» σ' ἓνα Σύμπαν ὅπου σφαιρώνονται τάσεις καὶ ἀνατάσεις. Ὁ νεοπλατωνικὸς Πλωτῖνος (Γ' αἰ. μ.Χ.) ὀρίζει τὴ Διαλεκτικὴ ὡς παράσταση τοῦ θετικοῦ μέσω τῆς ἄρνησης. Ὁ νεοπλατωνικὸς *Πρόκλος* (Ε' αἰ. μ.Χ.) θεωρεῖ τὴν τριαδικὴν κίνηση τοῦ Συμπαντος ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους: αὐτὸ ποὺ παράγει μένει αὐτὸ ποὺ εἶναι καὶ συνάμα πολλαπλασιάζεται ἀπ' αὐτὸ ποὺ παράγεται. Ἔχουμε συνεπῶς διατήρηση τοῦ παράγοντος μέσα στὸ παραγόμενο. Ἔτσι, τὸ γινόμενο εἶναι συνάμα ταυτολογικὸ καὶ διάφορο πρὸς τὸ παράγον, δηλαδὴ παραμένει καὶ συγχρόνως προχωρεῖ. Συνεπῶς, διατηρεῖται συνάφεια παραγωγῆς καὶ παραγώγου (παράγοντος καὶ παραγομένου). Ὁ Martin Heidegger θεωρεῖ τὴν ἐγγεγραμμένη Διαλεκτικὴ ὡς *processus* παραγωγῆς τῆς ὑποκειμενικότητος ὡς ἐνότητας Υ-Α (ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου), Ἐγὼ καὶ εἶναι. *Μοῖον* τῆς Διαλεκτικῆς εἶναι ἡ ἄρνηση. Ὁ θεωρητικὸς τῆς διαλεκτικῆς ἄρνησης Th. Adorno χαρακτηρίζει τὴν ἄρνηση (ἀντίθεση, ἀντίφαση) ὡς τὸ μὴ ταυτοτικὸ ὑπὸ τὴν ἀποψη τῆς ταυτότητος: «Τὸ πρωτεῖο τῆς ἀρχῆς τῆς ἀντίφασης στὴ Διαλεκτικὴ ἀναζητεῖ τὸ τερογενὲς στὴν ἐνότητα τῆς σκέψης. Ὅταν ἀντανακλᾷ στὸ ὄριό της, ὑπερβαίνει ἐαυτήν. Διαλεκτικὴ εἶναι ἡ συνεπὴς συνείδηση τοῦ μὴ ταυτοτικοῦ [...]. Ταυτότητα καὶ ἀντίφαση τῆς σκέψης εἶναι

άμοιβαία συναρτημένες» (Th. Adorno, *Negative Dialektik*, Frankfurt am Main, 1966, σ. 15). Το θετικό αντικείμενο της άρνησης είναι το άπουσιάζον αντικείμενο: το *Είναι* πολύ περισσότερο αυτό που δεν είναι παρά αυτό που είναι, είναι αυτό που περιέχεται σκεπασμένο μέσα στα αίτια. Το αίτιο είναι και αποτέλεσμα, διότι περικλείει σε κατάσταση εσωτερικού αποτελέσματος αυτό του οποίου είναι αίτιο. Έτσι, το αίτιο μπορεί να εξομοιωθεί με το υποστασιακό *Μή-Είναι* και το αποτέλεσμα με το *Είναι*, άποψη που εξηγεί τη θεμελιώδη αρχή των άρνητικών ιδεών, να γνωρίσουμε δηλαδή την ύπαρξη «*sui generis*» του άπόντος ή άρνητικού σ' αυτό του οποίου είναι άρνηση ή άπουσία. Στο *ναί* και στο *όχι* ύφιστανται όλα τα πράγματα. Στην άξιοματική του άρνητικού στήριξε ο Hegel την κορυφαία διαλεκτική αρχή: «Το Ίσον δεν είναι Ίσον προς εαυτό, αλλά προς έτερο, συνεπώς άνισο προς το Ίσον του, και το άνισον δεν είναι άνισον προς εαυτό αλλά προς έτερον, συνεπώς Ίσον προς το άνισόν του». Η διαλεκτική αυτή αρχή που καταθρυμματίζει την αρχή της ταυτότητας $A=A$ της τυπικής Λογικής των νεκρών τύπων δείχνει ότι η Διαλεκτική του άρνητικού, που είναι τριαδική, είσχωρεί στο σκληρό πυρήνα κάθε έπιστήμης, εδρύνει το χώρο της αντικειμενικότητας και είναι χρήσιμη για κάθε θεώρηση της πραγματικότητας, στη διηνεκή εξέλιξη και μεταβολή αυτής.

Καθηγητής

Κωνσταντίνος Μπουζέας

Γ' Σεπτεμβρίου 167 - τηλ. 867 2525

Η ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ κ. Α. ΝΤΟΚΑ

Ο Καθηγητής Λάμπρος Ντόκας, ύπ' όψιν του οποίου θέσαμε το άνωτέρω κείμενο, έγραψε προς τόν «Δ» την ακόλουθη έπιστολή:

Κύριε Διευθυντά,

Δεν θα ήθελα με κανένα τρόπο να άναμιχθώ σε μιá παράλογη συζήτηση, την οποία προσπαθεί να άνοίξει ο κ. Κ. Μπουζέας. Θα δώσω όμως μιá σύντομη απάντηση στην πρόκληση, όχι γιατί πιστεύω ότι θα φωτίσω τη δολή σκέψη των όπαδών του παραλόγου, αλλά μόνον προς χάριν σας, που έχετε την καλοσύνη και την ύπομονη να άνεχθείτε και αυτή την επιδεικτικότητα των σκοταδιστών, προκειμένου να λάμψει ή αλήθεια.

Στο άρθρο μου «Μαθηματική λογική και διαλεκτική» χρησιμοποιώ μόνο την γλώσσα της έπιστήμης χωρίς μεταφυσικά σύμβολα και όντολογικές ύποθέσεις, οι οποίες οδηγούν σε έσκεμμένη σύγχυση, δηλαδή εκθέτω μόνο έπιστημονική γνώση. Συγκεκριμένα μελετώ τόν φορμαλισμό της λογικής και συγχρόνως έξηγώ βασικές έννοιες της άξιοματικής θεμελίωσης της σύγχρονης έπιστήμης. Ουδόλως άσχολούμαι με όντολογικές δοξασίες ή με μεγαλόπνοες μαθηματικοποιήσεις, όπως ή παρακάτω: «'Αλήθεια = νοείν + είναι + πράττειν»!

Δεν ξέρω, αν ή προηγούμενη έξίσωση έγινε «ύπό την εύνοια των θεών», ώστε να έχουμε ένα νέον «άγγελιοφόρον του Σύμπαντος». Είναι θέβαιο, πώς αυτού του είδους μαθηματικοποιήσεις δεν οδηγούν σε κοινές ανακαλύψεις, όπως αυτές της φυσικής του είκοστου αιώνα, αλλά ίσως σε άνώτερες μορφές σκέψης θείας έμπνεύσεως. Νομίζω, ότι ή κορυφαία διαλεκτική αρχή διατυπωμένη ως έξης: «Το

ἴσον δὲν εἶναι ἴσον πρὸς ἑαυτό, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον, συνεπῶς ἄνισον πρὸς τὸ ἴσον του», καὶ «τὸ ἄνισον δὲν εἶναι ἄνισον πρὸς ἑαυτὸ ἀλλὰ πρὸς ἕτερον, συνεπῶς ἴσον πρὸς τὸ ἄνισόν του» εἶναι λίγο δυσνόητη γιὰ αὐτοὺς ποὺ δέχονται τὴν ἀρχὴ τῆς ταυτότητας ($A - A$), (ἂν καὶ ὑπάρχουν, ὅπως διαπιστώνω, ἐμπνευσμένοι ἄνθρωποι ποὺ ἀντιλαμβάνονται ὅτι τὸ ἄνισον δὲν εἶναι ἄνισον πρὸς ἑαυτὸ καὶ ἄλλα ἐξίσου βαδυστόχαστα). «Ὅταν ἄποιος πιστεύει, ὅτι οἱ γεωμετρίες τοῦ Riemann καὶ τοῦ Lobatschewski συμπληρώνουν τὴν Εὐκλείδεια ἢ ὅτι ἡ μαθηματικὴ λογικὴ δὲν προσέφερε τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὴν αὐξηση τοῦ φορμαλισμοῦ τῶν μαθηματικῶν καὶ ἐπὶ πλέον δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἀντιληφθεῖ τις στοιχειώδεις ἐννοιες τῶν λογικῶν συμβόλων $\wedge, -$, τότε ἀσφαλῶς ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶναι τὸ ὀλιγότερον ἄσχετος τόσο μὲ τὴν μαθηματικὴ σκέψη, ὅσο καὶ μὲ τὴν ἀνθρώπινη λογικὴ λειτουργία: εἶναι προφανῶς «φωστὴρ τῆς τρισκινήτου πομπολογώσεως». «Ὅταν κάποιος ἀποφαίνεται ὅτι τὰ μαθηματικὰ «ἀπισχναίνουν τὴν φύση (...) καὶ προσφεύγουν σὲ σύμβολα πλάστὰ, ἀνεπιτήδεια νὰ δηλοποιήσουν νοηματικὰς σχέσεις καὶ συναρτήσεις μεταβολῶν σ' ἀναφορὰ πρὸς τὸ φαίνεσθαι...» καὶ στὴν συνέχεια παραθέτει ἕνα πλήθος ἀπὸ ἀκατανόητες ἐκφράσεις ἀναμῖξ μετὰ φυσικῶν παραδοξολογιῶν, τότε ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν κοινὴ λογικὴ μένει ἐμβρόντητος μπροστὰ στὸ ἀκατάσχετο αὐτὸ παραλήρημα ἀσυνδέτων ὄντολογικῶν ὁρων. «Ὅταν ὅμως κάποιος παραποιεῖ τὰ γεγονότα διαστρεβλώνοντας τις σκέψεις μεγάλων διανοητῶν, ἢ ἀποκρύπτει τις πεποιδήσεις τους καὶ χωρὶς κανέναν ἐνδοιασμό ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ τυπικὴ λογικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι νεκρὸ σχῆμα ποὺ ἀποστεώνει τὴν ἐπιστήμη καὶ δὲν προσφέρει τίποτε (ἐνῶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁλόκληρη ἡ ἐπιστήμη, ἰδίως ἡ σύγχρονη τεχνολογία, στηρίζεται ἀποκλειστικὰ στὴ λογικὴ) (ἢ θεωρεῖ ὅτι κάποια «νέα φιλοσοφία τῆς φύσης» τοῦ Hegel ἔθγαλε ἢ δὲ θγάλει τὴν ἐπιστήμη ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο (ἐνῶ εἶναι γνωστὸ ὅτι αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ φιλοσοφίες δὲν πρόσφεραν τίποτε ἀπολύτως στὴν ἐπιστήμη), τότε ἀσφαλῶς ἡ κυριαρχεῖ ἡ ἀκατανίκητη μωρία ἢ ὑπάρχει ὁδός, ποὺ ἐδῶ αὐτοαποκαλύπτεται καὶ πρέπει νὰ στιγματισθεῖ.

Μόνο μὲ αὐτὴ τὴν σκέψη δικαιολογῶ τὴν ἀνεκτικότητά τοῦ «Δαυλοῦ» νὰ φιλοξενήσει ἀπόβλητα τοῦ ὀρθοῦ λόγου.

Δὲν πρόκειται νὰ ἀσχοληθῶ περισσότερο μὲ αὐτὴ τὴν πνευματικὴ ἐκτροπὴ, γιὰ τὴν ὁποία ἴσως πρέπει νὰ ἐνδιαφεροῦν ἐπιστήμονες τοῦ «ἐτέρου» καὶ ὄχι τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητας.

Μὲ πολλὴ ἐκτίμηση
Λ. Ντόκας

‘Ο Συνδικαλιστής

“Ολη ή υπόθεση της ‘ανακάλυψής” του ξεκίνησε από μιὰ φωτογραφία: συγκεκριμένα, όταν και οί τρεις μας διαπιστώσαμε, ταυτόχρονα, πώς τόσο τὸ γελαστό ἐκείνο πρόσωπο, ὅπως και τ’ ὄνομα ἀπὸ κάτω, μᾶς ἦτανε γνωστά. Οί τρεις μας ἤμασταν οί μοναδικοί παλαιοί φίλοι καὶ συμμαθητὲς ποὺ ἐπικοινωνούσαμε ἀκόμα... ‘Ο τέταρτος, ἐκείνος στὴν φωτογραφία, ἦταν, χωρὶς ἀμφιβολία, ὁ παλιὸς συμμαθητὴς μας, ὁ Δημήτρης Γκέτσης. «Μὴν ἀμφιβάλλεις καθόλου· αὐτὸς εἶναι», μοῦ ‘πε ὁ Φώτης καὶ τέλειωσε μὲ τὴν ἐντολή: «‘Εσὺ ἔχεις καιρό, προσπάθησε νὰ τὸν βρεῖς...». Κάτι ἀνάλογο μὲ συμβούλεψε καὶ ὁ Γιάννης, ὁ ἄλλος συμμαθητὴς καὶ φίλος. Αὐτὸς μάλιστα μοῦ εἶπε, πῶς, ἂν τὸν εὕρισκα, θὰ ‘θελε νὰ ‘ρχότανε κι ἐκεῖνος μαζί μου νὰ τὸν δοῦμε. Τώρα γιὰ τὸ πρόσωπο τῆς φωτογραφίας: εἶχαμε καὶ οί τρεις τουλάχιστον δύο δεκαετίες νὰ τὸν δοῦμε. “Ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα εἶχε, κυριολεκτικά, χαθεῖ. Κι ὅμως, κάποτε ἤμασταν φίλοι, βλεπόμασταν τακτικά. Καθόμασταν στὸ ἴδιο θρανίο, παίζαμε, γελοῦσαμε, κοροϊδεύαμε... Κρίνοντάς τον μὲ τὰ συνηθισμένα μέτρα, ὁ Δημήτρης κάθε ἄλλο παρὰ ἦταν κάτι τὸ ξεχωριστό. ‘Αγαπητός, βέβαια, διασκεδαστικός, εὐχάριστος... Τίποτα ὅμως, περισσότερο. “Ένας ‘κοινὸς’ ἄνθρωπος, θὰ ‘λεγα, ποὺ ἄλλωστε δὲν διέψευσε τίς προσδοκίες μας· κατέληξε, σύμφωνα μὲ τίς τελευταῖες πληροφορίες, ‘κάπου» ὑπάλληλος. “Άλλοι λέγανε στὴν ΔΕΗ, ἄλλοι στὸν ΟΤΕ, ἄλλοι σὲ τράπεζα. Φυσικά, δὲν εἶχε σπουδάσει, καὶ τίποτα τὸ σπουδαῖο καὶ τὸ ξεχωριστὸ δὲν περιμέναμε ἀπ’ αὐτόν. Κοντέψαμε νὰ τὸν ξεχάσουμε, ὅταν ἡ φωτογραφία του στὴν μεγάλῃς κυκλοφορίας ἐφημερίδα τὸν ἐπανεφύρε, μὲ τὸν πιὸ πανηγυρικό τρόπο, στὴ μνήμη μας καὶ στὴν ἐπικαιρότητα.

Βέβαια δὲν ἦταν μόνο ἡ φωτογραφία του ποὺ προσέλκυσε τὴν προσοχή μας. ‘Ήταν καὶ ἡ λεζάντα ἀπὸ κάτω καὶ τὸ

σχετικό κύριο ἄρθρο. Ὅτε λίγο ὅτε πολὺ ὁ φίλος μου καὶ παλιὸς συμμαθητὴς ἦταν τώρα ἓνα ἀπὸ τὰ σημαίνοντα πολιτικά πρόσωπα τῆς ἡμέρας. Συνδικαλιστὴς μ’ ἐπιρροή στὸ μεγάλο δημόσιο ‘Οργανισμό, εἶχε δημιουργήσει, μὲ τὴν παραιτήσή του, ἓνα σοβαρὸ πρόβλημα στὴν κυβέρνηση... “Ὅσο τὰ διάβαζα ὅλα αὐτά, ἔτριβα τὰ μάτια μου. “Ὡστε αὐτὸς ἦταν ὁ Δημ. Γκέτσης, μεγαλοπαράγων στὸ συνδικαλιστικό χῶρο, ποὺ εἶχε καταφέρει νὰ προκαλέσει μιὰ τέτοια ἀλυσίδα ἀπὸ πολιτικὲς περιπλοκές, ὥστε νὰ γίνεῖ ἡ υπόθεσή του πρωτοσέλιδο!..

Δυὸ μέρες ἀργότερα κατάφερα νὰ βρῶ τὸ τηλέφωνό του καὶ νὰ τοῦ τηλεφωνήσω. Χρειάστηκε νὰ ἐπιμείνω σχεδὸν μισή ὥρα, ὥσπου τὸν πετύχω... “Έπεσα ἐπάνω σὲ ἰδιαιτέρους, μοῦ εἶπαν ὅτι ἔλειπε, δὲν ἦταν στὴν πόλη. Τέλος, μεσολάβησε κάποιος ἀπὸ τὸ προσωπικὸ τοῦ γραφείου καὶ μὲ τὰ πολλὰ κατάφερα νὰ τοῦ μιλήσω. Μὲ θυμήθηκε ἀμέσως. Μοῦ ἀπάντησε μὲ τὴν ἀφοπλιστική του ἐγκαρδιότητα, ποὺ τὸν ἔκανε τόσο ἀγαπητό. Καμμία ἔπαρση στὴ φωνή του· τίποτα τὸ ἐπιτηδευμένο, τὸ προσποιητό. “Ὅταν μάλιστα μοῦ μίλησε στὸν ἐνικό καὶ μὲ φώναξε μὲ τὸ ὑποκοριστικό μου (ἀπόρησα, ποὺ τὸ θυμήθηκε), ἐνθουσιάστηκε. “Έχεις χαιρετίσματα καὶ ἀπὸ τὸ Φώτη καὶ τὸ Γιάννη», τοῦ εἶπα. «Τοὺς θυμᾶσαι;». «‘Αλίμονο! Τοὺς παλιούς συμμαθητὲς δὲν τοὺς ξεχνῶ ποτέ». Καὶ μοῦ ἀπαρίθμησε ἓνα σωρὸ ξεχασμένα περιστατικά ἀπὸ τὴν κοινὴ μαθητικὴ μας θητεία. Ποῦ τὰ θυμότανε! Καὶ τότε ἀποτόλμησα τὴν κρίσιμη ἐρώτηση: «Τί θὰ ‘λεγες, νὰ τὰ λέγαμε ἀπὸ κοντά;». «“Ὅποτε θέλεις!». «Άδριο»; «Συμφωνῶ». «Νὰ ἔρθω στίς 10;», τὸν ρώτησα. Σκέφθηκε λίγο. «Καλύτερα στίς 11. Ξέρεις ποῦ θὰ μὲ βρεῖς», πρόσθεσε, «δρόφος 4ος, γραφεῖο 418...».

‘Ικανοποιημένος ἀπὸ τὴν ἐγκάρδια ὑποδοχή του, τὴν εὐκολία τῆς συζήτησης καὶ, προπαντός, τὴν ἀγάπη ποὺ μοῦ ἐδειξε,

κίνησα τ' άλλο πρωί στην όρισμένη ώρα να τον συναντήσω. 'Ανέβηκα σκάλες, πέρασα διαδρόμους, ρώτησα διαφόρους αργόσχολους, που κάπνιζαν ή έπιναν, συζητούσαν ή μασουλούσαν, και στο τέλος τó βρήκα τó γραφείο του. Μιά χαριτωμένη δεσποινίδα στον προθάλαμο, όλο ευγένεια, με σταμάτησε: «'Ο κ. Γκέτσης δέν ήρθε ακόμα. Είναι σέ σύσκεψη». «Είχαμε ραντεβού στις 11», ψιθύρισα. 'Η μικρή κοίταξε ένα μικρό καρνέ. «Είσατε ό κ. Λουκανίδης;» «'Εγώ ό ίδιος».

Χαμογέλασε. Με την μεγαλύτερη δυνατή ευγένεια άνοιξε την πόρτα τού γραφείου του και με πέρασε μέσα. Θαμπώθηκα από την άνεση και την πολυτέλεια. 'Ενα θαυμάσιο γραφείο, μία ζεστή ατμόσφαιρα, πίνακες, χαλιά... «Καθήστε, όπου νά 'ναι θά 'ρθει». Ξωριάστηκε σέ μία πέτσινη πολυθρόνα και περίεργος κοίταξε γύρω μου. Λίγα γραφεία είχα δει τόσο ευχάριστα διαρρυθμισμένα, τόσο άνετα... Στο μεταξύ ή δεσποινιδούλα είχε σηκώσει τó τηλέφωνο. 'Όλο γαλιφιές, προσπαθούσε νά καλμάρει κάποιον που έπέμενε νά δει άμέσως τόν κ. Γκέτση. «Μά δέν είναι εδώ», προσπαθούσε νά τόν πείσει ή γραμματέας. Φαίνεται πώς ό άλλος δέν πείθονταν. Φαίνεται πώς εδώ και πολλές μέρες προσπαθούσε νά τόν δει, χωρίς νά τó καταφέρνει. Μάταια συνέχιζε τó νεαρό κορίτσι, για νά τόν ήρεμήσει. «Μά σάς είπα, δέν είναι δώ, είναι στού κ. 'Υπουργου, έχουν συμβούλιο».

Δέν πρόλαβε νά κατεβάσει τó τηλέφωνο, και μπαίνει ό παλιός μου συμμαθητής. Στην άρχή δέν τόν γνώρισα. Φρέσκος, καλοντυμένος, με την χαρακτηριστική γενειάδα τού αγωνιστή-συνδικαλιστή της φωτογραφίας. «Είσαι ό Δημήτρης;», τόν ρώτησα. «Είσαι ό Τάσος;», μου φώναξε χαμογελώντας. 'Αγκαλιαστήκαμε, φιληθήκαμε και παρυσυρθήκαμε στη συνέχεια μέσα σ' ένα καταιγισμό από έρωτήσεις, που κάναμε ό ένας στόν άλλο. Για μία στιγμή συνέρχεται και στρέφει στό κορίτσι που περίμενε πίσω του διακριτικά. «Δυό καφέδες, Μαρία, σέ παρακαλώ». «Πώς τόν πίνεις;», στράφηκε σέ μένα. Κλείνοντας πίσω του την

πόρτα και παίρνοντας θέση στην άναπαυτική του πολυθρόνα, λίγο μετά, φώναξε στην υπάκουο γραμματέα του: «Νά μη μάς ένοχλήσει κανένας». 'Υστερα κατέβασε τó τηλέφωνο, έπιασε τή λαβή τού φυτζανιού με τόν άχνιστό καφέ, που μόλις μάς είχαν φέρει και στράφηκε σέ μένα: «Λοιπόν, Τάσο, σ' άκούω, πές μου τά δικά σου τώρα».

Μέσα σέ καπνούς από τσιγάρα, άπειρες διακοπές, δυό τρείς άπρόοπτες εισβολές της γραμματέας του, που κάτι ήθελε τó έπείγον, νά τού πει σιγανά πώς κάποιος τόν γύρευε, συνδέσαμε τó παρελθόν με τó σήμερα.

Χρειαστήκαμε περίπου μιάμιση ώρα. 'Όπως τόν θυμόμουν, άποδείχθηκε λαλίστατος. Φλυάρησε, καλαμπούρισε, θυμήθηκε παλιούς φίλους και ξεχασμένα περιστατικά. 'Ομολογώ πώς με συγκίνησε ή θερμή της ύποδοχής του, ή άπλότητα της συμπεριφοράς του, ή καλωσύνη του. Φυσικά έγω δέν πρόλαβα νά τού πώ πολλά... Όύτε άλλωστε τó ήθελα. Τόν άκουγα μόνο. Είχε τόν άέρα τού πετυχημένου. Μιά αίσθηση κύρους, ένας τόνος σιγουριάς στη φωνή· όλα τόν έκαναν νά μου φαίνεται τόσο διαφορετικός. Μοϋ μίλησε με ευφράδεια για την πολιτική κατάσταση, την προσωπική του θέση, τούς προσωπικούς άγώνες του για την βελτίωση της θέσης τών εργαζομένων... Τί στόμφορ, τί άπόλυτη έμπιστοσύνη στόν έαυτό του! Θά 'λεγες, πώς ήταν ό προορισμένος προστάτης, ό φωτισμένος ταγός της υπαλληλικής τάξης. 'Εκεί, όμως, που τόν θαύμασα, ήταν στην ευχέρεια τού λόγου του. Μοϋ μιλούσε για όλους και όλα με μιάν οικειότητα και μιá αίσθηση βαθειάς γνώσης, που σ' έντυπωσίαζε. Γρήγορα όμως καταλάβαινες την προχειρότητα και την φθηνεία τών έπιχειρημάτων του.

Στην ουσία έπαναλάμβανε όλα τά γνωστά και τετριμμένα τών έφημερίδων. 'Ο δημοκόπος και ό πολιτικάντης ξεπηδούσε κάθε τόσο από τις έκφράσεις και τούς χαρακτηρισμούς του. Φυσικά μοϋ μιλούσε με τόν πιό οικείο τρόπο για τά πιό ύψηλά πρόσωπα, ύπουργούς, άνώτερους λειτουργούς, άρχηγούς κομμάτων, δημοσιογράφους... 'Όλους τούς γνώριζε προσωπικά, όλους

τούς επιτιμοῦσε, τούς ἐπέκρινε, προσπαθώντας πάντοτε νὰ ἔχει αὐτὸς τὸ δίκαιο μὲ τὸ μέρος του. Χωρὶς νὰ τοῦ τὸ ζητήσω, μοῦ ἀνέπτυξε, τέλος, τὸ ζήτημα τῆς τελευταίας ἐργατικῆς κρίσης. Δὲν κατάλαβα πολλά, ἀλλὰ ὅταν τοῦ ζήτησα νὰ τὸν ξαναδῶ, μοῦ ἔδωσε δύο-τρία τηλέφωνα. «Στὸ σπίτι νὰ μὲ παίρνεις τὰ πρωινὰ ὥς τις δέκα», ἐπέμενε, «θὰ μὲ βρίσκεις εὐκολότερα». «Μὰ δὲν ἔχεις γραφεῖο;» τὸν ρώτησα. Γέλασε. «Θ' ἀστείευέσαι», μοῦ φώναξε. «Ἐδῶ δέχομαι μόνο δύο φορές τὴν ἑβδομάδα, τις ἄλλες στὰ γραφεῖα τῆς Ἐνωσῆς καὶ στὸ σπίτι».

Βγαίνοντας ἀπὸ τὸ γραφεῖο τοῦ λίγο ἀργότερα, πεντέξῃ ἄνθρωποι τὸν περιμέναν ὑπομονετικά στὸν προθάλαμο. Τοὺς χαιρέτισε ὅλους μὲ ἐγκάρδια φιλήματα καὶ θερμούς ἀσπασμούς κι ἀφοῦ τοὺς διαβεβαίωσε ὅτι πνιγότανε στὴ δουλειά, τοὺς ἄφησε σύ-ξυλους, γιὰ νὰ πάει ποιὸς ξέρει ποῦ.

Τὸν Δημήτρη Γκέτση τὸν ξανάδα. Ἐ-να βράδυ μάλιστα βγήκαμε μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους δύο φίλους μας καὶ συμμαθητές. Στὴν ταβέρνα ποῦ πήγαμε, ἔδειξε γενναιο-δωρία ἀσυνήθιστη. Ἐπέμενε νὰ πληρώσει αὐτὸς ὅλο τὸ λογαριασμό. Μὲ ἔφερε ὁ ἴδιος, ὅταν τελειώσαμε, μὲ τὴν «μερσεντές» του στὸ σπίτι μου. Ἐμαθα ἀπὸ τὸν ἴδιο ὅτι εἶχε ἀκόμα δικό του πολυτελὲς διαμέρισμα, πεν-τάρι σὲ καλὴ συνοικία, ἐξοχικό, κόττερο, καί, φυσικά, τὸ αὐτοκίνητο. Ἄκουσα, ἀκό-μα, γιὰ συχνὰ ταξίδια στὸ ἐξωτερικό καὶ χίλια ἄλλα, πού, κυριολεκτικά, μ' ἔκαναν νὰ τὸν ζηλέψω. Κι ὅμως θυμᾶμαι καλὰ ὅτι ξεκίνησε πάμπτωχος, ἀπὸ τὰ χαμηλότερα σκαλοπάτια. Μὲ μέσον (κάποιον ὑπουργὸ πρὶν 20 χρόνια), διορίστηκε κατώτερος δι-οικητικός. Γιὰ χρόνια τὸν εἶχαν ξεχάσει στὸ πρωτόκολλο. Καὶ τώρα... Ἐτρίβα τὰ μάτια μου ἀκούγοντας γιὰ τις ἀνέσεις του, ποῦ τὸν ἔβλεπα μ' αὐτὸ τὸ ὕψος τοῦ σπου-δαίου. Κι ἐκείνες οἱ περίεργες λέξεις ποῦ χρησιμοποιοῦσε, ἡ πολυπραγμοσύνη του, ἡ πειστικότητά του...

«Μὰ δὲν εἶσαι πιά ὑπάλληλος;» τόλ-μησα νὰ τὸν ρωτήσω σὲ μιὰ στιγμή ἐξομο-λογητικῆς διάθεσης. Γέλασε πάλι μ' ἐκεῖνο

τὸ φιλικὸ καὶ ἀφοπλιστικὸ του χαμόγελο: «Μὰ ποῦ ζεῖς», μοῦ φώναξε. «Ξύπνα ἐπιτέ-λους. Εἶμαι συνδικαλιστής. Τὸ γραφεῖο δὲν μὲ ξέρει. Τὴν Διοίκηση δὲν τὴν λογαριάζω. Ἐγὼ διευθύνω καὶ κανονίζω τὰ πάντα. Οἱ φίλοι μου νὰ 'ναι καλά». Κι ἀφοῦ μὲ κοί-ταξε γιὰ λίγο, πρόσθεσε: «Σὲ λίγο θὰ μὲ δεῖς καὶ βουλευτή. Ὁ κουμπάρος μου ὁ Δ..., τὸν ξέρεις, μοῦ τὸ ὑποσχέθηκε. Θὰ μῶ στὴ λίστα στὶς ἐπόμενες ἐκλογές».

Ὁμολογῶ πὼς ζήλεσα πολύ. Ὡς τώρα δὲν ἤξερα τις καινούργιες δυνατότητες προ-όδου καὶ ἀνόδου, ποῦ ἐπεφύλασσε γιὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς τοῦ ὁ συνδικαλισμός. Ὁ φίλος μου ὁ Δημήτρης μοῦ ἀνοιξε τὰ μάτια, κι ἔτσι μπόρεσα νὰ δῶ μιὰν ἀλήθεια, ποῦ ὡς τότε δὲν ἤξερα καὶ, τὸ χειρότερο, δὲν ἤμου-να σὲ θέση νὰ δῶ. Κατάλαβα τώρα, γιατί τοὺς τελευταίους καιροὺς γέμισε ὁ τόπος ἀπὸ κάθε λογῆς συνδικαλιστὲς καὶ ἐργατο-πατέρες, γιατί πλήθυναν οἱ διεκδικήσεις καὶ οἱ ἀπεργίες, οἱ λογῆς-λογῆς κινητοποι-ήσεις, γιατί τὰ οἰκονομικά τῶν Ὁργανι-σμῶν καὶ τοῦ κράτους συνεχῶς χειροτέ-ρευαν. Ὅλα αὐτὰ ἦταν ἔργο τοῦ φίλου μου τοῦ Δημήτρη Γκέτση καὶ τῶν ὁμοίων του. Ἐπρεπε κι αὐτοὶ κάτι νὰ κάνουν, γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν ὑπαρξή τους. Ἐπρεπε ἡ παρουσία τους καὶ ὁ ρόλος τους νὰ γινό-τανε ὅσο μπορούσε πιδ αἰσθητός. Κυβέρ-νηση καὶ πολιτικοὶ θὰ 'πρεπε νὰ τοὺς ὑπο-λογίζουν καὶ νὰ μὴ τοὺς ξεχνοῦν ποτέ.

Καὶ τότε συνειδητοποίησα πὼς ὁ πα-λιός μου συμμαθητὴς ἦταν τὸ σύμβολο τῆς νέας ἐποχῆς. Χωρὶς ἄλλο, αὐτὸς καὶ οἱ ὅμοιοί του συμβόλιζαν τὸ θρίαμβο τῆς ἀνε-ξέλεγκτης καὶ ἀνεύθυνης γραφειοκρατίας. Μπροστά στοὺς νέους αὐτοὺς ἐπαγγελμα-τίες — ὑπερασπιστὲς τῶν λογῆς-λογῆς συμ-φερόντων καὶ τις ἀδίσταχτες μεθόδους τους οἱ παλιὲς ἱντριγκες τῶν πολιτικῶν ὥχριοῦν.

Ἀλλὰ στὸ πρόσωπο καὶ στὴν ιδιότητα τοῦ φίλου μου εἶδα ἀκόμα μιὰ εὐφυῆ προσαρ-μογὴ τοῦ αἰώνιου ἀερίτζι ἐξυπνάκια, ποῦ κατάφερε μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ ζεῖ ἀπὸ τὸ μόχθο τῶν ἄλλων.

KARL JASPERS

Ἡ πνευματικὴ κατάσταση τοῦ καιροῦ μας

(Εἰκοστὴ συνέχεια)

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΓΙΝΕΙ Η ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ

1. Οἱ ἀνώνυμες δυνάμεις.

Τὸ πρόβλημα τῶν ἀνώνυμων δυνάμεων δὲν εἶναι τὸ πρόβλημα τοῦ ἀγνωστού, ποὺ ἀπαντᾷ κανεὶς καὶ τὸ γνωρίζει, γιὰ νὰ βρεθεῖ μόνο ἀντιμέτωπος μὲ ἕνα νέο ἀγνωστο, ποὺ προκαλεῖ ἀπορία στὸν ἐρευνητὴ. Μόνον ἐπέκεινα τοῦ ἀγνωστού καὶ σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς αὐτὸ μπορεῖ κανεὶς νὰ συναντήσει τὸ ἀκατανόητο, ποὺ δὲν εἶναι τὸ προσωρινὰ ἀγνωστο ἀλλὰ τὸ οὐσιαστικὰ ἀνώνυμο. Τὸ ἀνώνυμο ποὺ θὰ μπορούσε νὰ συλληφθεῖ, δὲν θὰ ἦταν ποτὲ ἀνώνυμο. Τὸ ἀνώνυμο δὲν εἶναι μόνο τὸ ἀληθινὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ τείνει νὰ ἀφανίζεται διασπειρόμενο, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀληθινὸ μὴ ὄν, ποὺ φαίνεται ὅμως ν' ἀξιώνει τὴν συνολικὴ σφαῖρα τῆς ζωῆς. Τὸ πρόβλημα τῶν ἀνώνυμων δυνάμεων εἶναι ἕνα πρόβλημα τῆς ἴδιας τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς.

Ἡ περιγραφή τοῦ ἀνώνυμου θὰ ἔθετε σ' αὐτὸ τέρμα, ἀν ἐπρόκειτο νὰ καταστεῖ γνώση ἢ περιγραφή αὐτῆς. Ἡ περιγραφή ὅμως τοῦτῃ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ δὲν ἀποτελεῖ διαβεβαίωση, ἀλλὰ μόνο μιὰν ἐλκυστικὴ δυνατότητα.

Ἡ διαστροφή τῆς ἐλευθερίας. Ἡ σύγχρονη σοφιστεία παρουσίασε ἐκδηλώσεις, ποὺ πρέπει νὰ ὑπομνησθοῦν στὸν ἀναγνώστη. Οἱ μορφές τῆς σκοτεινότητος στὴν μυθοποίηση τῶν ἐπαναστάσεων σὲ μιὰ φαινομενικὴ εἰλικρίνεια, τῆς ἀβεβαιότητος τῆς γνώμης καὶ τῆς θέλησης ἔχουν ἐδῶ τὴν πρόθεσιν νὰ διασφαλίσουν τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ζωικῆς τάξεως ἢ νὰ τὴν ἀρνηθοῦν μὲ μιὰ ἀνετη εὐθεία προπέτεια. Δημιούργησαν μιὰν ἀτμόσφαιρα, ποὺ παρασύρει τὴν ζωὴ τοῦ ἀτόμου νὰ δραπετεύσει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, σὲ μιὰ ἀναγνωρισμένη μορφὴ δραστηριότητος πρὸς χάριν τοῦ γενικοῦ ἀγαθοῦ. Οἱ πρόοδοι στὴν ζωικὴ τάξιν γίνονται ἀπ' ὅλες τὶς πλευρές, γιὰ νὰ λυτρώσουν ἀπὸ τὶς ἀξιώσεις τῆς ἐαυτότητος καὶ τῆς αὐτοέκφρασης.

Ὁ θετικισμός, ποὺ σχετίζεται μόνο μὲ ὀρισμένες καταστάσεις, γίνεται, ὅταν καταστεῖ ἀπόλυτος στὴν μορφὴ τοῦ «νέου θετικισμοῦ», μιὰ μάσκα. Σ' αὐτὴν οἱ ἄνθρωποι μποροῦν ν' ἀποκρύψουν τὴν ξι-λόγητά τους, καθὼς τὸ ἄτομο ὑπολογίζεται ἀποκλειστικὰ σὰν μιὰ πληρωμένη λειτουργία, καὶ χάνει τὸ κύρος τῆς στὴν ὁμοιότητα τῆς ἀπεριόριστης ἀνουςιότητος. Ἀναπτύσσονται φοβισμένοι ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς λέξεις τους, τὶς ἐπιθυμίες τους καὶ τὰ αἰσθήματα. Δὲν μένει τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὰ τεχνητὰ ἐρωτήματα καὶ ὅταν αὐτὰ ἔχουν ἀντιμετωπισθεῖ, ἀναπτύσσεται ἡ ἡλιθιότητα, ποὺ δὲν εἶναι, ἢ ἐμβρίθεια τῆς σιωπῆς, ἀλλὰ μόνο ἡ ἐκφραση μιᾶς κενότητος. Ὁ ἄνθρωπος θὰ ἤθελε νὰ ἀποκρύψει τὸν ἑαυτό του, νὰ βυθισθεῖ στὸ ἔργο του σὰν στὰ ὕδατα τῆς λήθης, γιὰ νὰ μὴν εἶναι πιά ἐλεύθερος, ἀλλὰ μόνο «φυσικός», σὰν τάχα ἡ φυσικότητα νὰ ἦταν ταυτόσημη μὲ κάτι τεχνικὰ εὐσύλληπτο.

Ἡ ἀναποφασιστικότης ἔχει γίνῃ ἡ μορφὴ ἐκείνη τῆς εἰρήνης ποὺ ἀξιώνουν τὰ γενικὰ συμφέροντα τῆς ζωικῆς τάξεως. Ἀρα ὑπάρχει ἕνας μυστικὸς ἀγῶνας μεταξὺ τῆς θέλησης, ποὺ ζητᾷ ἀποφάσεις γιὰ τὸ ἀληθινὸ εἶναι, καὶ τῆς θέλησης γιὰ ἐλευθερίαν ἀπὸ κάθε διαταραχὴ καὶ προσπάθεια, τῆς θέλησης συνέχισης τῆς ὑπάρχουσας ζωῆς σὲ μορφὲς ἀμετάβλητες. Τοῦτο θὰ ὁδηγήσει κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο στὸ βάλτο, ὅπου παύει ἡ δυνατότητα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς. Ἡ ζωικὴ ὅμως τάξιν διαθέτει εὐκολὴ συνείδηση γιὰ τὸ θέμα, καθὼς, φρονεῖ ὅτι ὅλα εἶναι εὐτελεῖ, στὸ μέτρο ποὺ δὲν ἐπιζητοῦνται γνήσιες ἀποφάσεις.

Ἐν τούτοις ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ παραδοθεῖ. Σὰν ἡ δυνατότητα τῆς ἐλευθερίας πρέπει νὰ εἶναι εἴτε ἡ ἀληθινή τῆς πραγμάτωσης ἢ διαφορετικὰ ἢ διαστροφή τῆς, ποὺ σ' αὐτὴν δὲν μπορεῖ νὰ βρεῖ ἀνάπαυσιν. Παγιδευμένος στὴν διαστροφή τῆς ἐλευθερίας,

μαραίνεται στὶς ρίζες. Ἐνδιαφερόμεθα μόνο μὲ τὶς προκαταρκτικὲς δομές, μὲ μεταβατικὲς μορφές, μὲ φρασεολογίες.

Στὴν διαστροφή αὐτὴ ὁ ἄνθρωπος ἀντιτίθεται στὴν ἐλευθερία του, ἐμπνεόμενος ἀπὸ ἓνα μυστικὸ ἔρωτα γιὰ τὸ εἶναι ποὺ ὑπῆρχε γιὰ αὐτὸ σὰν δυνατότητα, ἐξαναγκάζεται νὰ τὸ ἐξολοθρεῦει ὅπουδήποτε τὸ συναντᾷ. Ὁ σκοτεινὸς σεβασμὸς τοῦ μετασχηματίζεται σὲ βαθύτερο μῖσος. Στρέφει τὴν ζωικὴ τάξη, ὥστε νὰ μπορεῖ, μὲ εὐσχημα ἐπιχειρήματά γιὰ τὴν ἐλευθερία, νὰ ἐξολοθρεῦσει τὴν πραγματικότητά της μὲ τὴν ἰσχὺ τῆς κατασκευῆς. Ἡ οὐσία τῆς ἐλευθερίας εἶναι ὁ ἀγῶνας· δὲν ἐπιδιώκει νὰ τὸν κατευνάσει, ἀλλὰ νὰ ἐντείνει τὴν σύγκρουση· δὲν θέλει νὰ συναινέσει, ἀλλὰ νὰ ἐπιβάλει ἀνοικτὴ ἐπίδειξη. Ἡ ἀνώνυμη ἐχθρότητα πρὸς τὴν ἐλευθερία μετασχηματίζει τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα σὲ διεστραμμένη πνευματικὴ ἀνάκριση.

Ἀγνοώντας τὴν ἐαυτότητα, δραπετεύοντας ὅταν ὤφειλε νὰ συγκροτήσει ἓνα ἰσχυρὸ μέτωπο, ἀδράχνει τὴν πρώτη εὐκαιρία παρέμβασης μὲ τὴν αὐτοέκφραση ἢ ἐξολοθρεύοντάς τὴν μὲ τὴν κρίση μιᾶς ἀπὸ τὶς ἐπίσημες δυνάμεις. Ἡ ἐαυτότητα καταδικάζεται χωρὶς ἐξέταση, κατατεμαχίζεται. Ἡ σπουδὴ τῶν πιὸ ἐσώτερων κινήτρων τῆς συμπεριφορᾶς, ποὺ ἀνήκει στὴν σφαῖρα τῆς ἀληθοῦς ἐπικοινωνίας, γίνεται, στὴν περίπτωσή αὐτή, ἐπίδειξη ἰδιωτικῶν συμφερόντων γιὰ δημόσια ἐπίκριση. Μόνο ἡ προδοσία τῆς δυνατότητας κάποιου ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του ὑπόκειται σὲ ἀνακριτικὴ διερεύνηση, ποὺ σ' ἓναν κόσμον κενὸ ἀπὸ ἐπικοινωνία ἀποκαλύπτεται ξαφνικὰ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ κατὰ τρόπο ἐκπληκτικὸ.

Στὴν διαστροφή τῆς ἐλευθερίας ἡ ἀληθινὴ συνείδηση τῆς σχετικότητας τῆς ἀπλῆς ζωικῆς τάξης καὶ ἡ μηδαμινότητα τῆς ἐλευθερίας ἐν ὧσιν τῆς Ὑπέρβασης μεταμορφώνεται σὲ ἀρνηση τοῦ παντός. Τὸ κρυφὸ δηλητήριο τῆς ἀπογοήτευσης κάποιου μὲ τὴν ζωὴ του (ἓνα δηλητήριο, ὅπου ἡ ζωικὴ τάξη δὲν παρέχει ἀντίδοτο) ὀδηγεῖ στὴν διαγωγή μιᾶς ζωῆς ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ἀρνητικὴ ὕβρις καὶ ὄχι δράση καὶ ἔργο. Ὅταν ἐπηρεάζομαι ἀπὸ τὸν ἰὸν αὐτόν, αὐτὸ ποὺ ἐπιθυμῶ εἶναι ἡ διαφυγὴ μου ἀπὸ τὸ κάθε τί, ὅπως πράγματι εἶναι, καὶ ἐνδέχεται νὰ μὴν εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ τὸ ἀντιμετωπίσω. Ἐκεῖνο ποὺ θ' ἀποτελοῦσε μιὰ δικαιολογημένη κριτικὴ τῶν καιρῶν καὶ τῶν συνθηκῶν, ἐπειδὴ σ' αὐτὲς ἀπειλεῖται ὁ ἄνθρωπος, γίνεται μιὰ εὐχάριστη διεργασία σκεπτικισμοῦ καὶ ἐκμηδένισης, ὡς ἂν τὸ ἀρνητικὸ, ποὺ προφέρεται ἀπὸ ἓνα ἀνίκανο, ἦταν ἡδὴ ζωὴ. Γιὰ νὰ κατακερατίσουμε τὸν κόσμον (ἔστω κι ἂν τὰ τεμάχια θὰ παραμείνουν, γιὰ νὰ θρυμματισθοῦν ἀκόμη μιὰ φορὰ) ἀποτελεῖ τὸν συμπεφωνημένον σκοπὸ τῆς ἀρνήσεως τοῦ μηδενισμοῦ αὐτοῦ. Ἡ αὐτοσυνειδησία ζητᾶται, ἀρνητικά, νὰ παραδοθεῖ. Παρ' ὅλα τοῦτα, χάριν τῆς ἐνστικτώδους ἀνάγκης γιὰ ζωὴ, θέλομε, ἔστω κι ἂν εἴμεθα μηδὲν, νὰ παραμείνομε οἱ ἑαυτοὶ μας. Διακοσμοῦμε τοὺς ἑαυτοὺς μας μὲ μιὰ ἀδυσώπητη εἰλικρίνεια, ποὺ στὴ ρίζα τῆς εἶναι παρ' ὅλα τοῦτα ἀπάτη. Κάθε θέμα ποὺ ἀποτελεσε μέρος τῆς ἐποχιακῆς συνειδήσεως γιὰ αἰῶνες, πρέπει νὰ ὑπηρετήσῃ, σὰν χρυσοῦφαντο ὕφασμα, τὶς ἀρνητικὲς αὐτὲς γνῶμες καὶ προτάσεις.

Ὁ Σοφιστὴς. Κάθε ὁρισμένη ὧση διαστροφῆς εἶναι, χωρὶς νὰ πρέπει, ἀπλή, ἀλλὰ ἡ διαστροφή τῆς σοφιστικῆς ζωῆς εἶναι παγκόσμια. Τὴν ἴδια τὴν στιγμή ποὺ συλλαμβάνεται, ἔχει ἤδη ὑποστῇ ἓναν νωπὸ μετασχηματισμό. Ὁ σοφιστὴς, ποὺ ἡ δυνατότητά του ἐξελίχθηκε ἀπὸ τὴν ζωικὴ τάξη σὲ μιὰ ἀνώνυμη προειδοποίηση γιὰ τὸ ἀνθρώπινο μέλλον στὴν τάξη αὐτή, μπορεῖ νὰ περιγραφῇ μόνο σὰν μιὰ ἀδιάκοπη διαστροφή. Στὸ ἴδιο τὸ ἀντικείμενο τῆς διατύπωσης ἀποκτᾷ χαρακτηριστικὰ ἤδη ἀρκετὰ ὁριστικὰ. Ἐν τούτοις ὁ σοφιστὴς δὲν εἶναι ποτὲ παρὼν σὲ μιὰ πασίδηλα φυσικὴ αὐτοαπόδειξη. Ἀναμιγνόμενος ἀρκετὰ μὲ ὅλες τὶς δυνατότητες καθὼς εἶναι, ὅπως ἀναφύεται ἡ εὐκαιρία, ἀρπάζει τὴν ὥρα καὶ ὕστερα τὸ ἄλλο. Παρουσιάζεται πάντα σὰν συνεργάτης, καθὼς ἐπιθυμεῖ νὰ εἶναι διαρκῶς παρὼν. Ἐπιδιώκει ν' ἀποφύγει κάθε θεμελιακὴ σύγκρουση, πού, ἂν δὲν παρέμβει στὸ δρόμο του, δὲν θὰ ἐκδηλωθεῖ ποτὲ μὲ σαφήνεια σὲ ὁποιοδήποτε ἐπίπεδο. Κάτω ἀπὸ τὴν συγκάλυψη μιᾶς παντοδύναμης ἀλληλεξάρτησης ἐπιθυμεῖ μόνο τὴ ζωὴ, ἀνίκανη γιὰ τὴν

γνήσια ἐχθρότητα, πού ἐμφανίζεται σὲ ἓνα ὑψηλότερο ἐπίπεδο ὄντος, σ' ἓνα ἀμφισβητήσιμο ἀγῶνα τῆς μοίρας ἐναντι τῶν ἄλλων δυνατοτήτων, πού ὑπάρχουν στὸ ἴδιο ἐπίπεδο. "Ὅταν τὰ πάντα στρέφονται ἐναντίον του, μπορεῖ νὰ ἔρπει καὶ νὰ σύρεται, νὰ ἐπαναλαμβάνει μιὰ ὀρθία καὶ προκλητικὴ στάση, μόλις ἡ ἀτμόσφαιρα φανεῖ λιγότερο ἀπειλητικὴ. Εἶναι ἱκανὸς νὰ βρεῖ πλεονεκτικὴ θέση, ἀκόμα κι ὅταν ἡ προοπτικὴ εἶναι περισσότερο δυσμενής. 'Εγκαθιδρύει σχέσεις πανταχοῦ, μὲ τὴν παραδοχὴ ὅτι πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ τὸν καλωσορίζουν κι' ὅτι ὁ καθένας θὰ εἶναι πανευτυχὴς νὰ διευρύνει τὶς ἐπιθυμίες του. Εἶναι εὐλύγιστος, ὅταν τοῦ ἀντισταθοῦν μὲ σθεναρότητα, βίαιος καὶ ἀπιστος, ὅταν μπορεῖ, παθητικὸς, ὅταν δὲν τοῦ κοστίζει τίποτε, συναισθηματικὸς, ὅταν ἡ θέλησή του παρεμποδίζεται.

"Ἄν ἔχει κερδίσει μιὰ ἰσχυρὰ θέση, ἐκεῖνος πού πρὶν ἀπὸ μιὰ στιγμή ἐθεωρεῖτο ταπεινός, θὰ ἐμφανισθεῖ τώρα ἐπηρμένος πρὸς τὸν καθένα πού ἔχει ἀληθινὴ ὑπαρξή. Πίσω ἀπὸ τὴν μεταμφίεση τῆς ἀγανάκτησης ἐκδηλώνει τὴν ἀηδία του πρὸς αὐτὸ πού εἶναι εὐγενὲς γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἐπειδὴ ὅτιδὴποτε τοῦ συμβεῖ, ὁ ἐπίμονος σκοπὸς τοῦ εἶναι τὸ τίποτε. 'Αντὶ ἀπλῶς νὰ δεχθεῖ τὴν δυνατότητα τοῦ τίποτε, διατηρεῖ γι' αὐτὸ μιὰ ζωντανὴ πίστη. 'Ἡ πίστη αὐτὴ τὸν ἀναγκάζει, ὅποτεδὴποτε ἀντιμετωπίζει τὴν πραγματικὴ ὑπαρξή, νὰ ἐπιδειώκει νὰ τὴν πείσει μὲ τὸν τρόπο του ὅτι εἶναι ἓνα τίποτε. Κατὰ συνέπεια, ἔστω κι ἂν ἡ γνώση του εἶναι παγκόσμια, εἶναι ἀποξενωμένος ἀπὸ κάθε εὐλάβεια, αἰδῶ καὶ νομιμοφροσύνη. Διαθέτει μιὰ συναισθηματικὴ τάση ριζικῆς ἀπογοήτευσης, προβαίνοντας ἐν τῷ μεταξύ σὲ χειρονομίες ἡρωϊκῆς καρτερίας. 'Ἡ μὴ ὑπαρξιακὴ εἰρωνία ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ εὐνοϊκὲς στάσεις του.

Στερεῖται χαρακτήρος, χωρὶς νὰ εἶναι κακεντρεχὴς, ἔχει ταυτόχρονα καλὸ χιοῦμορ καὶ ἐχθροπάθεια, καὶ τὴν ἴδια στιγμή ὑποχρεώνεται νὰ εἶναι ἀσπλαχνος καὶ ἀπόλυτα ἐστερημένος ἀπὸ εὐλικρίνεια. 'Επιχειρεῖ μικρὰ ρήγματα κοσμιότητος, ἐνοχος ἀπὸ ἐλάσσονες ἀπάτες καὶ δόλους, ἀλλὰ εἶναι ἐπίσης σεβαστὸς καὶ ἐντιμος, ἔστω κι ἂν ποτὲ σὲ στυλ μεγάλου δὲν εἶναι συνεπὴς σατανικός.

Δὲν εἶναι ποτὲ ἕνας ἐντιμος καὶ εὐθὺς ἀντίπαλος, δὲν πατὰ σταθερὰ στὰ πόδια του, λησμονεῖ ἐπίμονα καὶ δὲν γνωρίζει τίποτε, ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ αἴσθηση ὑπευθυνότητας, ἔστω κι ἂν ἡ λέξη βρίσκεται συνεχῶς στὸ στόμα του. Στερούμενος τὴν ἀνεπάρκεια τοῦ ἀπόλυτου ὄντος, ἔχει τὴν χαλαρότητα τοῦ μὴ ὄντος σὲ συνάφεια μὲ τὴν προσωρινὰ καὶ ἀπόλυτα μεταβαλλόμενη βιαιότητα τῆς αὐτοβεβαίωσης.

Βρίσκει στὸν διανοητισμὸ τὸν ἀληθινὸ οἶκο του. 'Εκεῖ νιώθει ἄνετα, ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ ἐκπληρώσει μόνο τὸ λειτουργημά του, συλλαμβάνοντας ἐπίμονα τὸ ρεῦμα τῆς σκέψης σὰν κάτι διαφορετικὸ ἀπ' αὐτὸ πού εἶναι. Μεταμορφώνει τὸ κάθε τί. 'Απὸ ἑλλειψὴ ἐαυτότητας δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ κάμει τὴν ἐπιστήμην δική του, καὶ καθὼς ποικίλει ἡ κατάσταση, ταλαντεύεται μεταξύ τῆς δεισιδαιμονίας τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς δεισιδαιμονίας πού καταμάχεται τὴν ἐπιστήμην.

"Ἐχει πάθος γιὰ συζήτηση. Χρησιμοποιεῖ σοβαρὲς καὶ ἀποφασιστικὲς λέξεις, υἱοθετεῖ ριζικὲς τοποθετήσεις, ἀλλὰ οὐδέποτε παραμένει σταθερός. Δέχεται τὸ κάθε τί πού τοῦ λένε οἱ ἄλλοι. 'Ἡ γνώμη τοῦ ἄλλου (δέχεται) πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἴδιο ὑγιὲς ὅσο καὶ ἡ δική του, ἀλλὰ τὸ καλύτερο θὰ εἶναι νὰ βρεῖ κάποιο συμβιβασμὸ μεταξύ τους. 'Εξωτερικὰ ἀντιμετωπίζει τὸν ἄλλο κατὰματα καὶ μετὰ προχωρεῖ νὰ δράσει σύμφωνα μὲ τὸν τρόπο του, σὰν νὰ μὴ εἶχε τίποτα εἰπωθεῖ.

"Ὅταν ἀντιμετωπίζει ἓνα αὐθύπαρκτο ἀντίπαλο, κάποιον πού ἡ πνευματικότητά του δὲν εἶναι τίποτα καθ' ἑαυτή, ἀλλὰ ἔγκυρη μόνο σὰν τὸ μέσο πρὸς τὸ φαινομενικὸ ὄν, διαταράσσεται σημαντικὰ, ἐπειδὴ τοῦ φαίνεται ὅτι ἔχει διακυβευθεῖ τὸ κύρος τῆς ζωῆς. Μετακινεῖται κατὰ συνέπεια διαρκῶς σ' ἑνὴν ἀποψή του μεταφέροντας τὴν συζήτηση σ' ἓνα νέο ἐπίπεδο, ἐπιμένοντας γιὰ μιὰ στιγμή στὴν ἀπόλυτη ἀντικειμενικότητα, γιὰ νὰ δώσει

στη συνέχεια διέξοδο στὶς συγκινήσεις του· προχωρεῖ νὰ δώσει τὸ χέρι σὲ μιὰ συνταγή, σὰν νὰ περιεῖχε τὴν ἀλήθεια· εἶναι εὐσυγκίνητος καὶ θυμώνει ἀμέσως. Ποτὲ δὲν εἶναι στὴν ἴδια διάθεσι οὔτε ἐμπνέεται ἀπὸ τὸν ἴδιο σκοπὸ, ἀπὸ τὴ μιὰ στιγμή στὴν ἄλλη. Ὅτιδήποτε δμως συμβεῖ, θὰ προτιμῇ νὰ ἐκμηδενισθεῖ, παρὰ νὰ μὴν εμφανισθεῖ στὸ προσκήνιο ἢ νὰ μὴν προσελκύσει τὴν προσοχή.

Ἀποτελεῖ γι' αὐτὸν ζωτικὸ θέμα, τὸ κάθε τί νὰ ἀντιμετωπίζεται λογικά. Δέχεται τρόπους τῆς σκέψης, κατηγορίες καὶ μεθόδους χωρὶς ἐξαίρεση, ἀλλὰ μόνο σὰν μορφὲς ὁμιλίας, ὅχι ἐπειδὴ ἐνσωματώνουν τὴν οὐσιαστικὴ γνώση τοῦ ἐπίστασθαι. Οἱ σκέψεις του ἔχουν μιὰ συλλογιστικὴ συνέπεια, ἔτσι ὥστε μὲ τὴ χρῆση τοῦ λογικοῦ ἐνδιάμεσου ποῦ εἶναι οἰκείος σὲ κάθε στοχαστὴ, μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει στιγμιαία ἐπιτυχία. Χρησιμοποιεῖ τὴ διαλεκτικὴ, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ μεταμορφώνει τὸ κάθε τί ποῦ λέγεται σὲ εἰλικρινεῖς ἀντιθέσεις, ἐνῶ ὀχλαγωγεῖ πρὸς τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ ὑποδείγματα, χωρὶς ποτὲ νὰ φθάνει στὴ ρίζα τοῦ θέματος. Ἐντρυφᾷ σὲ μιὰν ὥμῃ λογικότητα, καθὼς πάντα ὁμιλεῖ γιὰ τὸ ἀποτελέσμα, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἀληθινὴ διεισδυτικὴ ματιὰ.

Στηρίζεται σὲ λησμοσύνη αὐτῶν ποῦ συνδιαλέγεται. Ὁ συγκινησιακὸς χαρακτήρας τῶν ρητορικῶν ἐπαγγελμάτων τῆς ἀποφασιστικότητος τὸν διευκολύνει νὰ ὀλισθήσει σὰν χέλι ἀπὸ κάθε ἀπόφασι, ποῦ ἡ ἐκπλήρωσή της θὰ μπορούσε νὰ τὸν δυσχεράνει. Ἐπιβεβαιώνει ἢ ἀρνεῖται, ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιοτροπία του. Αὐτὸ ποῦ λέγει εἶναι ματαιότητα ποῦ δὲν διασυνδέεται μὲ τὴν νέα διαδοχὴ τοῦ χρόνου, ἐνῶ ἡ ἐπικοινωνία μαζί του τὸν βυθίζει σὲ μιὰ ἀπύθμενη ἄβυσσο. Τίποτα δὲν ἀναφύεται ἀπὸ τὰ λόγια του, κενὲς φλυαρίες καθὼς εἶναι. Αὐτοὶ ποῦ ἔχουν κάτι νὰ πράξουν μ' αὐτόν, χάνουν τὸ χρόνο τους καὶ τὴν ἐνέργειά τους. Κατὰ βάθος ἐμπνέεται ἀπὸ τὸν τρόπο, ἔχοντας συνειδητοποιήσει τὴ μὴδαμνότητά του, κι ἐν τούτοις ἀρνεῖται νὰ κάνει τὸ βῆμα ἐκεῖνο ποῦ θὰ τὸν ἔφερνε στὸ ἀληθινὸ του εἶναι.

Οἱ περιγραφὲς αὐτὲς μποροῦν νὰ συνεχισθοῦν ἀπεριόριστα. Στρέφονται γύρω ἀπὸ μιὰ ἀνώνυμη δύναμη, ποῦ μυστικὰ μπορεῖ νὰ κυριαρχήσει σὲ ὅλα, εἴτε γιὰ νὰ μᾶς μεταμορφώ-
σει σ' αὐτὸ ποῦ εἶναι εἴτε γιὰ νὰ μᾶς ἀποκλείσει ἀπὸ τὴ ζωή.

Τὸ πρόβλημα τῆς πραγματικότητος τοῦ χρόνου. Αὐτὸ ποῦ προσωρινὰ εἶναι ἀληθινὸ δν, αὐτὸ ποῦ σὰν ζωὴ εἶναι ὄριμο γιὰ καταστροφή, αὐτὸ ποῦ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι σὲ σπέρμα, ἡ ἰδιότητά τους, σὰν τὰ θεμέλια τοῦ ἀνθρώπινου μέλλοντος — εἶναι ἐξ ἴσου λίγο προσιτὰ στὴ γνώση, σὰν τὸ εἶναι τοῦ σοφιστῆ. Παραμένει κρυφὸ, μακριὰ μας στὴ σφαῖρα τῆς σιωπῆς, καὶ ἀκόμη ὅταν αὐτὸς ποῦ τὸ διατηρεῖ διαδραματίζει δημόσιο ρόλο, εἶναι ὁρατὸς στὸν καθένα ποῦ τὸν ἀντιμετωπίζει, στὸ μέτρο ποῦ ὁ ἴδιος εἶναι ἀνοιχτὸς στὸ εἶναι, ὅπως τὸ βλέπει μέσα ἀπὸ τὴν αὐθυπαρξία του.

Τὸ ἐρώτημα ποῦ σχετίζεται μὲ τὴν πραγματικότητα τοῦ χρόνου δὲν μπορούμε οὔτε νὰ τὸ ἀποφύγουμε οὔτε νὰ τὸ ἀπαντήσουμε. Τίποτα δὲν εἶναι γιὰ μᾶς δυνατό στὴν περίπτωσι αὐτῇ, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀμφιβολίες καὶ τὰ ἐρωτήματα. Ἀμφιβάλλουμε, ἂν ἡ πραγματικότητα αὐτὴ ἔχει δημόσια ὑπαρξὴ σὲ σχέση μ' αὐτὸ ποῦ ὁ καθένας γνωρίζει καὶ μπορεῖ νὰ γνωρίσει, αὐτὸ ποῦ κάθε ἡμέρα οἱ ἐφημερίδες γράφουν καὶ τυπώνουν καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει σ' αὐτὸ ποῦ συμβαίνει πίσω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων, σ' ἐκεῖνο ποῦ εἶναι ἀνεπίτευκτο γιὰ τοὺς πολλοὺς καὶ μόνο γιὰ τοὺς λίγους, σ' αὐτὸ ποῦ ὀλίγοι ἔχουν πρόσβασι μὲ τὴν δραστηριότητά τους. Ἐνδέχεται ἴσως νὰ εἶναι μιὰ ζωὴ ποῦ σκέφτεται κανεῖς, ἐπειδὴ κανεῖς δὲν τὴν ἔχει συνειδητοποιήσει.

Ἀμφιβάλλουμε, ἂν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει κανένα πνευματικὸ κίνημα μὲ μιὰ τόσο ἐκτεταμένη ἐργασία, ὥστε ὅλοι νὰ μποροῦν νὰ συμμετάσχουν. Ἡ προσβασιμότητα ἴσως σὲ ὅλους δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἐπικάλυψι παρελθούσης κινήσεως, ποῦ, ἀπολιθωμένη ἀντικειμενικὰ καθὼς εἶναι, ἔγινε τώρα ὑποτακτικὴ στοὺς σκοποὺς τῆς διασκέδασις. Ἄγνωστα στὶς μάζες, τὰ πνευματικὰ κινήματα μποροῦν πάντα νὰ συνεχίζονται στὴν ἀόρατη σφαῖρα τοῦ

πνεύματος. Στο μέτρο που οι άνθρωποι διασφαλίζουν την καθοδήγηση, το κίνημα αυτό ήταν ξμμεσα αποτελεσματικό με την παροχή των κινήτρων, των αποφάσεων, έστω και όχι κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να γίνεται σε όλους όρατή ή σπουδαιότητά του, που έγινε ή μπορούσε να γίνει φανερή σήμερα.

Αυτό που είναι κατανοητό σε όλους, είναι η παροχή των στοιχειωδών αναγκών της ζωής μέσω των εγκόσμιων θεσμών, των μεθόδων επικοινωνίας με την γλώσσα, τα πασίδηλα είδη θεμάτων, που δεν ενδιαφερόμεθα εδώ. Προκύπτει αμφιβολία σε τί ακριβώς συνίσταται η επιτυχία. Η εγκόσμια επιτυχία εκδηλώνεται από το ποσό της δημόσιας επιδοκιμασίας, από το φανερό αποτέλεσμα και το κύρος εκείνο που λέγει κανείς, από την απόκτηση προνομιακών θέσεων, από την απόκτηση πλούτου. Αυτός που επιδιώκει παγκόσμια επιτυχία, το πράττει για να διασφαλίσει μίαν επέκταση των δρών της ζωής του. Αλλά η επιτυχία πρώτα γίνεται αληθινή, όταν η κυριαρχία στους εκτεταμένους δρους της ζωής γίνεται μέσο αληθινής εαυτότητας για την ανάπτυξη μιās ζωής πληρωμένης με όλα εκείνα που κάνουν τον άνθρωπο άνθρωπο.

Αυτό που σκιαγραφήσαμε σαν εικόνα του παρόντος, δεν είναι ποτέ το παρόν αυτό χωρίς δρους. Ο καθένας ζεί σ' έναν κόσμο, που παρουσιάζει άγνωστες δυνατότητες. Είναι ακόμη, για να πούμε έτσι νόμος ότι αυτό που γνωρίζει κάποιος έχει παύσει ήδη να είναι ή πορεία της ουσιαστικής ιστορίας. Το αληθινά πραγματικό πραγματοποιείται σχεδόν χωρίς να το κατανοεί κανείς και είναι μοναχικό και διασκορπισμένο. Η νέα γενεά κάθε φορά είναι σπάνια αυτό που λέγομε. Εκείνοι από τους νέους μας των τριάντα ετών και εξής θα πράξουν τα σημαντικά με κάθε πιθανότητα, δεσμεύοντας ήσυχα τον χρόνο τους. Και εν τούτοις, χωρίς να τους βλέπουν άλλοι, έχουν ήδη καθιερώσει την ύπαρξή τους με μιā απεριόριστη πνευματική πειθαρχία. Έχουν ένα αίσθημα για τον χρόνο και δεν προβλέπουν. Είναι δυνατό να καθορίσουμε ποιοί θα είναι οι αξιόλογοι άνθρωποι, στο μέλλον που θα έλθει.

Όλες οι προσπάθειες για επιλογή είναι αποτέλεσμα μιās χονδροειδούς αλαζονείας, μιās τεχνητής κατανόησης, που δεν έχει ακόμη συνειδητοποιήσει τα όριά της. Θα μπορούσε να προβλέψει κανείς, ότι αυτό που θα μπορούσαμε να προβλέψουμε υπάρχει ήδη, και δεν θα έχρειάζετο να πραγματοποιηθεί από την μοίρα μιās ζωής. Υπάρχει αναγνώριση για ταλέντο, εύφυα, εμπιστοσύνη, αλλά όχι για την άνωμμία που επισκιάζει το αληθινό είναι και επιβεβαιώνει την αξία.

Το άνωμμο είναι άκκομο, ανεπιβεβαίωτο, ανακριβές, είναι το σπέρμα του όντος σε μιā μορφή άορατη, στο μέτρο που εξακολουθεί να βρίσκεται στην πορεία της ύπαρξης, ενώ ο κόσμος δεν μπορεί ακόμη να προσφέρει μιā ήχώ. Είναι όπως ή φλόγα που μπορεί να πυρπολήσει τον κόσμο ή μπορεί να γίνει ένας σωρός από ζεστές στάχτες σ' έναν άποτεφρωμένο κόσμο, έστω κι αν διατηρεί σπινθήρες για να αρχίσουν μιā νέα φωτιά — ή να επιστρέψουν έσχατα στην πηγή τους.

Ο σύγχρονος άνθρωπος. Σήμερα, δεν είναι ο ήρωας όρατός. Είμαστε δειλοί για την λέξη. Οι ιστορικές αποφάσεις δεν είναι πιā στά χέρια απομονωμένων ατόμων, ενός που μπορεί να πιάσει τα ήνία και να οδηγήσει άβοήθητος για κάμποσο καιρό. Η απόφαση είναι απόλυτη μόνο στην προσωπική μοίρα του ατόμου, και φαίνεται σχεδόν πάντα να είναι κάτι περισσότερο από σχετική στη μοίρα της σύγχρονης τιτάνιας κατασκευής. Τίποτα άλλο εκτός από την επείγουσα λαχτάρα της μάζας για θαυμασμό δεν τον ελαύνει στην κατασκευή ήρώων για τον εαυτό του, όπως οι ήρωες που του αποκαλύπτονται με την τέλεια επιδεξιότητα του ενός ή του άλλου είδους από το ριψοκίνδυνο ή την απόκτηση μιās εξαισίας πολιτικής θέσης, έτσι, ώστε για μιā στιγμή το άτομο να καταλάβει το κέντρο της παγκόσμιας προσοχής, αλλά γρήγορα λησμονείται όταν ή λάμψη στρέφεται σε κάποια άλλη φυσιογνωμία.

Ὁ ἀληθινὸς ἡρωϊσμός, στὸ μέτρο πὺ εἶναι δυνατὸς στὸν σύγχρονο ἄνθρωπο, ἐπιδεικνύεται σὲ μιὰ ἀδηλὴ δραστηριότητα, στὸ ἔργο πὺ δὲν ἐπιφέρει φήμη. Στερεῖται τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς δημόσιας ἐπιδιοκίμασίας, ἔστω κι ἂν καλὰ προσαρμοσμένη στὶς ἀνάγκες τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἔχει τὴν ἰσχύ τῆς αὐτοσυντήρησης. Δὲν μαγεύεται ἀπὸ κίβδηλες προσδοκίες οὔτε καὶ τὰ αὐτιά τοῦ ἥρωα εἶναι εὐπαθῆ (γαργαλίζονται) στὶς ἀπηχήσεις τῶν χειροκροτημάτων. Ἀπορρίπτει τὸ δέλεαρ νὰ πράξει ἐκεῖνο πὺ ὅλοι μποροῦν νὰ πράξουν, καὶ αὐτὸ πὺ θὰ ἐπιδιοκίμασει ὁ καθένας, καὶ μένει ἀδιατάρακτος ἀπὸ τὴν ἀπόσταση καὶ τὴν ἀποδοκίμασία. Μὲ σταθερὸ βᾶδισμα ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο τῆς ἐπιλογῆς τοῦ. Τὸ βῆμα αὐτὸ εἶναι μοναχικὸ, ἐπειδὴ ὁ δρόμος τῆς συκοφαντικῆς καὶ τῆς ἀλαζονικῆς ἀποδοκίμασίας ἐκβιάζει τὰ περισσότερα πρόσωπα νὰ πράξουν αὐτὸ πὺ θὰ εὐχαριστήσῃ τὸ πλῆθος. Λίγοι εἶναι στὸ ὕψος τοῦ ἔργου καὶ ἀκολούθησαν τὴν κλίση τοὺς δίχως πείσμα καὶ χωρὶς ἀδυναμία, ἐπιδεικνύοντας μιὰν ἀνυπακοή στὶς φαντασιώσεις τῆς συγγμῆς, στὴν διατήρηση χωρὶς κόπωση ἢ ἀποθάρρυνση μιᾶς ἀπόφασης πὺ λήφθηκε. Ἐν ὄψει τῆς ἀδυναμίας γιὰ τὸ αὐτὸ περιεχόμενο, τὸ ἀόρατο τοῦ εἶναι κάποιου μπορεῖ νὰ ἐλπίζει σὲ μιὰ ἀνεπαλήθευτη ἐπιβεβαίωση μόνο στὴν Ὑπέρβασή τοῦ.

Ἐὰν χαρακτηρίζεται ἀπὸ αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος σὰν ἥρωας — ὅτι ἴσταται σταθερὸς ἐναντίον τῆς ἀπόλυτης ἰσχύος, πὺ ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ ἐργάζεται, γιὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν τυφλὴ θέλησή της στὴ βούληση τοῦ μοναχικὰ δρώντος, καὶ πὺ σὲ κάθε γενεὰ ἐργάζεται κατὰ ἓνα τρόπο ἰδιότυπο πρὸς τὸν ἑαυτὸ της — σήμερα ὁ ἥρωας πρέπει νὰ διασφαλίσῃ τὸν ἑαυτὸ τοῦ ἀπὸ τίς ἀνεπαίσθητες μάζες. Οἱ μάζες δὲν πρέπει ριζικὰ νὰ ἀμφισβητηθοῦν ἀπὸ τὸ ἄτομα, ἂν θέλῃ νὰ συνεχίσει νὰ ζεῖ στὸν κόσμο. Πρέπει νὰ ὑπομείνῃ σιωπηρὰ καὶ νὰ συνεργάζεται, ἐκτὸς ἂν ἐπιθυμῇ νὰ ἐπιτρέψῃ στὸν ἑαυτὸ τοῦ νὰ μαρτυρήσῃ ἀπὸ τὸν δεσποτισμὸ τῶν μαζῶν, πὺ ἐξολοθρεῖ ἡσυχὰ καὶ χωρὶς νὰ φαίνεται. Ἡ ἰσχύς τοὺς ἐνσωματώνεται σὲ ὁρισμένα ἄτομα, πὺ τὸ καθένα τοὺς, σὰν λειτουργία μιᾶς παντοδύναμης ομάδας, ἐκφράζει τὴν θέλησή τοῦ προσωρινὰ (ὅπως κατανοεῖται ἀπὸ τὸν ἡγήτορα) πραγματοποιώντας τὴν θέληση αὐτὴ πρὸς τὸ παρόν, γιὰ νὰ γίνῃ καὶ πάλι μηδαμινότητα, ὅταν ἐκπληρώθῃ τὸ λειτούργημα. Ἐπειδὴ εἶναι ἀπλὸς ἐκτελεστής τῆς μαζικῆς θέλησης, δὲν μπορεῖ νὰ συλληφθῇ σὰν ἄτομο. Σὰν μάρτυρας, ὁ σύγχρονος ἥρωας δὲν μπορεῖ πιά νὰ δεῖ τοὺς ἀντιπάλους τοῦ καὶ θὰ παραμένῃ ἀόρατος ὁ ἴδιος γι' αὐτὸ πὺ πράγματι εἶναι.

Στὸν σκεπτικισμό πὺ χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴ μας τὰ μαζικὰ φαινόμενα τῆς δεισιδαιμονίας ἔχουν γίνῃ, γιὰ νὰ ποῦμε ἔτσι, ράθυμοι ἀλλὰ φανατικοὶ δεσμοὶ καθιερωμένοι ἀπὸ τὴν ἀπελπισία. Κάθε εἶδους προφήτης δὲν ἔχει παρὰ μιὰ παροδικὴ ἐπιτυχία. Ὁ δρόμος πρὸς τὴν ἀνεξαρτησία ὅμως στρέφεται, μ' ἓναν ἀπαράβατο σκεπτικισμό, στὸ κάθε τί πὺ ἀντικειμενικὰ καθιερώθηκε. Ὁ ἄνθρωπος πὺ ἀναζητώντας ἀνεξαρτησία δίδει ἔκφραση στὸ ἀληθινὸ ὄν, διαφέρει ριζικὰ ἀπὸ τοὺς προφήτες τῶν πρώτων ἡμερῶν. Πάνω ἀπ' ὅλα δὲν ἀναγνωρίζεται σὰν προφήτης, ἀλλὰ παραμένῃ κρυμμένος. Ἄν ἦταν γνωστὸς σὰν προφήτης, θὰ γινόταν δημαγωγός, ἓνας ἐφήμερα ἐξιδανικευμένος καὶ μετὰ κατατρεγμένος ἡγήτορας τῶν μαζῶν — ἱκανότητα πὺ γιὰ κάμποσο καιρὸ θὰ ἴδρυνε τὸ τυπικὸ τῆς λατρεύουσας ομάδας.

Γνωρίζοντάς το, ὁ ἀληθινὸς ἥρωας θὰ ἀπορρίψῃ τὸν ρόλο τοῦ προφήτη, δὲν θὰ ἔχει καμμιά σχέση μὲ ἐκείνους πὺ θὰ τὸν ἐνέδυναν μὲ τὸν μανδῦα τοῦ προφήτη, ἐπειδὴ ἡ οὐσία τοῦ τοῦ ἀπαγορεύει νὰ δεχθῇ ὑποταγή. Εἶναι ὁρατὸς μόνο στὸν ἀνεξάρτητο, πὺ ἐπιτυγχάνει τὴν αὐτοανάπτυξή τοῦ ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ μὲ τὴν οὐσία τοῦ. Δὲν θέλῃ μαθητὴς, ἀλλὰ συντρόφους. Μόνο στὴν ζωὴ ἑνὸς κράτους, σὰν τὴ μοῖρα ζωῆς ὅλων, μπορεῖ νὰ ἐπιθυμήσῃ ἀκολουθοῦς. Στὴν περίπτωσή αὐτὴ μόνο θὰ γίνῃ ἥρωας σὰν δημαγωγός. Καὶ μόνο στὴν μορφὴ μιᾶς ἐκλογίκευσης, πὺ ὁ ἴδιος καθιέρωσε, θὰ πράξῃ ἐκεῖνο πὺ λίγοι πράγματι κατανοοῦν, καὶ παραμένῃ κρυμμένος, ὅπως ὁ ἑαυτὸς τοῦ. Ἡ οὐσία τοῦ ἐργάζεται ἔμμεσα, δὲν γίνῃται πλαστικὴ φυσιογνωμία, δὲν θέτῃ κανένα νόμο. Χωρὶς ν' ἀναμινύεται στὴν

ἐπιχείρησι τῶν εἰδώλων τῆς ζωϊκῆς τάξεως, ποὺ ἔρχονται καὶ παρέρχονται, ἐργάζεται στὴν αὐθυπαρξία τοῦ χάριν τῆς αὐθυπαρξίας του· ἐπειδὴ δημιουργεῖ ζωὴ σὰν αἷτημα ἐπηρεασμοῦ ἄλλων ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς πηγὰς τους. Δὲν προβλέπει τὸ μέλλον, ἀλλὰ περιγράφει αὐτὸ ποῦ εἶναι. Τὸ συλλαμβάνει στὴν ἀφθονία τοῦ σὰν μιὰ ἐκδήλωσι τοῦ ὄντος, χωρὶς νὰ ἐπιδιώκει νὰ κάνει ἀπόλυτο κανενὸς εἶδους μῦθο. Ἡ μορφή του εἶναι εὐμετάβλητος, τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἀποτελεσματικότητός του ἀκίνδυνα καὶ ἡ ἀναγνώρισή του ἀμφίβολη. Ἡ οὐσία του εἶναι ἓνα φανερὸ μυστήριον. Ἀλλὰ ἡ εἰλικρίνεια μιᾶς ἀπεριόριστης θέλησις νὰ δεῖ, μεταβάλλεται σὲ σιωπὴ, ὅχι ἐπειδὴ ἐπιθυμεῖ ν' ἀποκρύψει αὐτὸ ποῦ γνωρίζει καὶ μπορεῖ νὰ πεῖ, ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ συρθεῖ βίαια στὴ σφαῖρα τοῦ ρηθέντος ἐκεῖνου ποῦ σὰν ὑπαρξὴ θὰ τὸν συσκοτίσει, λόγω τῆς ἀναλήθειας αὐτῆς. Ἡ ἀπαράβατη αὐτὴ ἀνωνυμία εἶναι τὸ «σημεῖον» του. Ὁ καθέννας στὸν κύκλον του πρέπει νὰ εἶναι ἕτοιμος νὰ προσέλθῃ στὴν ἐκκλησίαν του, χωρὶς νὰ τὸν καθιστᾷ καὶ πάλι ἀόρατο ἀπὸ τὸ ψεῦδος τῆς ἐξάρτησις καὶ τῆς προσδοκίας.

(Συνεχίζεται)

[Μεταφράζει ὁ ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ]

Θ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Ὁρέστις

*Πηλάδη, γιατί
τὴ σκότωσα τὴ
μάννα, λησμόνησα.*

*Κοκκίνισεν ἡ θάλασσα,
καθὼς ἔμπηγα
τὸ σπαθὶ μου
στὰ στήθη της.*

*Μὲ κυνηγᾷ τὸ τέρας
τοῦ νοῦ μου
μ' ἓνα φιλὶ
στὸ στόμα.*

*Πηλάδη, πῶς
ν' ἀναστήσω
τὴ μάννα
τώρα;*

Η ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

TALCOTT PARSONS, *The structure of social action*, vol. I και II

(Ἡ δομὴ τῆς κοινωνικῆς δράσης, τόμ. I και II — μὲ νέα εἰσαγωγή)

Στὸ σημαντικὸ αὐτὸ ἔργο ὁ καθηγητὴς Πάρσονς, στὴν προσπάθειά του νὰ συμβάλει στὴν συστηματικὴ κοινωνικὴ ἐπιστήμη, ἐξετάζει τὸ ἔργο τοῦ Μάρσαλ, τοῦ Παρέτο, τοῦ Ντύρκχέιμ καὶ τοῦ Μᾶξ Βέμπερ, ποὺ — σύμφωνα μὲ τὸν συγγραφέα — ἐκφράζουν μιὰ κίνησις ἐπαναστατικὴ στὴν δομὴ τῆς θεωρητικῆς σκέψης (σὲ σχέση μὲ τὸν ὀφελμιστικὸ θετικισμὸ καὶ τὸν γερμανικὸ ἰδεαλισμὸ).

Στὸ Α' μέρος τοῦ ἔργου «Ἡ θετικιστικὴ θεωρία τῆς δράσης» ὁ συγγραφέας — μεταξὺ ἄλλων — ἐπισημαίνει τοὺς περιορισμοὺς τῆς θετικιστικῆς θεωρίας μὲ κύριους χαρακτῆρες: α) τὴν ἔμφασι στὴν λογικότητα, β) τὴν ταύτιση τῆς λογικότητας μὲ τὴν διαδικασία τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης, γ) τὴν ἀνάλυση τῶν στοιχείων σὲ σχέση μὲ τὸν «ἀτομισμὸ» τῶν μονάδων δράσης, δ) τὴν θεώρηση τῶν σκοπῶν τῆς δράσης ὡς δεδομένων, ἐνῶ οἱ διακυμάνσεις τοὺς σὲ σχέση μὲ τὸν δρῶντα εἶναι τυχαῖες καὶ ε) τὴν προσέγγιση τοῦ ἄλλοιου στοιχείου τῆς δράσης ὡς ἔλλειψης γνώσης.

Στὸ Β' μέρος ὁ συγγραφέας ἐπιδιώκει ν' ἀναπτύξει τὴν «θεληματικὴν θεωρίαν τῆς δράσης» ὕστερα ἀπὸ μιὰ κριτικὴ παρουσίαση τῶν θέσεων τοῦ Ἀλφρεντ Μάρσαλ, τοῦ Βιλφρέντο Παρέτο καὶ τοῦ Ντύρκχέιμ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν θετικιστικὴν παράδοσι. Στὸ Γ' μέρος τοῦ ἔργου ἐξετάζεται ἡ ἐμφάνιση τῆς θεληματικῆς θεωρίας τῆς δράσης ἀπὸ τὴν ἰδεαλιστικὴν παράδοσι, μὲ κύριον φορέα τῆς τὸν Μᾶξ Βέμπερ, καί, τελικὰ, τὸ Δ' μέρος ἀφιερώνεται στὴν ὁλοκλήρωσι τῆς θεωρίας τῆς δράσης καὶ στὴν ἐπεξεργασία τῶν συστατικῶν στοιχείων τῆς.

Θεμελιῶδες σημεῖο ἀφετηρίας — σύμφωνα μὲ τὸν Πάρσονς — εἶναι ἡ ἀντίληψις τῆς ἐσωτερικῆς λογικότητας τῆς δράσης, ὅπως συνίσταται ἀπὸ σκοποὺς καὶ μέσα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὁρους τῆς καταστάσεως ὅπου ἐκτυλίσσεται. Ἐνῶ ὁ Μάρσαλ — ὑποστηρίζει ὁ συγγραφέας — ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν θετικιστικὴν θεωρίαν τῆς δράσης μὲ τὴν ἀντίληψιν του γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τὴν ἀδυναμία τῆς ἀποκλειστικῆς ἐρμηνείας τῆς συγκεκριμένης δράσης τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς μὲ βάση τισ ἐπιθυμίας τοῦ δρῶντος, ὁ Παρέτο κατέδειξε ὅτι οἱ σχετικοὶ σκοποὶ τῆς δράσης ἀνήκουν σὲ μιὰ μὴ λογικὴ κατηγορίαν, ἐνῶ ἡ λογικὴ δράσις ἀποτελεῖ τὸ ἐνδιάμεσόν της. Ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά, τὸ ἀποφασιστικὸ βῆμα τοῦ Ντύρκχέιμ ἦταν ὁ διαχωρισμὸς τοῦ κοινωνικοῦ καταναγκασμοῦ ἀπὸ μιὰν ἀντίληψιν φυσικῆς αἰτιότητος, ἐνῶ ἀκόμη τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον συγκροτεῖται ἀπὸ μιὰ σειρά ὄρων κείμενων πέρα ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου· βασικὸ εἶναι ἀκόμη τὸ σύστημα τῶν κανονιστικῶν ρυθμίσεων μὲ βάση τισ κυρώσεις. Τέλος, ὁ Μᾶξ Βέμπερ — σύμφωνα μὲ τὸν συγγραφέα — ἔδωσε ἔμφασι στὸ ἀξιολογικὸν στοιχεῖον τῆς κοινωνικῆς δράσης, ἐπισημαίνοντας τὸν συσχετισμὸ τῶν θρησκευτικῶν συμφερόντων μὲ τὸ σύστημα τῶν μεταφυσικῶν συλλήψεων.

Ὁ Πάρσονς στὴν προσπάθειά του νὰ συνθέσῃ τισ ἐπὶ μέρους αὐτὲς βασικὰς συλλήψεις, ὑποστηρίζει τὴν ἐμφάνισιν μιᾶς νέας γενικῆς θεωρίας τῆς δράσης μὲ τέσσαρα βασικὰ στοιχεῖα: α) τὴν κληρονομικότητα καὶ τὸ περιβάλλον, ὡς τοὺς ἔσχατους ὁρους τῆς δράσης, β) τὰ μέσα καὶ τοὺς σκοποὺς, γ) τισ ἔσχατες ἀξίες καὶ δ) τὴν προσπάθειαν συσχέτισης τῶν κανονιστικῶν ρυθμίσεων καὶ τῶν συνθηκολογικῶν ὄρων μὲ τὴν δράσιν.

Παρά τις επικρίσεις που διατυπώθησαν (Γκούλντερ κ.λπ.), πρόκειται για συνθετικό έργο ύψλης επιστημονικής σπουδαιότητας.

Μανώλης Μαρκάκης

Περιγραφή του Γιώργου Σεφέρη (Τετράδια «Ευθύνης»)

Πόσος χρόνος, άραγε, πρέπει να περάσει, για να κριθεί ή αξία ενός ποιητικού έργου και να κριθούν ακόμη και τα συμπεράσματα, που ό κάθε μελετητής άντλησε ή συνεχίζει ν' άντλει άπ' τόν ποιητή; Τί σημαίνει αξία ενός ποιητικού έργου; Πώς γεννιέται ό ποιητής;

Ό 'Αριστοτέλης παρατηρεί ότι ή ποίησης ακολουθεί τό ήθος του ποιητή: «*Διεσπάσθη δέ κατά τά οικεία ήθη ή ποίησις· οί μὲν γάρ σεμνότεροι τάς καλὰς ἐμιμοῦντο πράξεις καί τάς τῶν τοιούτων, οί δὲ εὐτελέστεροι τάς τῶν φαύλων, πρῶτον ψόγους ποιοῦντες, ὥσπερ ἕτεροι ὕμνους καί ἐγκώμια*». [= Διαχωρίστηκε δέ ή ποίησης καί ακολουθῆσε δρόμους ἀνάλογους πρὸς τό ήθος του ποιητή. Διότι οί εὐγενεῖς, οί σοβαροί, οί κόσμιοι, οί ἔξοχοι, οί υπερήφανοι τίς ἀντίστοιχες πράξεις τῶν ἀξιολόγων ἀνθρώπων ἐμιμοῦντο, οί δὲ μικροπρεπεῖς, ποταποί, φαῦλοι τίς πράξεις τῶν ὁμοίων τῶν, κατὰ πρῶτον στιχοιργοῦντες ψόγους, καθὼς ἄλλοι ὕμνους καί ἐγκώμια].

Ό ποιητής, μᾶς λέγει ό 'Αριστοτέλης, πλάσθηκε ἀπό τήν φύση με ιδιαίτερες ικανότητες: «*Κατὰ φύσιν δὲ ὄντος ἡμῖν τοῦ μιμεῖσθαι καὶ τῆς ἀρμονίας καὶ τοῦ ρυθμοῦ (τὰ γὰρ μέτρα ὅτι μόρια τῶν ρυθμῶν ἐστί, φανερόν) ἐξ ἀρχῆς οἱ πεφυκότες πρὸς αὐτὰ μάλιστα κατὰ μικρὸν προάγοντες ἐγέννησαν τὴν ποίησιν ἐκ τῶν αὐτοσχεδιασμάτων*». [= 'Αφοῦ κατὰ φύσιν ἔχομε τήν μίμηση, τήν ἀρμονία καί τόν ρυθμό (εἶναι δὲ φανερό ὅτι τὰ μέτρα εἶναι μόρια τῶν ρυθμῶν), ὅσοι ἐξ ἀρχῆς ἐπλάσθησαν ἀπό τήν φύση ἰδιαίτερος ἐπιτήδειοι πρὸς αὐτό, προάγοντες κατὰ μικρὸν, ἐγέννησαν τήν ποίηση ἀπό τὰ αὐτοσχεδιάσματα].

Θά ἔλεγα, ὅτι ό ποιητικός λόγος, στὰ ἀρχικά αὐτοσχεδιάσματα, ξεπήδησε μέσα ἀπό τόν ἀνθρωπο, πού ἐκδήλωνε ἔντονα με φωνή καί κινήσεις ρυθμικές τὰ παθήματά του ή τις χαρές του. Αὐτός ό ρυθμικός αὐτοσχεδιασμός ἔγινε ἀργότερα ρυθμικός λόγος καί πήρε ἔνταση καί μορφή ἀνάλογη πρὸς τό βαθμό συνειδήσεως του ἀνθρώπου στή σχέση του πρὸς τό σύμπαν, πού οί Ἕλληνες ἀποκάλεσαν «Φύσιν». Αὐτός ό ρυθμικός λόγος, όταν χρησιμοποιήθηκε ὡς μέσον ἐκφράσεως τοῦ 'Απόλλωνος — ὅπως ό ὕμνος τοῦ 'Ορφέως μᾶς λέει — σκοπὸν εἶχε νὰ δημιουργή «*ἀρμονίη κεράσας παγκόσμιον ἀνδράσι μοῖραν*». [= Νὰ εἰσέλθει ἐντὸς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ή εὐρυθμος ἀναλογία ὡς τρόπος ζωῆς]. Νομίζω ὅτι πράγματι ό ποιητικός λόγος δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἐκφράζει τήν στάση τοῦ ποιητή στοῦ χῶρο του καί στὸν χρόνον. Αὐτήν, περίπου, τήν προσπάθεια «ἀξιολογήσεως» τοῦ έργου τοῦ ποιητοῦ Γεώργιου Σεφέρη ἐπιχειρεῖ ή «Ευθύνη» με σοβαρότητα ἀνάλογη πρὸς τόν ποιητή.

«*Δεκαπέντε χρόνους μετὰ τὴν κοίμησή του, ό Σεφέρης παραμένει, ὁλόρθος κι' ἐπιβλητικός, στοῦ κέντρο τῆς ποιητικῆς ἐπικαιρότητας στὸν τόπο μας... Τὰ δεκαπέντε αὐτὰ χρόνια δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἀρκετὴ ἀπόσταση, γιὰ νὰ ἀτενίσει ό καλόπιστος ἀναγνώστης τὸ ἔργο τοῦ πρὸ χαρακτηριστικοῦ καὶ τοῦ πρὸ σύγχρονου νεοέλληνα ποιητῆ τοῦ αἵωνα μας... Ὡστόσο, ἀμφιβάλλουμε, ἂν ή κρίση τοῦ μέλλοντος θὰ εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν σημερινή, τὴν δική μας κρίση*» [Πρόλογος]. Ἔτσι με λίγα λόγια σὰν τό πρὸ πάνω ἀπόσπασμα ξεκινᾷ ή «Ευθύνη», με τὰ «*Τετράδιά*» της, τήν «*Περιγραφή τοῦ Γιώργου Σεφέρη*». Δέκα ἐννέα συγγραφεῖς με πρῶτον τὸν Κωνσταντῖνο Τσάτσο μᾶς ὁμιλοῦν γιὰ τόν ἀνθρωπο καί τόν ποιητὴ Γιώργο Σεφέρη. Εἶναι μιὰ ἔκδοση ἀπὸ αὐτὲς πού τιμοῦν τό ἔργο τοῦ ἐκδότη. Ό ἀναγνώστης νομίζω ὅτι θὰ διαφωτισθεῖ ἀρκετὰ στοῦ πῶς βλέπουν οἱ μελετητὲς τοῦ Σεφέρη, τὸν Σεφέρη.

Κανεῖς, βέβαια, δὲν θὰ ἰσχυριστεῖ, ὅτι μ' αὐτὴν τήν «*περιγραφή*» ἔχομε πλέον ἀποκαλύψει τόν ποιητὴ καί σὰν ἀνθρωπο καί σὰν δημιουργό. Ἄλλωστε εἶναι ἴδιον τῶν πολυπλευρῶν διανοητῶν, ὅπως ἦταν καί ό Σεφέρης, νὰ ἐπιτρέπουν τήν συναγωγὴ πολλῶν

διαφορετικῶν συμπερασμάτων ἀπὸ τοὺς μελετητὲς των. Νομίζω ὅτι ἡ «*Περιγραφή τοῦ Γιώργου Σεφέρη*» θὰ ἀποτελέσει ἓνα βοήθημα στὴν μελέτη τοῦ ἔργου τοῦ ποιητῆ.

Η. Α. Τσατσόμοιρος

Γ. Δ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, «*Τὸ Κράτος τῆς Θεσσαλονίκης*»

Ὁ συγγραφέας τοῦ «*Κράτους τῆς Θεσσαλονίκης*» ἀναλύει μὲ ἱστορικὴ σκέψη τὰ μεγάλα προβλήματα καὶ τὶς συνέπειες αὐτῶν γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ πολιτικὴ ἐξέλιξη καθὼς καὶ τὶς διεθνεῖς σχέσεις τῆς χώρας. Τὸ κράτος τῆς Θεσσαλονίκης ὑπῆρξε ἡ προΐστορία τοῦ π λ ή γ - μ α τ ο ς ποὺ κατεφέρθη, ἀργότερα, ἐναντίον τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ συγγραφεὺς ἐρευνᾷ μὲ τὴν δυνατὴ ἀντικειμενικότητα τὰ αἷτια ποὺ διεμόρφωσαν τὸ πρόβλημα τοῦ Ἑλληνικοῦ διχασμοῦ. Οἱ ἐπεμβάσεις τῶν «προστάτιδων» δυνάμεων σκόπευαν τώρα στὴν ἀνατροπὴ τῶν ἐπιτευγμάτων, ἀφ' ἐνός, τῶν πολέμων 1912-13 καὶ ἀφ' ἐτέρου στὴν ἐκρίζωση τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Πρέπει κάποτε ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες νὰ διδαχθοῦμε τὴν ἀλήθεια γιὰ τοὺς ἀφανεῖς δημιουργοὺς τοῦ κράτους τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ ξεριζωμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ λαοὶ εὐκολὰ φανατίζονται, εὐκολὰ γίνονται ὕλικο γιὰ ἐπαναστάσεις, βιαιότητες καὶ ἀνατροπές. Ἐκεῖνο ποὺ δὲν φαντάζονται, ὅταν τοὺς καταλαμβάνει ἡ μισαλλοδοξία, εἶναι ποιοὶ κρύβονται πίσω ἀπ' τὰ συνθήματα ποὺ ρίχνονται ἀπ' τὰ παρασκήνια. Ποιοὶ κρύβονται πίσω ἀπὸ τὶς φανερὲς διενέξεις τῶν πολιτικῶν κομμάτων.

Ἡ μικρὴ αὐτὴ μελέτη τοῦ καθηγητοῦ Γ. Δ. Δασκαλάκη δὲν ἀποβλέπει βεβαίως νὰ μᾶς δώσει ἀπάντηση, ἀποκαλύπτοντας τὸ παρασκήνιο. Ὁ συγγραφέας ἐξετάζει τὴν νομικὴ μορφή ποὺ ἔλαβε τὸ κράτος τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀναγκαστικὰ ὅμως ἀνατρέχει στὰ οὐσιώδη αἷτια τῆς δημιουργίας του καὶ διὰ μιᾶς πλουσιωτάτης βιβλιογραφίας μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προχωρήσουμε καὶ στὴν ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας.

Η.Α.Τ.

ΠΑΥΛΟΣ ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ, «*Πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ πραγματικότητα σήμερα*»

«*Περὶ πολιτείας ἀρίστης τὸν μέλλοντα ποιήσασθαι τὴν προσήκουσαν ζήτησιν ἀνάγκην διορίσασθαι πρῶτον τίς αἰρετώτατος βίος. Ἀδήλου γὰρ ὄντος τούτου καὶ τὴν ἀρίστην ἀναγκαῖον ἀδελφὸν εἶναι πολιτεῖαν*». [= Ὁ θέλων νὰ ἐπιδοθῇ στὴν ἐμπρέπουσα ἔρευνα περὶ τοῦ ἀρίστου πολιτεύματος ὀφείλει νὰ καθορίσῃ πρότερον ποῖο εἶδος βίου εἶναι προτιμότερο. Διότι ἐν τούτῳ ἀγνοηθῇ, δὲν θὰ καταστῇ δυνατὸν κατ' ἀνάγκην νὰ καθορισθῇ καὶ τὸ ἄριστο πολίτευμα: Ἀριστοτέλης: *Πολιτικά*, Η, 1323α].

Ἡ περιγραφή τῆς «*Πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς πραγματικότητος σήμερα*» ἀσφαλῶς εἶναι καθήκον τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἐν ἐπικεφαλίδι ἔργου Παῦλος Μπακογιάννης περιγράφει μὲ ἀπλότητα καὶ σαφήνεια τὰ αἷτια ποὺ προσδιόρισαν τὶς ἰδιαίτερες πλευρὲς τοῦ ἐνιαίου Ἑλληνικοῦ πολιτικο-κοινωνικοῦ προβλήματος. Ἀρχὴ τῆς ἱστορικῆς του θεμελίωσης ἡ Τουρκοκρατία. Ἡ συνοπτικὴ περιγραφή καὶ τὸ βάθος τῶν παρατηρήσεών του στηρίζουν τὶς «τελικές του προτάσεις».

Θὰ ἔπρεπε νὰ σταματήσω ἐδῶ. Ὁ συγγραφεὺς προτείνει κάποια λύση ποὺ συνδέεται μὲ τὴν πολιτικὴν ἐνὸς μεγάλου κόμματος. Μήπως ὅμως μὲ τὸ ἴδιο σκεπτικὸ δὲν θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ συνδέσουμε τὴν λύση μὲ τὴν πολιτικὴ ἐνὸς ἄλλου, ἐπίσης μεγάλου, ἢ μικροῦ κόμματος, ποὺ διεκδικεῖ ἢ θὰ διεκδικήσει τὴν ἐξουσία; Δὲν νομίζω ὅτι μέσα σ' αὐτὴ τὴν γενικὴ σύγχυση ποὺ στροβιλίζονται οἱ λαοί, σ' αὐτὴν τὴν βίαιη διαμόρφωση τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ στὴν γενικὴ ἐντροπία τῶν θεσμῶν, σ' αὐτὸ τὸ γενικὸ κατρακύλισμα

και ακόμη όταν εμείς ως λαός, έθνος, γλώσσα, πολιτισμός, χῶρος, Ιστορία κινδυνεύουμε να υποστούμε πρώτοι το παλιρροϊκό κύμα εκ τῆς συγκρούσεως τῶν ἐξουσιαστῶν, ἐμφανῶν και ἀφανῶν, μᾶς ἐπιτρέπεται ἡ πολυτέλεια συντηρήσεως ἐνὸς ψευδοδιαλόγου. Λέγω δὲ ψευδοδιαλόγου, διότι ἀ ν τ ι π α ρ ᾱ θ ε σ η σ τ ῆ ν ἐ ν τ ρ ο π ί α, ἐπιχειρημάτων, ποὺ προέρχονται και αὐτὰ ἀπὸ τὸ ἀντίπαλο ἐξουσιαστικὸ στρατόπεδο, δὲν ἀ ν α χ α ι τ ῖ ζ ο υ ν τ ῆ ν ἐντροπία, και τὸ χειρότερο ἀποκαλύπτουν τὴν ἀδυναμία δλων τῶν ἐξουσιαστῶν νὰ ἀπαντήσουν στὸ «*τίς ὁ αἰρετώτατος βίος*».

Νομίζω ὅτι ὁ συγγραφεὺς και τὸ κόμμα ποὺ αὐτὸς θεωρεῖ ὅτι προχωρεῖ πρὸς τὴν ἐξουσία ὀφείλουν νὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι τὰ *Ἑλληνικά προβλήματα* εἶναι *ιδιαιτέρα*: δὲν μοιάζουν μὲ τὰ προβλήματα τῶν ἄλλων λαῶν. Πρέπει ἀκόμη νὰ κατανοήσουν, μὴ και βρίσκονται π λ η σ ι ἔ σ τ ε ρ α πρὸς αὐτὸ ποὺ ἐμεῖς ἀποκαλέσαμε «*Ἑ λ λ η ν ι κ ὀ τ η τ α*», ὅτι ἔχουμε ἐπίσης μεγάλες ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς λαοὺς. Τὸ νὰ λύσουμε τὰ δικά μας προβλήματα μὲ *ἐντιμο τρόπο* εἶναι προϋπόθεση και ὑπάρξεως δικῆς μας και συνεχίσεως, ὅμως, ἐνὸς ἀγῶνος γιὰ τὴν οἰκουμένην ἰσορροπία. Αὕτῃ ἡ συνέχεια μπορεῖ και πρέπει νὰ γίνεῖ ὁ ὁδηγὸς τῆς Ἑλληνικῆς νεότητος. Ὁδηγός: ἡ Ἑλληνικότητα.

Η. Α. Τσατσόμοιρος

ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ, «Φιλοσοφικά Σχεδιάσματα»

Τὰ «Φιλοσοφικά Σχεδιάσματα» τοῦ Μανώλη Μαρκάκη εἶναι, ὅπως ὁ ἴδιος τὰ χαρακτήρισε, «*χαρτογράφηση τοῦ ἴδιου τοῦ πνεύματός του*». Στὰ σχεδιάσματα — μᾶς λέγει — ἐτοῦτα, «*εἶχα τὴν διάθεση νὰ φέρω κοντὰ τὴν φιλοσοφία τοῦ ὄντος μὲ τὴν φιλοσοφία τῆς ὑπαρξεως*». Εἴκοσι ἕνα θέματα δίνουν τὸ στίγμα, καθὼς λέγουν οἱ ναυτικοί, τῆς πορείας τοῦ συγγραφέα στὴν ἰχνηλάτηση τοῦ αἰσθητοῦ και τοῦ ἰδεατοῦ κόσμου. Ἡ Ἑλευθερία, ἡ Ἀλήθεια, ἡ Ἑλλάδα, ὁ Πόνος, ὁ Ἔρωτας, ἡ Ποίηση, ἡ Λέξη, ὁ Κόσμος, ἡ Ἱστορία, ἡ Ὑλῃ, τὸ Πνεῦμα, τὸ Ὄν, ὁ Θεός, ὁ Χρόνος, ὁ Θάνατος, ἡ Ζωή, ἡ Ψυχὴ, τὸ Μηδέν, ἡ Ἀναγκαιότητα, τὸ Τυχαῖο, τὸ Πεπρωμένο εἶναι οἱ ἔννοιες ποὺ προβληματίσαν ἰδιαίτερα τὸν συγγραφέα, ὅταν ἔστρεφε τὸν οἶακα τῆς σκέψεως του ἄλλοτε σὲ φωτερὲς κι ἄλλοτε σὲ ἐρεβώδεις περιοχὰς τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων ὀριζόντων. Ἕνα μικρὸ δείγμα μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δοῦμε τὴν ἀγωνία τοῦ συγγραφέα στὸ χῶρο, ὅταν κανένας ἀνθρώπινος χάρτης δὲν ἔχει ἀποτυπώσει μὲ σημάδια βεβαιωμένα τὴν μία και μοναδικὴ ὁδὸ πρὸς τὸ τέλος τοῦ ταξιδιοῦ.

«Θεὸς — γράφει — εἶναι τὸ ὄριο τῆς ἀμφισβήτησης, ἡ ἀπαράδοτη ἀξίωση γιὰ τὸ πέρα, ἀπὸ κάθε αἴσθηση ἢ σύλληψη, δεδομένο, ἢ ἐμπιστοσύνη στὰ θεμέλια τοῦ σύμπαντος και στὰ θεμέλια τῆς ψυχῆς μου. Ὁ παιάνας ποὺ συνοδεύει τὴν χαρὰν τῶν αἰῶνων και τὸ ἐωθινὸ τους, ἢ βεβαιότητα γιὰ τὸ ἄλλο ποὺ σημειώνεται πέρα ἀπὸ αὐτὰ, ἢ ἀναπόδεικτη προσωπικὴ ἢ ἀπρόσωπη παρουσία, τὸ πελέκι ποὺ ἀντιφεγγίζει ἀνάμεσα στὸ χάος και τὸν κόσμον». Ὁ Μανώλης Μαρκάκης δὲν ξεχνᾷ ποτὲ τὸν ποιητὴ και ἔτσι οἱ στοχασμοὶ του, στὴν διείσδυση ποὺ ἐπιχειροῦν μέσα στὸ χῶρο τοῦ συμπαντικοῦ και ὄντολογικοῦ συμβάντος, βρίσκουν πάντοτε τὸν καιρὸ νὰ δώσουν στὴν μορφὴ τὸ χρῶμα και τὸν ἦχο ποὺ ἐκφράζει τὸν «ἔρωτα», δηλαδὴ τὸ γίγνεσθαι, τὴ ζωή: «Θεὸς εἶναι τὸ ναι και τὸ ὄχι, ἡ ὁρμὴ ποὺ συντρίβει. Τὸ ναι και τὸ ὄχι, γιὰ νὰ περάσει. Εἶναι ἡ δσημένα ματιὰ πέρα ἀπὸ τὸ καλὸ και τὸ κακὸ, τὸ πύρινο ἀκατάδεχτο, ἀπρόσιτο ἔρεισμα τοῦ εἶναι και τοῦ τίποτε. Ἡ κραυγὴ ποὺ χύνεται πέρα ἀπὸ τὸ εἶναι, ἀλλὰ και πέρα ἀπὸ τὸ τίποτε. Στέκει ἀνυπεράσπιστος στὸ αἶνιγμα τῆς παρουσίας του ἢ τῆς ἀπουσίας του. Ὅταν εἶναι παρὼν ἢ βεβαιότητα, ὅταν εἶναι ἀπὼν ἢ ἀνεκπλήρωτη αἴσθηση τοῦ κενοῦ του.»

Δὲν εἶναι δυνατόν, και τὸ γνωρίζει ὁ Μανώλης Μαρκάκης, ὁ ἐκλεκτὸς αὐτὸς συνεργάτης τοῦ «*Δαυλὸς*», νὰ ἀναπτύχθουν τὰ «Φιλοσοφικά» του «*Σχεδιάσματα*» πέραν τοῦ

ἐπιτρεπτοῦ χώρου πού διαθέτει τὸ περιοδικό. Οἱ ἀναγνώστες πάντως τοῦ «*Δαυλοῦ*», πού ξέρουν τὸν συγγραφέα καὶ ποιητὴ Μανώλη Μαρκάκη, θὰ λάβουν καὶ πάλι κάποια ἐλάχιστη γεύση ἀπ' τὸ καινούργιο βιβλίο του. Ἡ ὕλη του ἐρεθίζει τὴν σκέψη καὶ ξέρει νὰ καθησυχάζει μὲ τὴν ποιητικὴ του διάθεση τὸν ἀνθρώπινο νοῦ.

Η. Α. Τσατσόμοιρος

ΕΠΙΛΟΓΗ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΔΡΟΥΜΠΟΥΚΗΣ, Στόχος: Ἑλληνική Γλῶσσα — Σχέδιο ἐν ἐξελίξει — Φῶς στὴ συνωμοσία (δοκίμιο).

Ὁ συγγραφέας, δημοσιογράφος ἐπαγγελματίας, συγκεντρώνει στὸ βιβλίο του αὐτὸ στοιχεῖα πολῦτιμα καὶ σπουδαῖα, τὰ ὁποῖα ἀποκαλύπτουν ὅτι «*ὑπάρχει σχέδιο*», πού ἐπιδιώκει μὲ σατανικά μέσα τὴν ὑπονόμηση τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Πρῶτος στόχος ἡ γλῶσσα. «*Σὲ λίγα χρόνια* — λέγει — *οἱ νέες γενιὲς θὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ τὰ παλαιὰ ἀλλὰ καὶ τὰ νεώτερα κείμενα τῆς Ἑλληνικῆς γραμματικῆς*». Ἐπιδίωξη ἀκόμη τῶν συνωμοτῶν εἶναι νὰ ἀντικαταστήσουν τὸ Ἑλληνικὸ μὲ τὸ Λατινικὸ Ἀλφάβητο.

Ὁ συγγραφεὺς ἔχει συγκεντρώσει γνῶμες ἐπιφανῶν πνευματικῶν Ἑλλήνων, πού ἀποδεικνύουν τὴν συνωμοσία καὶ τὸ πῶς ἐργάζεται. Θὰ δώσω ἕνα μικρὸ δείγμα ἀπ' τὴν ἀποκαλυπτικὴ συλλογὴ, πού ὁ Δ. Δρουμπούκης παραθέτει στὸ βιβλίο του:

«*Ἐκάβη τοῦ Εὐριπίδη*» ἀπὸ τοὺς «*Δεσμῶν*» στὸν Λυκαβηττό. Γράφει γι' αὐτὴν τὴν παράσταση ὁ Τάσος Λιγνάδης στὴν «*Καθημερινή*» (21/8/83):

«*Προμηθεύσαι ἕνα θίασο, τὸν μνεῖς στὴν ἀποχαύνωση, τὸν ἐκγυμνάζεις στὴν ἀποστασιοποίηση τοῦ σοβαροῦ καὶ ὅταν φθάσει ἡ στιγμή τῆς παράστασης λίγο πρὶν, τὸν ἀμολᾷς στὴν ὀρχήστρα νὰ παίξει τὴν... τυφλόμυγα. Ναι, ἀκριβῶς, τὸ παιδικὸ παιχνίδι τῆς τυφλόμυγας! Αὐτὸ προφανῶς γίνεται, γιὰ νὰ ἐγκληματιστοῦν στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς τραγωδίας οἱ θεατὲς καὶ νὰ προθερμανθοῦν οἱ ἡθοποιοὶ, ὅπως μᾶς τὸ ἔδειξαν πράγματι τὰ μέλη τοῦ χοροῦ τῆς ΕΚΑΒΗΣ πού ἐβγαλὲν ἀπὸ μέσα τοὺς ὅ, τι πιδ εὐτράπελο εἶχαν. Ἐτσι, ἀκούσαμε καὶ εἶδαμε ὕποπτα μειδιήματα, πνιχτὰ γέλια, σπρωξιές, φροϊδικὰ ἀγγήματα καὶ διάφορες ἄλλες σαχλαμαρίτσες πού σκόρπισαν τὴν γενικὴ θυμὴν καὶ τὴν ἰλαρότητα.*

Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ τὸ χαρισάμενο προοίμιό τοῦ κοῦφιου αὐτοσχεδιασμοῦ, τὸ εὖθες σύνολον συνοφρονεῖται ἀπότομα. Ἡ παράσταση ἀρχίζει. Τὸ κολητικὸ ὅμως παιχνίδι ἔχει ἐπιτελέσει ἤδη τὸν προορισμό του, ὅπως ἡ παιδικὴ ἀσθένεια τῆς ἰλαρᾶς. Ὁ

θίασος ἔχει ἀπομωρανθεῖ τόσο, ὥστε νὰ εἶναι ὥριμος νὰ παίξει τὴν ΕΚΑΒΗ ὡς κωμωδία πλέον...».

Γενικῶς τὸ βιβλίο τοῦ Δημήτρη Δρουμπούκη εἶναι, ὅπως πολὺ σωστὰ ὁ συγγραφέας τονίζει, ἡ ἀγωνιώδης προσπάθεια νὰ χυθεῖ φῶς στὴν συνωμοσία πού σὰν φίδι σέρνεται παντοῦ γύρω μας. Ὁ Δαυλός, πού συνεχῶς προσπαθεῖ νὰ μεταδώσει στοὺς ἀναγνώστες του τοὺς λόγους πού ἡ Ἑλληνικότητα καὶ ὁ φορέας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας ἀλλὰ καὶ ὁ χῶρος πού ὑπῆρξε ἡ μήτρα τοῦ «Ἑλληνικοῦ» κινδυνεύουν ἀπὸ φανερὲς καὶ κρυφὲς δολιοφθορὲς, θεωρεῖ καθήκον του νὰ συστήσει τὸ βιβλίο αὐτὸ τοῦ Δ. Δρουμπούκη στοὺς νέους ἀναγνώστες του.

Υπάρχουν βέβαια σημεῖα πού διαφωνοῦμε (π.χ. μ' ἕνα μέρος ἀπ' τὶς ξένες γνῶμες πού παραθέτει ὁ συγγραφεὺς). Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἀναγνωρίζουμε ὅτι δίδει καὶ αὐτὸς μάχη πού ἀφορᾷ ὅλους μας.

Η.Α.Τ.

ΠΕΤΡΟΥΛΑ ΑΛ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ, Ποιήματα, Ἀθήνα 1986.

Τὰ δημοσιευμένα στὰ «*Πολύπτυχα*» 1983-1986 ποιήματα τῆς Π.Α.Π. γραμμένα μὲ τὴν ἀγνότητα καὶ τὸν αὐθορμητισμὸ τῆς ποιήτριας, πού ἔκανε τοὺς πόνους τῆς πολλὰ βιβλία μὲ πολλὰ τραγούδια.

Ε.Ε.Μ.

ΑΛΕΚΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Δημοσθένης Κ. Γραμματόπουλος — Ἕνας Ἕλληνας διανοούμενος καὶ ἐπιστήμονας στὴ Ρουμανία (μελέτη), Ἀθήνα 1986.

Μιὰ ἀξιόλογη προσφορὰ τοῦ Α.Β., γιὰ νὰ γνωρίσουμε ἕνα λογοτέχνη διανοούμενο γιὰ τὸ Ἑλληνικὴς καταγωγῆς, πού ζεῖ στὴ Ρουμανία, τὸν ὁποῖο γνώρισε προσωπικὰ σὲ ταξίδι του ἐκεῖ τὸ 1981. Πρόκειται γιὰ ἕναν ἀξιόλογο πνευματικὸ ἄνθρωπο, πού παρὰ τὴν ἀπὸ γεννήσεώς του παραμονὴ στὴ Ρουμανία, διατηρεῖ ζωντανὲς τὶς Ἑλληνικὲς του ρίζες καὶ τὴν Ἑλληνικὴ του συνείδηση.

Κ.Π.Μ.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ε. ΣΤΑΥΡΑΚΑΣ, *Κυριατισμοί* (ποιήματα), 'Αθήνα 1986.

Είναι το έκτο βιβλίο του εκλεκτού ποιητή. Λυρικός και επιγραμματικός ο στίχος, πάντοτε άρτιος και καλοδεμένος, πολλές φορές φιλοσοφικός. *Τῶν ἰδεῶν / τ' ἀνέβασμα / πρὸς τ' ἀψηλά / ἔγινε τώρα / κύλισμα / εἰς τοῦ γκρεμοῦ / τὰ βάθη / κι ἀκούγονται / κρωγγὲς ἀπελπισμένων!/. Καλογραμμένα, ἄσσογα, ἁρμονικά και τὰ 29 Χάι-Κάι, πού κλείνουν τή συλλογή με τίτλο «Δοκιμές» Ε.Ε.*

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΕΡΙΩΝΗΣ, *Ἑλλάδα, θυμήσου και ζύπνα* (ποίηση), 'Αθήνα 1985.

16 ποιήματα. Πρώτο, μεγαλύτερο και κυρίαρχο στη συλλογή το όμοιότιλο συνθετικό ποίημα «Ἑλλάδα, θυμήσου και ζύπνα». "Ανετος, αὐθόρμητος και χυμώδης ο στίχος του ποιητή αναφέρεται σε διαχρονικές αλήθειες με ευαισθησία και λυρισμό. Είναι το τρίτο ποιητικό έργο του Γ. Τ., πού έχει ακόμα προσφέρει στη λογοτεχνία μας 4 μυθιστορήματα, 1 νουβέλα και 4 βιβλία διηγημάτων. Ε.Ε.Μ.

ΣΟΦΙΑ ΒΕΚΡΑΚΟΥ - ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Στίγματα* (ποίηση), 'Αθήνα 1986.

Ἀξιόλογη ή ποίηση τής Σ. Β. - Φ. Καλογραμμένα και τὰ 38 ποιήματα τής συλλογής. Ὡραῖος, λυρικός και συμπυκνωμένος ο στίχος τής. Σταμάτησα, ξαναδιάβασα και πραγματικά χάρηκα ιδιαίτερα τὸ ποίημά τής «Ὁ παππούς» (σελ. 24-25). Ε.Ε.Μ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Ἦταν τότε...* (ποιήματα), *Μέγαρα* 1986.

/ Φτωχὲ ποιητὴ / σὲ τί κόσμος πιστεύεις / σὲ τί κόσμος ζεῖ /. 29 ποιήματα ἀποτελοῦν τὴν τρίτη ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Σ. Μ. Ποικίλα τὰ θέματα, γραμμένα με τὴν ἀγωνία και τὸν προβληματισμὸ τής ἐποχῆς μας. Ε.Ε.Μ.

ΣΠΥΡΟΣ ΝΟΝΙΚΑΣ, *Ἡ πτηνοτροφία μας* 1974-1985, 'Αθήνα 1986.

Ἀναδημοσίευση μηνιαίων ἄρθρων τής περιόδου 1974-1985, τὰ ὁποῖα ἔγραψε ὁ συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ μας και οἰκονομολόγος Σπύρος Νόνικας, στὸ Μηνιαῖο Δελτίο Ἐνημερώσεως τοῦ ΣΠΕΕ και μέσα ἀπὸ τὰ ὁποῖα φαίνεται ἡ ἐξέλιξη τής πτηνοτροφίας μας, ἡ δραστηριότητα και τὰ προβλήματα τοῦ κλάδου. Ε.Ε.Μ.

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΡΑΜΕΡΙΤΗΣ - ΑΘΗΝΑΙΟΣ, *Εἰρηνικά* (ποίηση), σελ. 62, *Μαυρίδης*, 'Αθήνα 1986.

Τόν καλὸ τοῦ λόγου με πάθος, ἀλλὰ και σὲ ἥπιους τόνους, προσφέρει ὁ Β.Π.Α., σπουδὴ στὸ βωμὸ τοῦ ἀγαθοῦ και τής Εἰρήνης. Λόγο πού πηγάζει ἀπ' τὴν καρδιά του κι ἀπὸ τὴν ἀγάπη του, μὰ και τὴν προσδοκία ἐλευθερο και εἰρηνικὸ κόσμο νὰ γευτεῖ κάποτε ἡ ἀνθρωπότητα ἡ χιλιόταλαιπωρημένη ἀπὸ τοὺς δυνάστες κι ἀπ' τὸν Ἄρη. Καὶ γιὰ μιὰν ἀνοιξη «Μὲ τραγούδια στ' ὄνομα τής ἀγάπης» ἡ ἐλπίδα του. «Ἐπα στὸν ἥλιο ΚΑΛΗΜΕΡΑ/ κι ἐκεῖνος μου εἶπε ΕΙΡΗΝΗ», γράφει. Κι εἶθε τοῦτο τὴν πάσα καλημέρα νὰ φέρει και μιὰ ἀπ' ὅλες τοῦ μέλλοντος καλημέρα, πραγμάτωση νὰ γίνει. Κ.Π.Μ.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΑΣ, *Ἐνα Καλοκαίρι* (ποίηση), 'Αθήνα 1986.

Ἐπιμελημένη ἡ ἔκδοση. Ἡ συλλογὴ περιέχει τρεῖς ἐνότητες: «Στὴν Αἴγινα», «Σοβαρά κι Ἀστεῖα», «Μαδριγάκια». Ξεχωρίζει ἡ σύνθεση «Στὴν Αἴγινα». Καὶ στίς τρεῖς ἐνότητες εἶναι ἐμφανὴς ὁ στοχασμὸς τοῦ ποιητή. Στὸν ἐλευθερο στίχο ὑπάρχει μουσικότητα και σὲ πολλὰ σημεῖα πετυχημένη ἀφαίρεση. Ἡ ὁμοιοκαταληξία, ὄχι ἐπιτυχής, ἀδυνατίζει τὸ στίχο. Ε.Ε.Μ.

ΕΜΜ. Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΗΣ, *Ὁδὸς Πρωτεσίλαου, Ἡμερολόγιο ἐνὸς πολεμιστοῦ τής Μ. Ἀσίας 1919-1922, Θεσσαλονίκη* ἄχ.

Μετὰ ἀπὸ ἕναν ἐνδιαφέροντα πρόλογο, στὸν ὁποῖο ὁ συγγραφέας παραθέτει σκέψεις του, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα (Πρωτεσίλαος: ὁ πρῶτος ἀποβιβασθεὶς ἀπὸ τὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ και ὁ πρῶτος φονευθεὶς, σύμφωνα με τοὺς χρησμούς, στὴν Τροία) παρατίθεται τὸ ἡμερολόγιο πολεμιστοῦ τής Μικρασιατικῆς ἐκστρατείας, πού ἔχει καταγραφεῖ με λιτότητα, περιεκτικότητα και ἀκρίβεια κατὰ τὴ διάρκεια τής ἐκστρατείας 1919-1922, ἀπὸ τὸν πενθερὸ τοῦ συγγραφέα. Εἶναι πραγματικά ἐνδιαφέρουσες τόσο οἱ σκέψεις τοῦ συγγραφέα ὅσο και τὸ ἡμερολόγιο τοῦ πολεμιστοῦ. Ε.Ε.Μ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ, *Ὁ Δημήτριος Βικέλας και ὁ δεσμὸς του με τὴ Βέροια, 150 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του, 1835-1985, Θεσσαλονίκη* 1986.

Ὁμιλία τοῦ δικηγόρου Γ. Χ. Χιονίδη γιὰ τὸ συγγραφέα τοῦ «Λοικῆ Λάρα» ἀναφερομένη στὴ ζωὴ, τὴ δράση και τὸ ἔργο τοῦ Δημ. Βικέλα και στὸ δεσμὸ του με τὴ Βέροια. Ε.Ε.Μ.